

ఉపనిషత్తులు

మాండూక్య రసాయనము

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్
www.freegurukul.org

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కుక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు క్రిష్ణప్ప

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాభాజ

గురు గోతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు మైత్రన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరభక్తాచార్య స్వామి

యోగి బేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు చైలింగ్ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస

అమ్మ శారదా దేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయిబాబా

గురు అరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళ స్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

“ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్” ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో భాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా) నుంచి సేకరించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో భాగంగా ఈ ఫౌండేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్ఛంద సంస్థ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు వ్రాసినట్లయితే (లేక) సేకరిస్తే మాకు తెలియచేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిచేయుటకు, భాగస్వామ్యం అగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రదించగలరు.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in>
- 2) ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
- 3) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్ : <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) మొబైల్ ఆప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన,ధర్మ ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు డిజిటల్ లైబ్రరీ సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలేని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైటు అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకొన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org

Mobile App: Free Gurukul

email: support@freegurukul.org

Facebook: www.facebook.com/freegurukul

Help Line / WhatsApp: 904 202 0123

“ మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేది ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందరికీ అందించబడాలి “

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ పాద సమర్పణమస్తు

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. x

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Manuscripts
Title:
Author:
Year: to
Subject: Any Subject
Language:
Scanning Centre: Any Centre
Clear Search

Presentations and Report
Statistics Report
Status Report
Feedback | Suggestions |
Problems | Missing links or
Books

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at ICAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click [Here](#) to know More about DLI ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	INSA	Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసించజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవనంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్ఛ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. ఆనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల పల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినిచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

మాండూక్య రసాయనము

అనుభవభాష్యము
(108 ఉపనిషత్సంప్రములతో)

కర్త
'సాధనరహస్య' 'సర్వసిద్ధాంతసార' భాష
బహుగ్రంథకర్తలు
పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య
శ్రీ అనుభవానంద స్వామి ల వారు

ప్రకాశకులు
శ్రీ అనుభవానంద గ్రంథమాల

బాపట్ల (సుయూరు జిల్లా)

అండ్

భీమునిపట్నము (విశాఖ జిల్లా)

తొలి పలుకు

Religion is realisation అనుభూతియే మతము అను శ్రీరామ కృష్ణుని వాక్యరీతి, బాహ్యేంద్రబాహుళ్య ఉపాసనాదికము యథార్థమున నుతముగాదని గ్రహించి, మార్గాన్వేషణమునకై బాహ్యముల బరికంపక, The sense of the Infinite is the basis of religion. అనంతత్వ స్ఫురణమే మతాధారమని రాధాకృష్ణ సుండితుని వచనచరితము ఆయనంత ఆత్మానుభూతికై యన్వేషించుట ముఖ్యక్షోటి ముఖ్య కర్తవ్యము. ఆ యన్వేషణము ఇంద్రియాపేక్షిక స్రవ్యత్తులగాక 'ఏక ఏవాత్మా మంతవ్యో జాగ్రీత్ స్వప్న సుషుప్తిషు । స్థానత్రయాద్యతీతస్య పునర్జన్మ న విద్యతే।' అని బ్రహ్మబిందూపనిషత్తు బోధించు రీతి, అవస్థాత్రయాధిష్ఠానముగ నాత్మ ఏకముగ నున్నదనియు, నది వానికతీతముగ నున్నదనియు గ్రహింప, నది స్వాత్మానుభూతియై సంకుచితత్వమునుండి సాధకు నుద్ధరించి, అనంతత్వమున నుంచి జన్మరాహిత్యమును బ్రసాదించును. అందుచే నట్టి ఆత్మానుభూతికి సూటిమార్గమును సర్వేత్తరములకంటె నీ మాండుక్య ప్రబోధిత విధానము స్పష్టపరచియున్నది.

తొలుత నీ యుపనిషత్ప్రాధాన్యమును విని, పఠించి, గ్రహించి, ఆనందించి, మిత్రులకు దాని సర్వోత్కృష్టమాహాత్మ్యమును 1944 వ సంవత్సర ప్రాంతముల భీమునిపట్టణమున శ్రీరామకృష్ణాశ్రమమున వివరించుచుంటిని. అప్పుడు గౌడపాద కారికలకు, శంకరభాష్యమునకు అన్వయము లగుచు, అందు ఘోషముగ నగోచరమైన యనేక అనుభవరహస్యములు స్ఫురించి నే వివరించుటచే, వాని గ్రంథస్థము గావింప వారు కోరిరి. కాని తగు ప్రోద్బలము లోనుండి రాకుండుటచే నుద్గ్రంథ రచనమునకు నాడు గడంకక మిత్రత్వప్రికారకై 'అష్టర్శయోగసిద్ధి' అను గీతమాలికను 200 పాదములలో రచించి వారి కోరిక సంగియుంటిని. తర్వాత దాని 'సాధనసుధ' గ్రంథమున ముద్రించితిమి.

కాని నాడు నాకు దోచిన భావములన్నియు నా 'అష్టర్శయోగ సిద్ధి' లో వ్యక్తము కాజాలక, నట్లే నాహృదయమున బిగితిమై యుండెను. అంత 'సర్వస్యంతసారథ' గ్రంథము ఆవిర్భవించి, మహద్భూషణముదాల్చి

పోదశభాగముల విస్తరించుచుండ, దాన ఇత్తుకొనిన శ్రీ శంకరపూర్వాద్వైత భాగమున, జీవరప్రకరణమున, గౌడసాద ప్రస్తావనాంతర కారికా సమీక్షకు బిమ్మట, నా మాండూక్యమునై నా పూర్వభావములు వ్యక్తము కాయత్నించెను. అయినను, ఆ బృహద్గ్రంథమున నొక ప్రకరణముగ నిది రూపొంద యత్నించుటచే నతిష్ఠపడె, స్వాత్మభావములు పూర్తిగ వ్యక్తము కాజాలవయ్యెను. అంతియగాక, నీ ప్రధానోపనిషత్తును గూర్చి అష్టోత్తర శతోపనిషత్తులు తమతమ వివరణముల, భావముల నన్వయించుకొన ముందరు గుటచే, నా భావజాలములు వెనుకంజ నేయవలసివచ్చెను. అయినను 108 ఉపనిషద్భావాలంకృతమై మాండూక్యము ఇందు త్రిపురసుందరియై రూపొందుటయు నొక యలంకారమే యగుచున్నది.

కావున, నీగ్రంథము నాపూర్వభావముల నింకను వ్యక్తముగావించుట లేదు కావున, నది యసంపూర్ణమే యగుచున్నది. అయినను సర్వసిద్ధాంత సౌరభ చతుర్థ భాగమునకు తుది ప్రకరణవృద్ధిచే పఠించి, ఉపనిషద్భాషినిలో నద్వైతాచ్యుతము ఎట్లు ప్రవహించి శంకరు చేరెనో గ్రహింప నది యుపయుక్తము. మరియు నిది అద్వైతభాగమున కొక యలంకారము.

ఈ గ్రంథము ముముక్షుకోటి నెట్లు ఆకర్షించునో జూచి, కాలక్రియమున నీగ్రంథము, అనుభవవిషయ పరిపూర్ణమగునీతి అద్వైతసాధనానుభవములు, అవసా చతుష్టయ సాధనారహస్య వివరణములతో, నా పూర్వ భావములతో సంపూర్ణ స్వరూపమును బొందగలదని ఆశయము. అట్టి యవకాశమునకు నిరీక్షించెదముగాక.

అష్టోత్తర శత ఉపనిషత్తులు

ఋగ్వేదీయములు

1. ఐతరేయ	6. ముద్గల
2. కాషీఠీ	7. అక్షమాలికా
3. నాదబిందు	8. త్రిపుర
4. ఆత్మబోధ	9. సౌభాగ్య
5. నిర్వాణ	10. బహ్వుశ

శుక్ల యజుర్వేదీయములు

1. ఈశావాస్య	11. అద్వయతారక
2. బృహదారణ్యక	12. వైంగల
3. జాబాల	13. భిక్షు
4. హంస	14. తుక్తిసూతీత
5. పరమహంస	15. అధ్యాత్మ
6. సుబాల	16. తారసార
7. మంత్రిక	17. యాజ్ఞవల్క్య
8. నిరాలంబ	18. కాట్యాయని
9. త్రిశిఖిబ్రాహ్మణ	19. ముక్తిక
10. మండలబ్రాహ్మణ	

కృష్ణ యజుర్వేదీయములు

1. కథవల్లి	12. సర్వసార
2. తైత్తిరీయక	13. శుకరహస్య
3. బ్రహ్మ	14. తేజోబిందు
4. కైవల్య	15. ధ్యానబిందు
5. శ్వేతాశ్వతర	16. బ్రహ్మవిద్య
6. గర్భ	17. యోగతత్త్వ
7. నారాయణ	18. దక్షిణామూర్తి
8. అమృతబిందు	19. స్కంద
9. అమృతనాద	20. శారీరక
10. కాలాగ్నిరుద్ర	21. యోగశిఖ
11. క్షురిక	22. ఏకాక్షర

23. అక్షి
24. ఆవధూత
25. కరకుద్ర
26. హృదయ
27. యోగకుండలిన

28. పంచబ్రహ్మ
29. ప్రాణాగ్నిహోత్ర
30. వరాహ
31. కలిసంతరణ
32. సరస్వతీరహస్య

సామవేదీయములు

1. కేవ
2. ఛాందోగ్య
3. ఆరుణి
4. మైత్రాయణి
5. వైత్తేయ
6. వజ్రసూచిక
7. యోగచూడామణి
8. వాసుదేవ

9. మహాత్
10. సన్నాల్
11. అవ్యక్తి
12. కుండిక
13. సావిత్రి
14. రుద్రాక్షజాబాల
15. దర్శన
16. జాబాలిని

అథర్వవేదీయములు

1. ప్రశ్న
2. ముండక
3. మాండూక్య
4. అథర్వశిర
5. అథర్వశిఖ
6. బృహస్పజాబాల
7. నృసింహరావిన
8. నారదపరివ్రాజక
9. నీత
10. శరభ
11. మహానారాయణ
12. రామరహస్య
13. రామతాపిని
14. కాండిల్య
15. పరమహంసపరివ్రాజక
16. అన్నపూర్ణ

17. నూర్య
18. ఆత్మ
19. పాశుపతబ్రహ్మ
20. పరబ్రహ్మ
21. త్రిపురతాపిని
22. దేవి
23. భావన
24. భస్మజాబాల
25. గణపతి
26. మహావాక్య
27. గోపాలతోపిని
28. కృష్ణ
29. హయగ్రీవ
30. దత్తాత్రేయ
31. గరుడ

విషయ సూచిక

తొలిపలుకు

మాండుక్యరసాయనము

ప్రాధాన్యము	...	1
ఒకటవ మంత్రము	...	9
రెండవ మంత్రము	...	18
మూడవ మంత్రము	...	37
నాలుగవ మంత్రము	...	44
అయిదవ మంత్రము	...	56
ఆరవ మంత్రము	...	74
ఏడవ మంత్రము	...	97
ఎనిమిదవ మంత్రము	...	115
తొమ్మిదవ మంత్రము	...	124
పదియవ మంత్రము	...	131
పదునొకండవ మంత్రము	...	134
పంజెండవ మంత్రము	...	140
మలిపలుకు—	...	152

కర్ణభిః శ్రుణుయామ దేవా, భద్రం పశ్యే మాక్షభిర్యజతాః
 ఫిరైరంగై స్తుప్తువాంసస్తనూభి ర్వ్యశేమ దేవహితం
 యదాయః ' ' ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః ' ఓదేనతలారా,
 కర్ణద్వయముద్వార మేము క్షేమంకరశబ్దముల నాకర్ణించె
 దముగాక. పవిత్రదృశ్యములనే నేత్రములద్వారమున గాంచె
 దముగాక. సుస్థిరాంగములతో నారోగ్యవంతులమై మా
 యాయుష్కాలమున బరిమేశ్వరుని స్తుతించుచు దేవహితులమై
 సంతృప్తి నుందుముగాక. త్రివిధశాంతులు లభించునుగాక
 యను వైదిక శాంతిపాఠపఠనముతో ' ఆదా సగుణమాశ్రిత్య
 నిర్గుణం చ తతః పరం ' ప్రథమమున సగుణము నారాధించి,
 పిమ్మట నిర్గుణము నవలంబింపవలయు ననెడి ఆర్యోక్తి నను
 సరించి, ప్రథమతః మనోవాక్కాయముల సంసిద్ధము సేయ
 దేవానుగ్రహము నపేక్షించెదముగాక. వేదార్థసారసంగ్రహ
 భూతమై, సాధారణ ప్రజ్ఞాదూరమైన యీ యుపనిషత్తు;
 ' అద్వైతం పరమార్థో హి ' (మాం. కా. 3-18); అద్వైతమే
 పరమార్థమను మహత్తర ఉపనిషదహస్యమును బోధించుచు,
 దుర్దర్శమై యొప్పురుటచే, గారుణ్యరసపూరిత హృదయుడై
 గొడపాదాచార్యవర్యుడు కారికారూప వ్యాఖ్యానమును 215
 శ్లోకముల విరచించియుండుట పూర్వము శ్రీశంకరపూర్వా
 ద్వైతభాగమున గ్రహించియున్నారము. కాన నీమంత్రార్థవివ
 రణమునకు నాకారికాసంచయము అతిప్రధానమై తదర్థగ్రహణ
 మునకు అన్యంతోపయుక్తము అని వేరుగ ఎఱివేసవలసియు
 లేదు. ఈ యుపనిషద్రాజము చిన్నదయ్యును మహత్తర
 వ్రాధాన్యమును! గడింపున్నదగుటచే నృసింహపూర్వతాపి

న్యూపనిషత్తు ప్రథమమంత్రమునుండి సప్తమమంత్రమువరకును; సృసింహతోత్తరతాపిన్యూపనిషత్తు ప్రథమమునుండి సప్తమమంత్రమువరకు నాయా మంత్రార్థాన్వయముల తోడను; రామోత్తరతాపిన్యూపనిషత్తు ప్రథమ మంత్రముతో బ్రారంభించి, సప్తమమువరకు యథాతథముగను; తారసారోపనిషత్తు ప్రథమమంత్రమును మాత్రము గ్రహించి, అన్వయించుకొని యుండ, పరమహంసపరివాజక, నారదపరివాజకాది యుపనిషత్తులు యీ ఉపనిషద్ధర్మమును గ్రహించి, వివిధరీతుల జీవబ్రహ్మపరముగ నన్వయించియుండుట గమనార్హము. కావున నీ యుత్తమభావపూరితమైన మాండూక్యోపనిషద్గ్రహణమునకు సర్వేతరోపనిషత్తులు అనేక సంసర్భముల వ్యాఖ్యలుగను వివరణముగను నుపయుక్తమగుచుండుటచే వానిగూడ నన్వయించుకొని తాత్పర్యమును గ్రహింప యత్నించెదముగాక.

ఈ యుపనిషత్తు అతిష్టప్తమై ఉపనిషత్తుల యన్నింటిలో నతిస్వల్పమైనదై యుండియు, బ్రహ్మతత్త్వవిచారణమునకు మందాధికారి కుపయుక్తమగు గాథలను, సంభాషణములను, బ్రశ్నోత్తరములను ఉపయోగింపక నతిప్రాధవిధానము నవలంబించి, సర్వేతరోపనిషత్తులు ప్రస్తుతించు నాదబ్రహ్మమైన ప్రణవమాన ఓంకారమును స్వీకరించి, ప్రథమతః దాని నుచ్చస్వరమున నుచ్చరించి, ఆ ఓంకారాక్షర వ్యాఖ్యానమునకు పక్రమించి, దాని త్రికాలవిశిష్టముగను, విలక్షణముగను ప్రతిపాదించి, అద్దాని సగుణ నిర్గుణబ్రహ్మములకు ఒకే ప్రథమమంత్రమున నన్వయించెను. ఇంతవరకు నది యితర ఉపనిషత్తుల ననుసరించి న్నుండినను, ద్వితీయ మంత్రముననే తన

విశిష్టనూర్ణమును ద్రోశ్కినది. 'ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనా' (రామపూర్వతాపిని. 1-7) ఉపాసకుల కుపయోగార్థము బ్రహ్మమునకు రూపకల్పన చేయబడును అను సూక్తి ననుసరించి, అద్వయ అనంతబ్రహ్మమును మంద ప్రజ్ఞులకొరకు సంకుచితపరచినట్లు తదనుగుణబోధనావిధానము ననుసరింప, నీ మాండుక్యము, ఛాందోగ్యమున వివిధవిధానముల వివరింపబడిన 'తత్త్వమసి' (ఛాం. 6-8-7) అను మహావాక్యము కేవలము శ్రీనణవాక్యమై జిజ్ఞాసువులకు సంపూర్ణోపయుక్తము గాకుండుటంజేసి, మననవాక్యమైన 'అయ మత్మాబ్రహ్మ' అను మహావాక్యమును రామోత్తరతాపిని, సృసింహపూర్వోత్తరతాపినులు, శుకరహస్య, పైంగల, మొదలగు ఉపనిషత్తులు ప్రస్తావించియున్నను, సక్రమ మనన విధానమును జిజ్ఞాసువునకు అందజేయకుండుటచేత సాధకుల నిస్సహాయతకు జింతించి కరుణదలంచియైయుండనోపు యీ యుపనిషత్కర్త కనికరించి వివేకపూరిత మననోపయుక్తముగ నీ మంత్రరాజముల బ్రసాదించెను. అందుచే నితర ఉపనిషత్తులవలె బరోక్షముగను దుర్గాహ్యముగను నున్న సర్వజటిలపరిభాషా విధానమును బరిత్యజించి, ప్రత్యక్షమును, సన్నిహితమును, స్వకీయమును, నిత్యానుభవసద్ధమును అయిన జాగ్రత్స్వప్నాదిక అవస్థాత్రయమునే గ్రహించి, అ ఉపరూపముననున్న ఓంకార త్ర్యక్షరముల కన్వయించి, వానిమూలముగ దదధిష్ఠానములగు విరాడాది బ్రహ్మస్థితుల కన్వయించి, ఓంకారమున జతుర్థమైన నష్టమాత్రతో అనస్థాత్రయ విలక్షణమగు దురీయమును బరబ్రహ్మముతో నన్వయించి, క్రమన్యాయమున సాధకుని చిత్త

స్థూలమై, బాహ్యమైయొప్పు జాగ్రద్రూప తమస్సునుండి, సూక్ష్మమై అంతరమై రాజిల్లు స్వప్నరూప రజస్సు ద్వారమున అతినూత్నాతినూత్నమై తురీయమునకు అతినన్ని హితమునగల ఆనందమై ప్రజ్ఞాసమునమై యుండు సుషుప్తిరూపసత్త్వమునకు ముముక్షువును గొంపోయి; అంత అవస్థాత్రయ విదూరమై, అనగా గుణత్రయరహితమై సర్వాతీతమై విరాజిల్లు ఆత్మపదము నకు యీయుపనివత్తు సాధకుని జేర్చుచున్నది. అనగా జీవుని నావరించియున్న త్రిగుణరూప అవస్థల దొలగించి అతని యథార్థ స్వరూపదర్శనము గావింపజేయుచున్నది.

ఈవిధానము సామాన్య ఉపాసనా ధ్యానాదిక సాధన విధానములలోగల విశ్లేష కపాయ లయ రసాస్వాదనాదులు జాగ్రత్స్వప్ననిద్రాతురీయరూపముననే యుండి, సాధకుని ఏకాంత ధ్యానమందెరుముననో అరణ్యపర్వతగుహాంతరముననో యుంపక. విశాల విశ్వమధ్యమున, ప్రజాసందోహముల నడుమ నుంచి, అచ్చటనే అతనికి నేకాంతమును ఏకాగ్రతను బ్రసాదించి, పరాగ్రూపముల కాధారమైన ప్రత్యక్షమై సంతర్దృష్టుల బ్రపరింపజేయు శక్తిసామర్థ్యముల నొసంగుచున్నది. కాన శాక్త సాధనావిధానమునగల పశు పీఠ దివ్యభావముల నెడు సాధనావిధానములలో ద్యాగరూప పశుభావమును ద్యజించి, యెకాయెకి పీఠభావమునే స్వీకరించి, ప్రపంచ సంక్షోభముల మధ్య ఏకాంతమును, ఇంద్రియాకర్షణములమధ్య ఏకాగ్రతను గలిగించి, అచిరకాలమున సాధకుని యోగయోగీశ్వరునిగా రూపొందించి, దివ్యభావమున నెట్టి విశ్లేషాదులులేని సిద్ధిల అసంగ అస్పృశ్యయోగసిద్ధునిగ బరిణమింపజేయుచున్నది.

అందుచే నీమాండుక్యోపనిషత్తు సర్వోపనిషత్తులలో నెంతటి ప్రముఖస్థానము నలంకరించియున్నదో గ్రాహ్యము. ఉత్తమాభి కారులకు అది ఎంత అద్భుతముగా నుపయుక్తమగుచున్నదో సువ్యక్తము. ఈవిధానమున సాధన నెరింగి, యోగసిద్ధిగడించిన వాడు దివ్యభావమున బ్రపంచమున నున్నను దుర్గా)హ్యమై యితరులకు అస్పర్శయోగియై అనగ అంది అందనివాడై నిశ్చలవృత్తి జరించుచు, ' అద్వైతం సమనుప్రాప్య జడవల్లోక మాచరేత్ ' (మాం.కా. 2-36) అద్వైతజ్ఞానమును బొంది లోకమున జడపదార్థమువలె అచంచలముగ యింద్రియార్థములకు లొంగక నుండును. అట్టివాడు ' స పూజ్యః సర్వ భూతానాం వంద్యశ్చైవ మహామునిః ' (మాం.కా. 1-22) ప్రపంచములో సర్వభూతముల కతడు పూజ్యుడు వంద్యుడు. అతడే మహాముని యగుచున్నాడు. కాన సర్వేతరమార్గముల కంటె మాండుక్యసాధనావిధానమే సర్వోత్తమమును సర్వార్థసాధకమును అయియున్నది. అద్వాని గ్రహణమును శ్రద్ధాన్వితులమై జేయ సంసిద్ధులమగుదుముగాక !

ఒకటవ మంత్రము

హరిః ఓం । ఓమిత్యేతదక్షర మిదం సర్వం
తస్యోపవ్యాఖ్యానం । భూతం భవద్భవిష్య
దితి సర్వమేంకార ఏవ । యచ్చాన్యత్ప్ర
కాలాతీతం తదప్రోంకార ఏవ ॥

హరిః ఓం. ఈసర్వము ఓంకారాక్షరమే. దాని విస్తృత
వ్యాఖ్యానము ప్రారంభింపబడుచున్నది. భూత భవిష్య
ద్వర్తమానరూపకాలము ఓంకారమే యగుచున్నది. మరియు
ప్రకాలాతీతముగూడ నా ఓంకారమే యైయున్నది.

‘సకృదుచ్చరిత మాత్రః సపష ఊర్ధ్వ మున్నామయతీ
త్యోంకారః’ (అధర్వశిఖ. 1) ఒక్కమారు ఉచ్చరింపబడగా
సాధకుని శ్రేష్ఠగతిని అనగా బరమపదము జేర్పించునట్టిది
కావున ఓంకార మనబడినది అనియు, ‘యస్మా దుచ్చార్వ
మాణ ఏవ ప్రాణానూర్ధ్వ ముత్క్రాసుయతి తస్మాదుచ్చతే
ఓంకారః’ (అధర్వశిర. 4-1) ఉచ్చరింపబడుచున్నదై ప్రాణ
ముల నూర్ధ్వముగ నుత్క్రమింప జేయుటచే నోంకార మనియు,
‘సర్వం శరీర మూర్ధ్వమున్నమయతి’ (అధర్వశిర. 5-1) సర్వ
శరీరమును ఊర్ధ్వముఖముగ లేవదీయునుగాన ఓంకారమనియు,
నుపనిషత్తులచే నిర్వచింపబడిన ఓంకారము యమధర్మరాజు
వచించినట్లు ‘సర్వేవేదా యత్ పద మామనంతి తపాన్సి
సర్వాణి చ యద్వదంతి । యదిచ్చంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి
తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమి । ‘ఓమిత్యేతత్’ (కఠ. 1-2-15)
వేదములు ఏ అక్షరమును నుఱించుచున్నవో, తపోకార్యములు
దేని బ్రకటించుచున్నవో, దేనిని గోరి మానులు బ్రహ్మ

చర్యము నవలంబించుచున్నారో దానిని గూర్చి ఎరింగించెదను. అదియే ఓంకారము అని సుప్రఖ్యాతమై; 'ఓమిత్యేవ యదుద్భూతం జ్ఞానం జ్ఞేమాత్మకం శివం' (శాంఢిల్య. 1-7-34) ఉద్భూతమును, జ్ఞేయమును జ్ఞానమును మంగళశరమును అయినదే ఓంకారము అని వివిధముఖముల నీ ఓంకారము సంస్తుతించబడుచున్నది.

కావున నా యోంకారము 'ఓమిత్యేతదక్షరమాదౌ ప్రయుక్తం ధ్యానం ధాయితవ్యం' (అధర్వశిఖ. 1) సృష్ట్యాదియం దుపదేశింపబడినదై అదియే ధ్యానమైయుండుట ధ్యానింప బడవలయుననియు, 'ఓంకారం యో న జానాతి బ్రహ్మణో న భవేత్తు సః' (ధ్యానబిందు. 14) ఓంకారమును గ్రహింపనట్టి వాడు లేనివాడగుచున్నాడు. కావున 'త్రిస్థానం చ త్రిమాత్రం చ త్రిబ్రహ్మ చ త్రయాక్షరం | త్రిమాత్ర మర్థమాత్రం వా యస్తం వేద స వేదవిత్ ||' (ధ్యానబిందు. 36) ఓంకారాన్వయములైన సర్వవిషయముల గ్రహించిన వాడే వేదవిదుడుగా బరిగణింపబడుచున్నాడు. అందుచేత ఛాందోగ్యాదిక ఉపనిషత్తులు ఓంకారమును ఉద్దీఢగ నుపాసింప 'ఓమిత్యే తదక్షర ముద్దీఢ ముపాసీత' (ఛాందోగ్య. 1-1-1, 1-4-1) అని శాసించుచున్నవి.

ఎందుచేత? 'ఓమిత్యే తదక్షరమిదం సర్వం' అని మాండాక్యము తెలుపుచున్నది. దానినే నృసింహపూర్వ తాపినీ (4-2, 2-2) నృసింహోత్తరతాపినీ (1), రామ ఉత్తరతాపినీ (3-1), మొరలగు ఉపనిషత్తులు అనువదించి యున్నవి. 'సర్వ జగద్భితం వా ఏత దక్షరం' (అధర్వశిఖ. 3)

‘ఓమితీదం సర్వం’ (తైత్తిరీయ. 1-8-1) ‘ఓంకారస్సవేదం సర్వం’ (ఛాందోగ్య. 2-23-3) ‘స ఏవ సర్వం’ (కైవల్య. 1-9) అను యితరోపనిషత్తులు ఓంకారవివరణము గావించినవి. ‘సర్వకారణ కార్యాత్మా కార్యకారణ వర్జితః’ (తేజోబిందు. 5-1) అనియు తేజోబిందు వచించినది. ఈ సర్వశబ్దముల సంతర్గతముగనున్న జీవుడుగూడ నా ఓంకారమే యని, ‘ఓంకార మంత్రమఖిలం విశ్వప్రాజ్ఞాది లక్షణం’ (43) ఓంకారము అఖిలమగుటయే గాక విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ తురీయరూపమున నున్న జీవుడును అదియేయని అక్షుప్తపనిషత్తు అన్వయించినది.

ఓంకారమే ‘య ఓంకార స్స ప్రణవో యః ప్రణవ స్స సర్వవ్యాపీ’ (అధర్వశిర. 4-2) ఏది ఓంకారమో అది ప్రణవము. అది సర్వవ్యాపియు నగుచున్నది. ‘ప్రాణాన్ సర్వాన్ పరమాత్మని ప్రణాయయతీతి ప్రణవః’ (అధర్వశిఖ. 1) సకలప్రాణములను పరమాత్మయందు జేర్పించుటజేసి ప్రణవ మనబడును. ‘యస్మా దుచ్ఛార్యమాణ ఏవ ఋగ్ యజుః సామాధర్వాంగిరసం బ్రహ్మ బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రణామయతి నామయతి చ తస్మా దుచ్యతే ప్రణవః’ (4-2) ఏది ఉచ్చరింప బడిన మాత్రమున జతుర్వేదములను, బ్రహ్మోచ్ఛారణము పఠనము గావించు బ్రాహ్మణులకొరకు యజ్ఞమునందు బ్రహ్మ వర్చస్సును బొందింపజేయుచున్నదో అది ప్రణవముగ అధర్వ శిరకూడ వివరించియున్నది. దీనినే ‘అథ ఖలు య ఉద్గీథః స ప్రణవః’ (ఛాందోగ్య. 1-5-1) మంత్రము ననుసరించి ఉద్గీథయు నగునని నన్వయింపబడినది.

పై రచింపబడియున్న ప్రణవరూప ఓంకారము 'ఓమితి బ్రహ్మ' (తైత్తిరీయ. 1-8), 'ఏకధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏత దేవాక్షరం పరం' (కఠ. 1-2-16), 'ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ యదుక్షం బ్రహ్మవాదిభిః' (బ్రహ్మవిన్య. 3) బ్రహ్మవాదులచేత నక్కాణింపబడుచున్న యీయాక్షరము బ్రహ్మము, 'ఓమిత్యే కాక్షరం బ్రహ్మ ధ్యేయం సర్వముముక్షుభిః' (ధ్యానబిందు. 9) ఏకాక్షరమైన ఓంకారమే బ్రహ్మము, అది సర్వముముక్షువు లగు ధ్యేయము; 'ఓం ఇత్యేతదక్షరం పరం బ్రహ్మ తదే నోపాసితవ్యం' (శారసార. 2-1) ఓంకారము పరంబ్రహ్మము అది ఉపాసితవ్యము; 'ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ' (నూర్య, అమృతనాద) అనియు, 'ప్రణవాత్మకం బ్రహ్మ' (త్రి. మ. నా. 1), 'ప్రత్యగానందం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవ స్వరూప మకార ఉకారో మకార ఇతి' (త్రిపురతాపిని. 4), 'ప్రత్యగానందం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవస్వరూపం' (ఆత్మ బోధ, నారాయణ), 'ప్రణవహంసః పరంబ్రహ్మ' (పరబ్రహ్మ), 'అక్షరం పరమో నాదః శబ్దబ్రహ్మేతి కథ్యతే' (యోగ శిఖ. 3-2) అక్షరమే పరమనాదము. అది శబ్దబ్రహ్మ మనబడు చున్నది, 'తదేతదక్షరం బ్రహ్మ' (ముండక. 2-2-2) మొదలగు ఉపవిషద్యాక్యములు ఓంకారమును బ్రహ్మముగనే రూపాం దించి వచించుచున్నవి. అటులే గౌడపాదుడును 'ప్రణవో న్యౌసరం బ్రహ్మ ప్రణవశ్చ పరః స్మృతః । అపూర్వోఽనంతరోఽబాహ్యోఽనపరం ప్రణవోవ్యయః॥' (మాం. కా. 1-26) ప్రణవము పరాపరబ్రహ్మముగ సమ్యుతము. అది

అనాది, అపూర్వము, అబాహ్యము అన్యాయము అని వచించి యున్నాడు.

‘యస్మా దుచ్ఛార్వమాణ ఏవ బృహతి బృంహయతి తస్మా దుచ్ఛతే సరబ్రహ్మ’ (అధర్వశిర. 5-9) ఉచ్ఛరింపబడిన తోడ బెద్దదియగుచు, నితరమును బెద్దదిగ నొనరించుటచే బరబ్రహ్మ మనబడినదనియు, ‘దేశతః కాలతో వస్తుతః పరిచ్ఛేదరహితం బ్రహ్మ’ (త్రి. మ. నా. 1) దేశకాలవస్తుభేద రహితమైనది బ్రహ్మమనియు ద్వివిధముల నుసనివత్తులు బ్రహ్మ శబ్దమును నిర్వచించినవి. అందుచేత ‘ఏతద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః’ (నశ్న. 5-2) సత్యకామ, పరాపరబ్రహ్మములు రెండును ఓంకారమే అని వచింప, ‘ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తంచైవా మూర్తం చ’ (బృహదారణ్యక. 2-3-1) మూర్తా మూర్తములని బ్రహ్మ రూపము ద్వివిధము అనియు, ‘ఓమితి బ్రహ్మేతి వ్యష్టి సమష్టి ప్రకారేణ’ (నారదసరివాజక. 8-1) అనగా వ్యష్టిసమష్టిరూప ప్రకారమనియు, అనగా ‘సాకారః సావయవో నిరవయవం నిరాకారం’ (త్రి. మ. నా. 2) అనియు వివరించి, అవి ‘మర్త్యం చామృతం చ’ (బృ. 2-3-1) మర్త్య అమృతములుగ నున్నవని వచనము. కాని ‘యస్మర్త్యం తదసత్యం య దమూర్తం తత్సత్యం’ (మైత్రాయణి. 5-3) ఏది మర్త్యమో అది అసత్యము, అమూర్తము సత్యమగుచున్నది. అనగా ‘తస్మాత్సాకార మనిత్యం నిత్యం నిరాకారమితి శ్రుతేః । యద్యత్సావయవం తత్తదనిత్య మిత్యానుమానాచ్ఛేతి ప్రత్యక్షేణ దృష్టత్వాచ్చ’ (త్రి. మ. నా. 2) అందుచే సాకారము

అనిత్యము నిరాకారము నిత్యమని శ్రుతితాత్పర్యము. సావ
యవము అనిత్యమనియు బ్రత్యక్షానుమానములద్వారా గోచ
రమేయని గాఢ్యాము. కాన 'ద్యే బ్రహ్మణి హి మంతవ్యే
శబ్దబ్రహ్మ పరంచ యత్ | శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ఠాతః పరంబ్రహ్మాధి
గచ్ఛతి' (త్రిపురతాపిని 5-17) శబ్దబ్రహ్మ పరబ్రహ్మములని
ద్వివిధబ్రహ్మములు గాఢ్యాము. శబ్దబ్రహ్మమును గ్రహించి
నిష్ఠాతుడైనవాడు పరంబ్రహ్మమును బొందును. అయినను
'అన్యథా సర్వపరిపూర్ణస్య పరబ్రహ్మణః పరమార్థతః
సాకారం వినా కేవలనిరాకారత్వం యద్యభిమతం తర్హి కేవల
నిరాకారస్య గగనస్థేవ పరబ్రహ్మణోఽపి జడత్వ మాపద్యేత |
తస్మా త్పరబ్రహ్మణః పరమార్థతః సాకారనిరాకారౌ స్వభావ
సిద్ధౌః' (తి. మ. నా. 2) సర్వపరిపూర్ణుడైన పరబ్రహ్మమున
బరమార్థతః సాకారరహితమైన నిరాకారము అభిమతము కాని
కేవల నిరాకారత్వము ఆకాశమువలె పరబ్రహ్మమునందు
జడత్వము నాపాదించును కాన బరమార్థతః పరబ్రహ్మము
సాకార నిరాకార స్వభావముగలవాడని మహానారాయణము
సమన్వయింప యత్నించెను. అందుచేతనే 'సగుణ నిర్గుణ
స్వరూపం బ్రహ్మ' అనియు నది వచించినది.

'యథా శంకునా సర్వాణి పర్ణాని సంతృణ్ణాన్యేవ
మోంకారేణ సర్వా వాక్ సంతృణ్ణః' (ఛాం. 2-23-3) ప్రత
ములు తమ మొదళ్ళకు అంటుకొనియుండునట్లు వాక్కు
ఓంకారమునకు అతికియుండును. అనగా నవి
'ఓంకార ప్రథవా దేవా ఓంకార ప్రథవాః స్వరాః |
ఓంకార ప్రథవం సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరం ||'

(ధ్యానబిందు. 16) ఓంకారమునుండి దేవతలు స్వరములు సర్వము త్రిలోకములు చరాచరము లుద్భవించియుండుటచే, నవి ఆ యోంకారము మీదనే నాధారపడి యుండును. ఆవిషయమునే తారసారముగూడ 'తత్త్వ మంత్ర వర్ణ దేవతా ఛందో ఋ క్కలా శక్తి సృష్ట్యాత్మక మితి' (2-5) అనియు వాఙ్మనియున్నది. కావున 'స ఏవ సర్వం యద్భూతం యచ్ఛ భవ్యం సనాతనం' (కై.వల్. 8) భూత వర్తమాన సనాతన సర్వము నాయోంకారమే అని కై.వల్. రామోత్తరములును, అదియే విరాట్స్వరూపముగ 'తస్మాద్ విరాట్ భూతం భవ్యం భవిష్య ద్భవతి' (నా. ప. 9-13) అని భూత భవిష్య త్కాలముగ నారదవర్తివాజకము బోధించుచున్నది. కాన 'భూతం భవ ద్భవిష్యదితి సర్వమోంకార ఏవ॥' అను మాండుక్య వాక్య తాత్పర్యమును జైయుపనిషత్సంచయమేగాక 'భూతం భవ్యం భవిష్యద్భవతి' కాలోదితి మవ్యయం । తదవ్యంకార మేవాయం విద్ధి మోక్షప్రదాయకం॥' (నా.ప. 8-13) భూతాది కాలత్రయమును కాలాతీత మవ్యయమును అయి మోక్ష దాయకమైయున్నది. 'యద్ భూతం భవ ద్భవిష్యత్ పరివర్త మానం సర్వదానవచ్ఛిన్నం పరంబ్రహ్మ' (యోగచూడా మణి. 72) త్రికాలములు తానై సర్వదా అనవచ్ఛిన్న మై అది పరంబ్రహ్మమై యున్నది అనియు బలువిధములుగా నుపని షత్తులు ఓంకారమును వివరించెను. కాన నీమీమాంస ననుసరించి, ఓంకారప్రభవమైన సర్వచరాచరములు భూత భవిష్య ద్వర్తమానకాలరూపమున బ్రణవరూపముననే వెలు గొందునని తాత్పర్యము.

కాని 'యచ్చాస్యత్రికాలాతీతం తదప్యంకార ఏవ' (త్రికాలాతీతమైనదియు నోంకారమే యగుచున్నది. దానినే 'అమూర్తం చ' (మైత్రతాయణి. 5-3; బృహదారణ్యక. 2-3-1) అమూర్త మనియు, 'తత్సత్యం' (మై. 5-3) 'అమృతం' (బృ. 2-3-1) పరం' (పశ్చి. 5-1) అనియు నుపనిషత్తులు దెలిపియున్నవి. కాన 'య ఓంకారః స ప్రణవః యః ప్రణవస్స సర్వవ్యాపీ య సర్వవ్యాపీ సోఽనంతఃయోఽనంతస్తత్తారం యత్తారం తత్సాక్ష్యం యత్సాక్ష్యం తుచ్ఛక్లం యచ్ఛక్లం తద్వైద్యతం యద్వైద్యతం తత్పరం బ్రహ్మ' (అధర్వశిర. 3) ఏది ఓంకారమో అది ప్రణవము, సర్వవ్యాపి, అనంతము, తారము, సూక్ష్మము, శుక్లము, నైద్యుతము అదియే పరం బ్రహ్మము అని ఆయా పదాన్వయములతో అధర్వశిరోఃపఃపత్తు వివరించుచున్నది.

అందుచే నోంకారము సర్వచర్ణాత్మకమై, అందుచే సర్వ నామరూపిణియై, సర్వాభిదాన మనంబడుచున్నది. మరల నదే రూపముల సృజించి తానెయై యుండుటచే బూర్వమంత్రార్థములరీతి సర్వరూప ధారిణియైగూడ విరాజిల్లుచున్నది. కాన నది సర్వమునకు అభిధేయముగూడ నైయున్నది. అటుల ఇంద్రియ గోచరమై త్రికాలబద్ధమైన సర్వసగుణాత్మక సృష్టియొక్క నామ రూపధారిణియై యుండుటచే నది సర్వాభిదాన అభిధేయ స్వరూపముగా వచింపబడియున్నది. అటులే సర్వనామరూపములకు అధిష్ఠానమున నున్న అవ్యక్తముగను, అనగా అవ్యాకృతముగ గూడ నెలాగొంది యున్నదనుటకు 'యచ్చాస్యత్రికాలాతీతం' అని వాకొనబడినట్లు విదితము. కాని అవ్యాకృతము

బ్రహ్మ పరంబ్రహ్మ శబ్దముల వ్యవహార్యము కానేరదు. త్రికాలాతీతవ్యవస్థ అవ్యాకృతమునకు దాత్మాలికముగ నుండునుగాన, నీమంత్రతాత్పర్యము శుద్ధ పరంబ్రహ్మమునకే అన్వయము. పైమంత్రములు సగుణ నిర్గుణాత్మకబ్రహ్మమునకే యోంకారమును అన్వయించి యున్నవి. సగుణవ్యవస్థలో నది అభిధానముగనుండి అభిధేయమును గలిగియుండినను, ద్రికాలాతీతవ్యవస్థలో దానికి అభిధేయము శూన్యమగుటచే నదియు నభిధానముగా వ్యవహరింపక నిర్వ్యవహారమున నుండును. త్రికాలములతో గూడియున్న నామరూపాత్మక సృష్టిజాతము, సర్వాధిష్ఠానమై నామరూపాద్విరహిత బ్రహ్మములో లయించి నప్పుడు వాని సాంకేతికమై ఓంకారము తన అభిధానత్వ అభిధేయత్వములతో బ్రహ్మలయమగునని గ్రాహ్యము. అది తాత్మాలికమైన అవ్యాకృతమైయున్నను, భ్రాంతిసిద్ధమగు నవ్యాకృతముగూడ బ్రహ్మలీనమగుట సిద్ధముగాన నీయోంకారము పరంబ్రహ్మమునకుగూడ నన్వయించునని రహస్యము. అందుచేత 'అకారాది త్రయాణాం సర్వకారణమేకాక్షరం పరంజ్యోతిః ప్రణవం భవతీతి ధ్యాయేత్' (శాండిల్య. 1-6) అకారాది త్రయమునకు ఓంకారమే కారణమై పరంజ్యోతి అనియు అదియే ప్రణవమనియు ధ్యానింపుము; 'ప్రత్యేగానందం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవస్వరూపం! అకార ఉకారో మకార ఇతి॥ తా అనేకథా సమభవత్ తదేత దోమితి! యముక్త్వా ముచ్యతే యోగీ జన్మసంసారబంధనాత్' (నారాయణ. 4) ప్రణవస్వరూపము ప్రత్యేగానందమైన బ్రహ్మము అకార ఉకార మకారము కాక నది అనేకథా యున్నది.

ములు చెల్వొందునని యర్థము. ప్రథమపాదము ద్వితీయమునను, ఈ రెండు ద్వితీయమునను, మరల సీత్రయము చతుర్థమున లయించియుండును. అందుచేత బాదశబ్దము నన్వయించుటకై 'పద్యతే అనేనేతి పాదః' దీనిచేత పొందబడును అను కరణ వ్యుత్పత్తి ననుసరించి పాదత్రయమునకును, 'పద్యత ఇతి పాదః' పొందబడువాడు అని కర్మవ్యుత్పత్తి చతుర్థమునకును నన్వయింపవలెను. అట్లు ఆత్మపాదములగు విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞలు పొందబడువారగుదురు. అనగా విశ్వము తైజసునందును, ఆ ద్వయము ప్రాజ్ఞుని బొందుచున్నారు. మరల సీ మువ్వురును తురీయుని బొందుదురు. కాని చతుర్థమైన తురీయుడు దేనిని బొందుటలేదు. పూర్వత్రయమును లయింపజేసికొని మాత్రముండును. వాని బీజరూపముగూడ నందుండమిచే నవి యట అభావమనియే తాత్పర్యము.

ఆ విధముగ సీ మంత్రమున బూర్వమంత్రార్థమైన ఓంకారమును సర్వ శబ్దముద్వారమున బ్రహ్మమునకును, అంత బ్రహ్మాత్మల కభేదమును బ్రతిపాదించి, ఉత్తరగ్రంథవిషయమైన చతుష్పాదాత్మక ఆత్మవిషయమును బ్రవేశపరచియున్నది. అర్థభావనయు లేక మననము సహజము కానేరదు కావునను, కేవలము 'సర్వ' శబ్దార్థముమైన బ్రహ్మాత్మను స్మరించిన ముక్తి హేతువు కాకుండుటచే, బ్రహ్మమును బ్రస్తావించి, అదియు దుర్గావ్యామైయుండుటయు, ఆత్మేతరముగ నజ్ఞులకు గాను పించుటచే, జీవబ్రహ్మైక్యమును వచించి, నిత్యప్రత్యక్షానుభవ సిద్ధమైన ఆత్మను జతుష్పాదయుక్తముగా, జాగ్రత్ స్వప్న

సుషుప్తి తురీయములుగా బోధించుచు మననోపయుక్తము గావించుచున్నది.

అటులే 'తమేవాత్మాన మిత్యేతత్ బ్రహ్మ శబ్దేన వర్ణితం | తదేక మమృత మజర మనుభూయ తథోమితి ||' (నా. ప. 8-4) ఈ ఆత్మ బ్రహ్మశబ్దముచే వర్ణితము. అది ఏకము అమృతము, అజరము, అదియే ఓంకారము, 'ఓమిత్యేకాక్షర మాత్మ స్వరూపం' (తారసార. 1) ఓంకారాక్షరమే ఆత్మస్వరూపము, 'ఓమిత్యేవం ధ్యాయథ ఆత్మానం' (ముండక. 2-2-6) ఆత్మను బ్రణావముగా ధ్యానింపుము అను ఓంకారాత్మలను మేళవింప జేసి ధ్యానించుట యవసరమని యుపనిషత్తులు వక్కాణించు చున్నవి.

'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' (ఛాం. 3-14-1) ఇది యంతయు బ్రహ్మముమాత్రమై యున్నది. 'సర్వం చ ఖల్విదం బ్రహ్మ నిత్య చిద్భనమక్షతం' (మహా. 4-119) సర్వము తప్పక బ్రహ్మమే, ఆబ్రహ్మము నిత్యచిద్భనము అక్షతము. 'సర్వం బ్రహ్మమయం ప్రోక్తం సర్వం బ్రహ్మమయం జగత్' (తేజోబిందు. 6-38) సర్వము బ్రహ్మమయముగ వచింపబడినది. సర్వజగత్తు బ్రహ్మమయము. 'బ్రహ్మైవ సర్వం చిన్నాత్రం బ్రహ్మమాత్రం జగత్రయం' (తేజోబిందు. 6-42) 'సర్వ మాత్మమయం జగత్ బ్రహ్మమాత్రమిదం సర్వం' (తేజోబిందు. 6-47) 'ఇదం బ్రహ్మ ఇదం సర్వం' (బృ. 2-5-1) అను వచన ములద్వారా సర్వము బ్రహ్మమేయని విస్పష్టలీల వివరింప బడియున్నది.

అంత మహావాక్యచతుష్టయములో ద్వితీయమైన 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' అను మహావాక్యమిటు ఉపదేశింపబడియున్నది. బృహదారణ్యక శ్రవణ విధివాక్యమురీతి 'శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః' (బృ. 2-4-5) శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములలో ఛాందోగ్యాదిగత 'తత్త్వమసి' అను మహావాక్యము శ్రవణవాక్యముగను, మాండూక్యాదికము లోని 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' మనన వాక్యముగను, బృహదారణ్యకాది యుపనిషత్తులగల 'అహం బ్రహ్మాస్మి' నిదిధ్యాసన వాక్యముగను, ఐతరేయాదిక ఉపనిషత్తులగల 'ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' అనువాక్యము సాక్షాత్కారవాక్యముగను బండితుల అభిప్రాయము. ఈ మననవాక్యమును అనేకోపనిషత్తులు ప్రస్తావించియున్నను మాండూక్య మనన విధానమును మాత్రమే అనువదించియున్నవి. అందుచే నీచుననవాక్యమును మాండూక్యవిధానముననే అన్వయించుకొని తాత్పర్యగ్రహణము గావింపవలయునని గ్రాహ్యము.

'అతతి వ్యాప్నోతీతి ఆత్మా' వ్యాపించియుండునది ఆత్మ యనియు, 'యస్మాత్సర్వ మాప్నోతి సర్వమాదత్తే సర్వ మత్తి చ తస్మాదుచ్యతే ఆత్మేతి' (శాండిల్య. 3-1) దేనివలన సర్వము లభించునో, సర్వము గ్రహింబడునో, సర్వము సృజింపబడునో అది ఆత్మ యని నిర్వచింపబడియున్నను, శాస్త్రవిధానము ననుసరించి యిటు లక్ష్యార్థమును గాక ప్రథమతః వాచ్యార్థమును గ్రహించి సోపానన్యాయమున, విశ్వాత్మ తైజసాత్మ ప్రాజ్ఞాత్మల మననద్వారమున, దురీయమైన ఆత్మకు జేరవలయును గాన, 'కతమ ఆత్మేతి, యోఽయం విజ్ఞాన

మయః ప్రాణేషు హృద్యంతర్జ్యోతిః పురుషః । స సమానః
 సన్నుభౌ లోకా వనుసంచరతి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ ।
 (బృ. 4-3-7) ఆత్మ ఏది? ఈ విజ్ఞానమయమిది యింద్రియ
 ములలో హృదయాంతరమునగల జ్యోతిరూప పురుషుడు.
 అతడు జాగ్రత్స్వప్నలోకముల, యోచించుచున్నటుల జలించు
 చున్నటుల గోచరించు ననబడుచు, 'ఏతాన్ దేహాభిమానేన
 జీవో భవతి । గృహాభిమానేన గృహస్థ ఇవ శరీరే జీవః
 సంచరతి' (నా. ప. 6-1) ఈ దేహాభిమానముచే నతడు జీవు
 డగుచున్నాడు. గృహాభిమాని అయిన గృహస్థువలె నాతడు
 శరీరమున సంచరించును అనబడు దేహస్థుడైన యాత్మయే
 యీమంత్రప్రోక్ష ఆత్మ యగుచున్నది. అందుచేత 'అయం
 ఆత్మా' అనుచు 'యా' అను సన్నిహితత్వమును నిత్యాను
 భూతమును అయిన పద ముపయోగింపబడియున్నది. అతడు
 'అంతఃకరణ ప్రతిబింబితవైతన్యం యత్తదేవావస్థాత్రయ
 భాగ్యవతి । స జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాః ప్రాప్త్య ఘటీ
 యంత్రవ దుద్విగ్నో జాతో మృత ఇవ స్థితో భవతి॥'
 (పైంగల. 2) అంతఃకరణ ప్రతిబింబితవైతన్యము నాబరగు నతడు
 అవస్థాత్రయముల బొందును. అతడు అవస్థాత్రయమును బొంది
 భీతిచే జననమరణముల బొందినట్లుండును. అనగా 'జీవేశ్వరాది
 రూపేణ చేతనాచేతనాశ్చకం । ఈక్షణాది స్రవేశాంతా సృష్టి
 రీశేన కల్పితా । జాగ్రతాది విమోక్షాంతః సంసారో జీవ
 కల్పితః॥' (మహా. 4-73) జీవేశ్వరరూపమున జడ అవైతన్య
 ములుగ గల సృష్టిని, 'తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయ'
 (ఛాం. 6-2-3) అని నానాత్వమగుచును గాక అని సంకల్పించెను

అను వాక్యమురీతి సంకల్పక్రియనండి. 'తత్సప్తస్త్వా తదేవాను ప్రావిశతు' (తై. 2-6) అది సృజించి అందు ప్రవేశించెను అను ప్రవేశకార్యమువరకు ఈశ్వరుడు కల్పింప; జాగ్రదవస్థ నుండి విముక్తి నొందువరకు గల సర్వసంసారమును గల్పించి, అందు సుఖదుఃఖ ద్వంద్వమున జరించువాడు జీవుడు అగు చున్నాడు.

కాన 'అయ మాత్మా బ్రహ్మ' అని యనుటతోడనే లక్ష్యార్థయోగ్యమై బ్రహ్మభిన్న ఆత్మగాక, స్థూలమై సర్వాను భవముల ననుభవించుచున్న జాగ్రదవస్థామగ్నుడైన జీవుడు గోచరము కాన, అట్టి వానినే ప్రథమతః ఉపనిషత్తు మూడవ మంత్రములో బ్రవేశమొనర్ప, 'సోయమాత్మా చతుష్పాత్' ఈయాత్మ నాలుగుపాదములు గలదియని యిచ్చుటనే సూచించి నది. ఇచ్చట బ్రస్తావింపబడిన ఆత్మ 'కార్యోపాధి రయం జీవః' (త్రి. మ. నా. 4) అనుదీని కార్యరూపమైన అవిద్యా గ్రస్తమైన అంతఃకరణ ప్రతిబింబవైతన్యమని తాత్పర్యము.

అట్లులే బ్రహ్మశబ్దముగూడ నన్వయము. మనన కార్య కర్తయగు ప్రాథమికుడు పూర్వ మాత్మశబ్దమునవలె బ్రహ్మ శబ్దమున 'సర్వోపాధి విసిర్చుక్తం నిర్విశేషచిన్మాత్రం సదద్వైత మానందం అమాయం బ్రహ్మ' (సర్వసార. 10) ఎట్టి యుపాధులు లేనదై, విశేషము గాంచనిదై చిన్మాత్రమై సతై అద్వైతమై మాయారహితమైన ఆనందబ్రహ్మముగాక, 'బ్రహ్మ శబ్దేన తద్బ్రహ్మ స్వప్రకాశాత్మరూపకం' (శుకరహస్య. 2) స్వప్రకాశాత్మరూపకమైన బ్రహ్మముగూడ గాక, 'సత్యం విజ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' (శాండియ. 2-0), 'సత్యం

జ్ఞానం అనంతం బ్రహ్మ' (తై. 2-1), 'సచ్చిదానందం బ్రహ్మ' 'విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ' (బృ. 3-9-28) మొదలగు వాక్యములచే సూచితమైన గుణగణ విశుష్టుడైన గుణుడై 'యస్మాచ్చ బృహతి బృహాయతి చ సర్వం తస్మా దుచ్యతే సరంబ్రహ్మేతి' (శాండిల్య. 3-2) ఎందుచే సర్వము పెద్దదియగుచు పెద్దదిగ జేయబడుచున్నదో అందుచే నది సరంబ్రహ్మము అగుచున్నది యనియు, 'కీం బ్రహ్మేతి | మహదహంకార పృథివ్యప్రేక్షో వాయ్వాకాశత్వేన బృహద్రూపేణాండకోశేన కర్మజ్ఞానార్థరూపతయా భాసమాన మద్వితీయ మఖిలోపాధి వినిర్ముక్తం తత్సకల శక్త్యుపబృంహిత మనాద్యనంతం శుద్ధం శివం శాంతం నిర్గుణ మిత్యాది వాచ్య మనిర్వాచ్యం చైతన్యం బ్రహ్మ||' (నిరాలంబ. 1) బ్రహ్మమన నేది? మహదాది పృథ్వీసర్వంతము బృహద్రూపముగను, అండకోశమున గర్మజ్ఞానార్థరూపమున నెల్లొందుచు, అద్వయమై, సకల ఉపాధివివర్జితమై సకల శక్తుల బెంచుచు, అనాద్యనంతము శుద్ధము శివము శాంతము నిర్గుణాదికపదములచే వాచ్యమై యుండియు అనిర్వాచ్యమైన చైతన్యమే బ్రహ్మ మని వచింపబడుచు, సర్వాతీతమై యుండియు విరాడాది కార్య బ్రహ్మరూపము ధరించినట్లు సృష్ట్యాదిక కర్మలకు గర్తయై నట్లు గోచరించి, కార్య రూపమే తానై యున్నట్లున్న బ్రహ్మమే యిచ్చట ఆస్వయము. అందుచేతనే ఆత్మకుగల విశ్వాది చతుష్పాదములవలె సీబ్రహ్మమునకు గూడ నైశ్వాసర హిరణ్యగర్భాది చతుష్పాదములును ద్యోతకము. 'పాదోస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదాస్యామృతం దివి'

(త్రి. మ. నా. 4) విశ్వమునగల భూతాదికము అతని కొక పాదము. అమృతమైన ద్యులోకాదికము అతనికి పాద త్రయము, 'పాదచతుష్టమాత్మకం బ్రహ్మ! తత్రైక మవిద్యా పాదం పాదత్రయ మమృతం భవతి' (త్రి. మ. నా. 4) బ్రహ్మమునకు నాలుగు పాదములుగలవు. అందు ప్రథమము అవిద్యాపాదము, అమృతమైనవి మిగిలిన త్రయము. ఆ విషయమును మహానారాయణ ముపదేశించుచు, 'అవిద్యా పాదః ప్రథమఃపాదో విద్యాపాదో ద్వితీయః ఆనందపాదస్తృతీయ స్తురీయ పాదస్తూరీయరితి' (1) ప్రథమము అవిద్యా పాదముగను, ద్వితీయము విద్యాపాదము, తృతీయము ఆనంద పాదము, తురీయము చతుర్థపాదముగ వివరించి, 'ప్రణవ సర్వదాత్మిషేత్ సర్వజీవేషు భోగతః | అభిరామస్తు సర్వాసు హ్యవస్థాను హ్యభోముఖః॥' (యోగచూడామణి. 73) తుర్యగమగు ప్రణవము విశ్వాది జీవత్రయమునందు భోగ రూపముగ సర్వావస్థల నేకరూపముగనుండి అభిరామము అనబడుచున్నట్లు 'మూలావిద్యా ప్రథమపాదే నాన్యత్ర! విద్యానంద తురీయాంశాః సర్వేషు పాదేషు న్యాప్య తిష్ఠంతి!' (త్రి. మ. నా. 1) ప్రథమపాదమున మూలావిద్యగలదు. అన్యత్ర మూడుపాదముల నది అభావము. మిగిలినపాదముల గల విద్యానందతురీయాంశములు సర్వపాదములందు వ్యాప్తమై యున్నవి. అందు ప్రథమము అవిద్యాశబ్దితము అగుచుండ, ఉపరితనమైన పాదత్రయము అమృత లక్ష్మ్యములుగలవి అని ఆ యుపనిషద్బ్రాహ్మ వివరణము. 'ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ మామయాయా చ చతుష్టయం' (గోపాలోత్తర. 10) బ్రహ్మము

అద్వితీయమై ఏకమే, కాని మాయాప్రభావమున జతుర్విధముగ గోచరము 'తత్ర చతుష్పాదం బ్రహ్మ నిభాతి। జాగరితే బ్రహ్మ స్వప్నే విష్ణుః సుషుప్తౌరుద్ర స్తురీయ మక్షరం' (బ్రహ్మ. 3) బ్రహ్మ చతుర్విధము. జాగ్రత్తున బ్రహ్మ, స్వప్నమున విష్ణు, సుషుప్తిలో రుద్రుడు, తురీయమున సక్ష రుడుగ నుండును అని బ్రహ్మావనిషత్తు వచించును. ఛాందోగ్యము బ్రహ్మమును షోడశకళాత్మకముగ జేసి, నాలుగింటి నాలుగింటి సంధించి, అందు 'ప్రకాశవాన్' ప్రథముడు గను, 'అనంతవాన్' ద్వితీయుడుగను, 'జ్యోతిష్మాన్' తృతీయుడుగను, 'అయతనవాన్' తురీయునిగ జతించినది.

ప్రణవరూపమున 'అకారః ప్రథమాక్షరో భవతి। ఉకారో ద్వితీయాక్షరో భవతి। మకారస్తృతీయాక్షరో భవతి। అర్థమాత్ర శ్చతుర్థాక్షరో భవతి' (రామోత్తరతాపిని. 2) అనునట్లు అకార ఉకార మకార అర్థమాత్రలు నాలుగు పాదములై యొప్పునినట్లు 'జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తురీయమితి చతుర్విధా అవస్థాః' (శారీరక. 5) అనబడు అవస్థాచతుష్టయమున 'విశ్వ తైజసప్రాజ్ఞ తటస్థభేదై రేక ఏవ ఏకో దేవః' (నా ప. 6-1) 'జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తితురీయాశ్చై త్యవస్థా శ్చత్రసః తాసా మవస్థానా మధివతయ శ్చత్వారః పురుషా విశ్వ తైజసప్రాజ్ఞా త్మాన శ్చేతి' (యోగచూడామణి. 72) అనునీతి విశ్వ తైజసప్రాజ్ఞ తురీయులు అధిష్ఠానమూర్తులుగ నుండును. తురీయుని దటస్థ ఆత్మనామముల నాయుపనిషత్తులు పేర్కొనెను. తురీయమన నాల్గవది అను యర్థమున అవిజ్ఞేయమగు దానిని సామాన్యవ్యవహారమున తురీయమనియే మాండుక్యము

వచించును. దానిని 'చతుష్పాదిదమక్షరం పరం బ్రహ్మ' యని అథర్వణోపనిషత్తు పరంబ్రహ్మ అనియే వచించినది.

ఈ విశ్వాదులు ఆయా యవస్థాకాలముల 'చతుష్పాదిదంతర్వర్తి'నోఽంతర్జీవ బ్రహ్మణ శ్చత్వారి స్థానాని నాభి హృదయ కంఠ మూర్ధను జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తురీయావస్థాః' నాభి హృదయ కంఠ శిరములను జతుష్టస్థానములనుండి వ్యవహరించుదురని పరబ్రహ్మోపనిషత్తు వచింప, 'నేత్రస్థం జాగరితం విద్యా త్కంఠే స్వప్నం సమావిశేత్ | సుషుప్తం హృదయస్థం తు తురీయం మూర్ధ్ని సంస్థితం ||' (24) నేత్రమున జాగ్రత్తు, కంఠమున స్వప్నము, హృదయమున నిద్ర శరీరమున దురీయము లుండునని బ్రహ్మోపనిషద్వాక్యము. అదే యుపనిషత్తు 'నాభి హృదయం కంఠః మూర్ధా చ' (1) అనుచు జాగ్రత్తునకు మూర్ధమును, నాభిని తురీయునకు నొసంగి పరబ్రహ్మోపనిషత్తు ననుసరించుచున్నది. జాగ్రత్తునకు నాభి స్థానము నొసంగక, 'దక్షిణాక్షిముఖే విశ్వో మనస్యంతస్తు తైజసః | ఆకాశే చ హృది ప్రాక్షి స్త్రిధా దేహే వ్యవస్థితః ||, (మాం. కా. 1-2) అను కారికలో విశ్వసకు దక్షిణ నేత్రము నొసంగి, తైజసునకు మనస్సును, హృదయమును బ్రాజ్ఞునకును కారికాకారు డొసంగెను.

మరియు 'పరబ్రహ్మనుసందధ్యా ద్విశ్వాదీనాం కృమః కృమాత్, స్థూలాత్వాద్ స్థూలభుక్త్వాచ్చ సూక్ష్మాత్వాత్ సూక్ష్మభుక్ పరం, ఐక్యత్వానందభోగాచ్చ సోఽయమాత్మా చతుర్విధః' (నా. ప. ౪-6, నృసింహోత్తరతాపిని 1.) విశ్వాదులు కృమకృమముగ బరబ్రహ్మమునుండి స్థూలత్వ

ముచే స్థూలభుక్కునియు, సూక్ష్మత్వముచే సూక్ష్మభుక్కునియు, ఐక్యత్వముచే ఆనందభుక్కునియు విమర్శింపబడిరి. అట్లే 'స్థూలం తర్పయతే విశ్వం ప్రవివిక్తం తు తైజసం । ఆనందశ్చ తథా ప్రాజ్ఞం త్రిధా తృప్తిం నిబోధత॥' (1-4) స్థూలములు విశ్వవిదృష్టిపరచును. సూక్ష్మములు తైజసుని, బ్రాహ్మణి ఆనందకరములుగ నివి త్రివిధానందములనియు, గాన 'విశ్వో హి స్థూలభుక్ నిత్యం తైజసః ప్రవివిక్తభుక్ । ఆనందభుక్తథా ప్రాజ్ఞ త్రిధా భోగం నిబోధత॥' (1-3) విశ్వ డెల్లప్పుడు స్థూలముల ననుభవించును. తైజస ప్రాజ్ఞులు సూక్ష్మ ఆనందముల ననుభవించెదరు. ఇవియే త్రివిధభోగములుగను, కావున, 'బహిష్ప్రజ్ఞో విభుర్విశ్వో హ్యంతఃప్రజ్ఞస్తు తైజసః ఘనప్రజ్ఞస్తథా ప్రాజ్ఞ' (1-1) సర్వవ్యాపియైన విశ్వము బాహ్యవస్తువుల ననుభవించును. తైజసుడు అంతర్విషయముల గ్రహించును. ఐక్యవస్తుస్వరూపమే ప్రాజ్ఞుడని కారికా తాత్పర్యము.

ఈ యవస్థాదులలో సర్వసామాన్యనుభవ యోగ్యత్వముగలవి ప్రథమత్రయమై, తురీయము యథార్థమున నవస్థయేగాదు. అందుచేత బూర్వము దానిని దట్టస్థ ఆత్మ పరబ్రహ్మ మొదలగుపదముల గొన్ని ఉపనిషత్తులు వ్యవహరించినవి. కాని మండలబ్రాహ్మణము 'పంచావస్థాః జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తురీయ తురీయాతీతాః' (2-4) అనుచు తురీయాతీతమగు పంచమావస్థనుగూడ జేర్చియున్నది. దానిని వివరించుచు 'చతుర్థ్యర్థిరహితం తురీయాతీతం' (నా. ప. 6-1) నాలుగవదిగూడ లేనిది తురీయాతీతమని వాఙ్మనెను.

అంతలో దృష్టి బొందక 'బిందు స్తురీయాక్షరో భవతి| నాదః పంచమాక్షరో భవతి| కళా షష్టాక్షరో భవతి| కళాతీతా సప్తమాక్షరో భవతి| తత్పర శ్చాష్టమాక్షరో భవతి' (2-1) బిందు, నాద, కళ, కళాతీత, పరములను అయిదింటి ప్రథమ త్రియమునకు జేర్చి అష్ట పాదములుగ దారసారము జేసెను. తురీయమున నర్థమాత్రము నుంచి, 'నాద బిందు కళా శక్తు'ల నాలుగింటిని జేర్చి అష్టకముగ నారదపరివ్రాజకము గావించెను. బిందు నాదములమాత్రము పంచమ షష్టాక్షరములుగ గ్రహించి, ఓంకారమున షష్టపాదముల రామోత్తరతాపిని కల్పించినది. 'బ్రహ్మప్రణవః షోడశమాత్రాత్మకః సోఽవస్థా చతుష్టయ చతుష్టయగోచరః జాగ్రదవస్థాయాం జాగ్రదాది చతుస్రోఽవస్థాః స్వప్నో స్వప్నాదిచతుస్రోఽవస్థాః సుషుప్తౌ సుషుప్తాదిచతుస్రోఽవస్థా స్తురీయే తురీయాది చతుస్రోఽవస్థా భవంతి' అనురీతి బరమహంసపరివ్రాజకము జాగ్రదవస్థా భేదములు నాలుగుగను, అటులే నాలుగుస్వప్నావస్థలు, నాలుగు నిద్రావస్థలు, తురీయచతుష్టయముల ప్రతిపాదించి అవస్థల షోడశకముగ నొసరించెను. సగుణమైన విరాట్ ప్రణవము షోడశమాత్రాత్మకమని నారదపరివ్రాజకము బోధించుచు, అకార ఉకార మకార అర్థమాత్రలతో బాటు నాద, బిందు, కళా, కళాతీత, శాంతి, శాంత్యతీత, ఉన్మనీ, మనోన్మనీ, పురీ, మధ్యమా, పశ్యంతి, పరా అను ద్వాదశకమును జేర్చినది. అవస్థాశ్రయభిన్నముల నవస్థలలో బరిగణింపక జతుర్థ పంచ మములుగ 'మూర్ఛా మరణావస్థా పంచ భవంతి' (2) మూర్ఛా మరణముల జేర్చి పంచావస్థల ఔంగలము ప్రతిపాదించెను.

కాని మూర్ఖ మరణముల అవస్థలలో జేర్చుట యుక్తిరహితము. మూర్ఖ అనునది వ్యాధిమాత్రము, సర్వానుభవము కాదు. మరణముయొక్క అనుభవము శూన్యము. అవస్థాత్రయమువలె అనుభవయోగ్యమై యాయవస్థ తదంతర్గతముగ గలదికానేరదు. అది క్షణికమే. తురీయుడుగూడ నవస్థాత్రయము ననుభవింపగలడుగాని, మృతుడు అట్టి అనుభవమున కయోగ్యుడు. కాన నీరెండు అవస్థల యితరావస్థల చేర్చుట అరంగతము. మరియు నవస్థాచతుష్టయము మాండాక్యవిధానమున నొండొంట లయించుచు గ్రమముగ దురీయమున నుండును. ప్రథమత్రయమున కన్యోన్యత్వము రూఢిగ నుండి ఏకీభూతమగుచు, మరల చేతోముఖత్వము బ్రాహ్మినినుండి జరుగు చుండుట గమనార్హము. అట్టిది పైన బ్రతిపాదిత అవస్థాదులలో గాంచము. కాన మాండాక్య అవస్థాచతుష్టయమే ప్రమాణముగ గ్రాహ్యమగుట సముచితము.

అవస్థాత్రయరూపమునగల జాగ్రత్స్వప్ననిద్రలు, నిష్కళంకమును, నిర్వికారమును అయిన తురీయమునుండి జనితమై, 'సర్వావస్థాను సాక్షి త్యేక ఏవావతిష్ఠతే' (నా. ప. 6-1) సర్వ అవస్థలలో సాక్షివలె నది యున్నదను విధాన దురీయమును గలిగియున్నది. కాని అది క్రమక్రమముగా కార్యకారణ సంబంధమున స్థూలత్వమును ధరించి, జాగ్రదవస్థాస్థానమున నతిస్థూలమై యొప్పారియున్నది. అందుచేత ఘన, సూక్ష్మ, స్థూల ప్రజ్ఞలుగ బ్రాహ్మితైజస విశ్వులు రూపొందింపబడి యున్నారు. ఘనప్రజ్ఞము స్వప్నజాగ్రత్తులకు గారణమగుటచే దాని గారణావస్థ యనియు, సూక్ష్మము కార్యకారణావస్థ

గను, స్థూలము కార్యావస్థయనియు వాని గ్రమముగా నన జెల్లును. నిష్కళంకమైన సుషుప్తి కారణముగ బరిణమించుటచే నజ్ఞానావస్థ అనియు వ్యవహార్యము. అందుచే నచ్చట బ్రజ్ఞానఘనమున్నను అజ్ఞాతముగ అది యుండుటచే నాయవస్థ అజ్ఞాన మనబడియున్నది. పిమ్మట అజ్ఞానకార్యమలైన అన్యథాజ్ఞాన ముదయించును. అనగా స్వకీయలక్షణముల విస్మరించి, పరకీయముల గ్రహించి భ్రాంతి నుండుట అందలిలక్షణము. అట్లు నిద్రలోని స్వాత్మవిస్మరణరూప అజ్ఞానము పరిణమించి, కించిన్నాత్రస్థూలత్వముచే నూత్నమై స్వప్నముగ దోచును. అదియు నన్యథాజ్ఞానమే యగును. మరల నానూత్నస్థితిగల నన్యథాజ్ఞానము ఇంకను బరిణమించి, పూర్తిగ స్థూలమై, కార్యమై స్థూలాన్యథాజ్ఞాన మగుచున్నది అదియే జాగ్రదవస్థ యనబడును. కాన స్వప్న జాగ్రత్తులు రెండును నూత్నత్వ స్థూలత్వవిభేదమును మాత్రము గలిగి అన్యథాజ్ఞానరూపములే యగుచున్నవి.

అటులే విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞలలో నీ విభేదమే గోచరము. ఆవిషయములు ముందు మంత్రముల స్పష్టపడగలవు. అదే విధముగ బ్రహ్మవిషయిక మూర్తిత్రయమునగూడ నీవిభేదము గ్రాహ్యము. ప్రాజ్ఞని స్థితినున్నవాడు ఈశ్వరుడుగను, దైవసునికి హిరణ్యగర్భుడుగను, విశ్వునికి వైశ్వానరుడు అనగా జతుర్ముఖునిగను వ్యక్తము. అందు ఈశ్వరుడు ప్రజ్ఞానఘనమై కారణ మూర్తియై యుండ, హిరణ్యగర్భస్థితినున్న విష్ణువు కార్యకారణ మూర్తియై విలసిల్లును. ఇక సృష్టిరూపమున నున్న బ్రహ్మ కేవలము కార్యరూపుడై వెలుగొందుట స్పష్టము. అయినను

‘బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాశ్చోత్పత్తి స్థితి లయకర్తారః। రాజసో
 బ్రహ్మ సాత్త్వికో విష్ణు స్తామసో రుద్ర ఇతి ఏతే త్రయోగుణ
 యుక్తాః’ (యోగచూడామణి. 72) బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులు
 సృష్టి స్థితి లయకర్తలు. రజోగుణవిష్ణుడు బ్రహ్మ, సాత్త్విక
 సంపన్నుడు విష్ణువు, తామసికుడు రుద్రుడు. ‘అకారో రాజసో
 రక్తా బ్రహ్మ చేతన ఉచ్యతే। ఉకార స్సాత్త్వికః శుక్లో విష్ణు
 రిత్యభిధీయతే॥’ (75) ‘మకారస్తామసః కృష్ణో రుద్రశ్చేతి తథో
 చ్యతే’ (యో. చూ. 78) అకారము రాజసగుణము రక్తవర్ణము,
 బ్రహ్మచేతన మనబడును. ఉకారము సాత్త్వికము, శుక్లవర్ణము
 విష్ణువనంబడును. మకారము తామసగుణమై కృష్ణవర్ణముగ
 రుద్రుడైయున్నది. ‘అకారః పీతవర్ణః స్యా ద్రజోగుణ ఉదీరితః’
 (ధ్యానబిందు. 12) అకారము పసుపువర్ణముగలదై రజోగుణము
 గలిగియున్నది. ‘బ్రాహ్మణం రక్తగౌరాభం చతుర్వక్త్రం పితా
 మహః’ బ్రహ్మరక్తవర్ణుడు చతుర్ముఖుడు పితామహుడు,
 ‘ప్రథమారక్తా పితా మహద్బ్రహ్మదైవత్యా’ (అధర్వశిఖి)
 ‘తమో మాయాత్మకో రుద్రః। సాత్త్వికమాయాత్మకో విష్ణుః
 రాజసమాయాత్మకో బ్రహ్మ’ (పాశుపతబ్రహ్మ. 1) అనుచు
 గొన్నియుపనిషత్తులు ఆయా మూర్తులకు ద్రిగుణములను
 దదనుగుణ వర్ణములను వివరించియున్నవి. కాని ‘ఆనందమయో
 హ్యనందభుక్’ ఆనందమయుడు, ఆనందభోక్తయని మాండు
 క్యముచే వర్ణింపబడియున్న ‘కార్యం విష్ణుః క్రియా బ్రహ్మ
 కారణం తు మహేశ్వరః’ (రుద్రహృదయ. 15) అనునట్లు
 కారణస్వరూపుడైయున్న ‘ధర్మో రుద్రో జగద్విష్ణుః సర్వజ్ఞానం
 పితామహః’ (రుద్రహృదయ. 16) అనురీతి ధర్మమూర్తియై

యున్న, 'అవిద్యాపాదః ప్రథమః పాదో విద్యాపాదో ద్వితీయః
 ఆనందపాదస్తృతీయః' (తి. మ. నా. 1) అనురీతి అవిద్యా
 పాదవిశిష్టమగాక ఆనందపాదయుక్తజ్ఞానము ఈశ్వరుని దామ
 సికుడని వచించుట అయుక్తము. 'క్రియా ఇచ్ఛా తథా జ్ఞానం
 బ్రాహ్మీ రాద్రీ చ వైష్ణవీ' (యో. చూ. 86) క్రియాశక్తి
 బ్రాహ్మీయముగను, ఇచ్ఛాశక్తి రాద్రీయముగను, జ్ఞానశక్తి
 వైష్ణవీయముగను యీ యుపనిషత్తు జ్ఞానేచ్ఛా క్రియాశక్తుల
 యొక్కయు, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రులయొక్క క్రమత్వమును దప్పించి
 ఆయామూర్తుల కన్వయించినది. కాని 'తృతీయా శుభాశుభా
 శుక్లా రుద్రదైవత్యా' (అధర్వశిఖ) తృతీయము శుభాశుభ
 ములలో శుక్లజ్ఞై రుద్రదైవత మనియు, 'హోక్తాచ సాత్వికీ
 రుద్రే భక్తే బ్రహ్మణి రాజసీ । తామసీ, దైత్యపక్షేతు...॥'
 (కృష్ణ) ఆమాయ రుద్రునియందు సాత్వికమనియు, భక్తుడైన
 బ్రహ్మాయందు రాజస మనియు, రాక్షసులందు తామసమనియు
 జెప్పబడినది అను మంత్రములు సుషుప్తిస్థిత ఈశ్వరుని సాత్వి
 కునిగ అభివర్ణించి యున్నవి. లేకున్న అతడు 'ఏష సర్వేశ్వర
 ఏష సర్వజ్ఞ' (మాండూక్య. 6) అని యెట్లు వర్ణింపబడగలడు?
 అందుచేతనే 'ఆనందమయో హ్యనందభుక్' (మాండూక్య. 9)
 అనియు, 'ఏష బ్రహ్మలోకః... ఏషోస్య పరమాగతిః ।
 ఏషోస్య పరమానందో ఏషోస్య పరమో లోకః, ఏషోస్య
 పరమ ఆనందః' (బృ. 4-31-32) అది అతనికి బ్రహ్మలోకము,
 పరమగతి, పరమనంద, పరమలోకము, పరమానందము,
 'సుషుప్తౌ కేవల పరమేశ్వర సంబంధినీ బుద్ధిర్భవతి, నిత్యబోధ
 స్వరూపాభవతి' (ధ్యానబిందు. 94) సుషుప్తిలో బుద్ధి కేవలము

పరమేశ్వర సంబంధము నొందియుండును. అది నిత్యబోధ స్వరూపమును బొందును అని కొన్ని యుపనిషత్తులు తెలుపును. ఆనందశబ్దమున 'ఆనందం నామ, సుఖచైతన్య స్వరూపోఽపరిమితానంద సముద్రోఽశిష్ట సుఖస్వరూపశ్చానంద' ఇత్యుచ్యతే' (సర్వసార) సుఖచైతన్య స్వరూపమై అపరిమితానంద సముద్రమగ్నమై సుఖస్వరూపమై యొప్పురుట ఆనంద మన బడును. అట్టి ఆనందమయుడు తమోగుణవిశిష్టత్వము నొందుట దుర్లభము. అయిన సమన్వయ విధానమెట్లు? పై యుపనిషద్భావములు దోషయుక్తములా? కానేరవు. సమాధానమును గొన్ని యుపనిషత్తులే యొసంగియున్నవి. 'మకారస్తమో ద్యాయోకః పరమాత్మ జ్ఞానశక్తిః' (కాలాగ్నిరుద్ర) మకారము తమోరూపము, ద్యాయోకము, పరమాత్మయొక్క జ్ఞానశక్తి అని నిద్రాస్థితుడైన ఈశ్వరుని ద్యాయోకవర్తిగను, బరమాత్మయొక్క జ్ఞానశక్తిగ నుపనిషత్తు యొనర్చియున్నది. అట్లే కైవల్యోపనిషత్తుగూడ. 'సుషుప్తికాలే సకలే విలీనే తమోభిభూత స్సుఖరూప మేతి' (13) జీవుడు సుషుప్తికాలమున సర్వము లయమొందగా అజ్ఞానముచే నావరింపబడి సుఖము బొందుచున్నాడు అని వచించియున్నది. అనగా సుషుప్తిగత ప్రాజ్ఞుడు సుఖస్వరూపుడై ఆనందమయుడై యుండియు గ్రహింప జాలని స్థితిలో నుండుటచే దమోగుణవిశిష్టత్వము అతనికి గలిగినది గాని, యథార్థమున సతడు తురీయమునకు సన్నిహితుడు గాన, జాగ్రత్తులోవలె దీప్తస్థూలరూప అన్యథాజ్ఞానమును గాని, స్వప్నగతమైన సూక్ష్మ అన్యథా జ్ఞానముగాని నొందక, వాడు సూక్ష్మాతి సూక్ష్మకారణమైయున్న అజ్ఞానముచే నావ

రింపబడి యుండినట్లు తాత్పర్యము. అతడు ఆనందమయుడై సుఖస్వరూపుడై యుండుటచేతను, దురీయుడైన బ్రహ్మమునకు సన్నిహితుడుగ నుండుటచేతను, అతడు జ్ఞానేచ్ఛాక్రియా శక్తులలో, కారణమైన జ్ఞానశక్తిగ నుండుటచేతను, అస్థూల సూక్ష్మ మాయాపరిసృతుడై మాత్రముండుటచేతను, శుద్ధుడై అచంచలుడై 'సత్వాత్ సంజాయతే జ్ఞానం' అనునట్లు జ్ఞానసన్నిహితమైన సత్వగుణప్రధానుడే యని తాత్పర్యము. అందుచే స్థితికారణుడై జీవపోషణభారమును వహించు విష్ణువునకు ఇచ్ఛా శక్తిప్రధానమై కార్యోన్ముఖమైన రజోగుణము ఉచితము. అదే విధముగ జీవుల బరబ్రహ్మమునకు అన్యధాజ్ఞానముద్వారమున దూరమునకు గొంపోయి సర్వవిధముల అహంకార మమకారముల ముంచి సుఖదుఃఖాదుల నిరికించిన బ్రహ్మ తామసగుణుడని వ్యక్తము. ఈవిషయ మింకను ముందుగ్రంథమున సందర్భించితముగ రాగలదు, చూచెదముగాక.

పైవిధముగ మాండుకోవనివత్తు ప్రత్యక్షాక్షరమగు ఓంకారమును గ్రహించి, అదియే సర్వముగ జిత్రించి, అనగా త్రికాలబద్ధమైన ఆబ్రహ్మస్తంభపర్యంత సృష్టిని, ద్రికాలాతీతమైన నిర్గుణ నిరాకారబ్రహ్మమునుగా గూపొందించి, అదియే బ్రహ్మముగా చెలియ, ఆబ్రహ్మము ఆత్మేతరము గాదనుచు, బ్రహ్మము పరోక్షమై యింద్రియాతీతమై యుండుటచే బ్రత్యక్షమైన స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరత్రయ విశిష్టమైన యీ ఆత్మను బ్రదికొంచి, అదియే పూర్వోక్త బ్రహ్మముగ మహావాక్యము ద్వారమున ఉపదేశించి, అది మననవాక్యముగుటచేత మనన విధానమునకై నిత్యానుభూతమైన అవస్థాదుల విమర్శించి,

ఓంకారమునగల చతుష్పాదములవలె ననన్తల ఆత్మపాదముల నన్వయించి మాండుక్య సాధనావిధానమైన మననపూర్వక వివేకమార్గమునకు నాందిని బాడియుండుట విదితము. ఇచట జాగ్రత్తులోని విశ్వవిరాట్టులు ప్రథమతః 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' వాక్యమున వాచ్యార్థమై యొప్పుర. స్వప్నావస్థగల తైజస హిరణ్యగర్భులు లక్ష్యార్థమై యుందురు. మరల వారు వాచ్యార్థమై యుండ, నిద్రావస్థగల ప్రాజ్ఞ ఈశ్వరులు వారికి లక్ష్యార్థములై వెల్గొందుదురు. అంత నా ప్రాజ్ఞేశ్వరులకు దురీ యాత్మలు లక్ష్యములై కృమన్యాయమున స్థూలమునుండి పర బ్రహ్మమునకు ఉపనిషత్తు సాధకుని గొంపోవుచున్నది. ఈవిధా నము అత్యంత వివేకవంతమై బాహ్యోపకరణశూన్యమై యొప్పురుచు సామూన్యప్రజ్ఞానికి భయానహమై ఉత్తమునికి బ్రౌథమార్గమై సుగమమై సులభమై యుండును. అందుచే సర్వేతరమార్గములకంటె నీమార్గము వక్రగమనముగాక, సూటిమార్గమై సరాసరి బ్రహ్మమునే జేర్చును గాన నతిముఖ్య మును ఉత్కృష్టమును అపేక్షణీయమునై యున్నది. అదెట్లులో యిక జాగ్రదవస్థతో బ్రారంభించి గృహింప యత్నించెదము గాక.

మఃనాడవమంత్రము

జాగరితస్థానో బహిష్కృష్టః సప్తాంగ
 ఏకోనవింశతిముఖః స్థూలభువ్వైశ్వానరః
 ప్రథమః పాదః

జాగ్రిదవస్థా స్థితుడగు నైశ్వానరూడు ప్రథమ పాదము. అతడు బాహ్యప్రజ్ఞగలిగి, సప్తాంగములను. బందొమ్మిది ముఖములను గలిగి స్థూలవస్తువుల అనుభవమును గలిగియుండును.

‘జాగ్రన్నిద్రాంతః పరిజ్ఞానేన బ్రహ్మవిద్భవతి’ (మండల బ్రాహ్మణ. 2-3) జాగ్రిదవస్థనుండి నిద్రావస్థవరకు గల విషయ పరిజ్ఞానమువలన సాధకుడు బ్రహ్మవిదుడు కాగలడు అనుటచే ప్రథమతః జాగ్రిత్తును గూర్చిన మీమాంస ప్రారంభము. ప్రణవాత్మకముగ ‘అకారే జాగ్రిద్విశ్వః’ (పరమహంస పరివ్రాజక) ‘అకారమాత్రం విశ్వః స్యాత్’ (అషి. 44) ‘పూర్వస్యమాత్రా జాగర్తి’ (అథర్వశిఖ. 3) ‘అకారో జాగ్రతి’ (యోగమాడామణి.) ‘అకారస్థూలాంశే జాగ్రిద్విశ్వః’ (నరాహ. 4-1) అను ఉపనిషద్వాక్యములరీతి అకారస్థానము జాగ్రత్తున కన్వయము. అది ప్రథమము. ‘స ఏవ మాయాపరిమోహితాత్మా శరీరమాస్థాయ కరోతి సర్వం । స్త్రిమన్నపానాది విచిత్రభోగైః స ఏవ జాగ్రిత్పరితృప్తి మేతి॥’ (కైవల్య. 12) పూర్వోక్తచందము ఆపరమాత్మయే మాయచే మోహింసబడి అంతఃకరణమునుగలవాడై శరీరస్థుడై సర్వకార్యముల నాచరించును. వాడే జాగ్రదవస్థయందు అన్నపానాది విచిత్రభోగములచే దృష్టినొందుచున్నాడు. ‘తత్తద్దేవతాగ్రహస్వితైః శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియైః శబ్దాదృశవిషయ గ్రహణ

జ్ఞానం జాగ్రదవస్థాభవతి' ఆదేవత శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియముల గ్రహించి, తదర్థములైన శబ్దాదుల జ్ఞానము నార్జించుట జాగ్రదవస్థ యగును. 'తత్ర భూమధ్యంగతో జీవ ఆపాద మస్తకం వ్యావ్య కృషి శ్రవణా ద్యఖిలక్రియా కర్తా భవతి' అచట జీవుడు భూమధ్యస్థుడై శరీరమునంతటి నావరించి, సర్వ కర్మల కర్తయగును. 'తత్తత్ఫలభుక్ చ భవతి లోకాంతర గతః కర్మార్జితఫలం స ఏవ భుంక్తే' (2) ఆయాఫలితముల భోక్తయగును. మరియు లోకాంతరముల గర్మార్జిత ఫలముల గూడ నతడే బొందును అని పైంగలోపనిపత్తు జాగ్రదవస్థను వర్ణించును. 'జాగ్రతి ప్రవృత్తో జీవః ప్రవృత్తిమార్గానక్తః! పాపఫల సరకాది మాంస్తు, శుభకర్మఫల స్వర్గఫల మస్త్వితి కాంక్ష తే' (2-4) జాగ్రత్ప్రవృత్తినున్న జీవుడు బ్రవృత్తిమార్గాను సక్తుడై సరకాది పాపఫలములను, స్వర్గాదిపుణ్యఫలములను గోరుచుండును అని మండల బ్రాహ్మణము తెలుపును 'విజ్ఞానాత్మా చిదాభాసో విశ్వో వ్యావహారికో జాగ్రత్స్థూలదేహాభిమానీ కర్మభారితి చ విశ్వస్య నామ భవతి' (2) విజ్ఞానాత్మయై చిదాభాసుడైన విశ్వుడు వ్యావహారికుడై స్థూలదేహాభిమాన కర్మరతుడగును. అతనికి విశ్వుడని నామము అని పైంగలము గూడ వచించుచున్నది.

'చతుష్పాదంతర్వర్తిनో ౭ంతర్జీవబ్రహ్మణశ్చత్వారి స్థానాని నాభి హృదయ కంఠ మూర్ధను జాగ్రత్స్వప్న...' (పర బ్రహ్మ. 1) నాలుగుపాదములయం దంతర్వర్తియైన బ్రహ్మము నకు స్థానములు నాలుగు గలవు. అవి నాభి హృదయ కంఠ శిరములు. 'బ్రహ్మణం నాభౌ' (నృ. ఉ. 3) 'నాభిస్థానే స్థితం

విశ్వం' (బ్రహ్మవిద్య: 15) 'నాభికందా త్సమారభ్య యావత్ హృదయగోచరం । జాగ్రద్వృత్తిం విజానీయాత్ ' (త్రిశిఖ బ్రాహ్మణ. 148) నాభినుండి హృదయమువరకు గోచరించు వానిని జాగ్రద్వృత్తియని ఎరుంగవలెను అని కొన్ని ఉపనిషత్తులు విశ్వనికి నాభిస్థానము నొసంగియున్నవి. 'బ్రహ్మణోహృదయస్థానం' (బ్రహ్మవిద్య. 41) అనియు గలదు. కాని స్థూలసృష్టి సమభ వింప స్థూలేంద్రియములే యుపయుక్తములు గాన, వానిలో నైనను ముఖ్యమైన శిరస్థ నేత్రేంద్రియముగాన, 'అకారో జాగ్రతి నేత్రే వర్తతే సర్వ జంతుషు' (యో. చూ. 74) 'నేత్రస్థం జాగరితం' (నా. ప. 5-1) 'నేత్రస్థం జాగరితం విద్యాత్' (బ్రహ్మ. 24) 'జాగ్రన్నేత్రద్వయోర్మధ్యే హంస ఏవ ప్రకాశతే' (యో. చూ. 82) 'దక్షిణాక్షిముఖే విశ్వో...' (మాం. కా. 1-2) మొదలగు మంత్రములు విశ్వనికి నేత్రము స్థానముగ గ్రహించుటయు గలదు. 'సర్వత్రే వర్తతే జాగ్రత్' (త్రిశిఖ బ్రాహ్మణ. 15) అని వచింపబడియున్నను, నేత్రమే జాగ్రత్తునకు ముఖ్యస్థానముగ గ్రాహ్యము. అనగా బుద్ధింద్రియములే దానికి స్థానమని తాత్పర్యము.

అట్లు నేత్రాదీంద్రియ విశిష్టుడగుటచే విశ్వడు 'బహిష్ప్రజ్ఞః' అనబడెను. దానినే 'స్థూలప్రజ్ఞః' అని నృసింహోత్తర తాపిని, 'జాగరితః స్థూలః స్థూలప్రజ్ఞో హి విశ్వభుక్' (8-7) జాగ్రత్తు స్థూలము. విశ్వభోక్త స్థూలప్రజ్ఞుడే యని నారదపరి వ్రాజకము తెలుపును. బ్రాహ్మము స్థూలమనుట సహజమే గదా! యోగచూడామణికూడ 'విరాడ్విశ్వః స్థూలశ్చాకారిః' (77) విరాడ్విశ్వలకు స్థూలాకారము అని వాకొనినది.

స్థూలమైన వానికి సహజముగ 'స్థూలం తర్పయతే విశ్వం' (మాం. కా. 1-4) అనురీతి స్థూలపదార్థములే తృప్తినొసంగును. కాన నితడు 'విశ్వో హి స్థూలభుక్ నిత్యం' (మాం. కా. 1-3, యో. చూ. 73) 'స్థూలత్వాత్ స్థూలభుక్త్వాచ్చ' (నృ. ఉ. తా. 1, నా. ప. 8-6) 'శబ్దాదీన్విషయాన్ స్థూలాన్యదోపలభతే తదాత్మనో జాగరణం' (సర్వసార) శబ్దాదివిషయముల నెప్పుడు గ్రహించుచున్నాడో అప్పుడు ఆత్మకు జాగ్రదవస్థ అనురీతి స్థూలవిషయభోక్తయగుచున్నాడు.

ఈ అనుభవకార్యమునకై అతనికి 'ఏకోనవింశతి ముఖ' ములు చెప్పబడియున్నవి. 'మన ఆది చతుర్దశ కరణైః' అనుచు జ్ఞానేంద్రియ దశకముతో అంతఃకరణచతుష్టయమును జేర్చి చతుర్దశకరణములుగ సర్వసార చిత్రింప, 'జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియాంతఃకరణ చతుష్టయం చతుర్దశకరణయ్యుక్తం జాగ్రత్' (5) అనుచు శారీరభోజనివత్తు దాని వివరించినది. కాని వానికి బంచవాయువులగూడ మేళవించి 'జ్ఞానకర్మేంద్రియైః జ్ఞానవిషయైః ప్రాణాది పంచవాయు మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారైః స్థూలకల్పితైః సోఽపి స్థూలప్రకృతి రిత్యుచ్యతే' (యో. చూ. 72) జ్ఞానవిషయములగు జ్ఞానకర్మేంద్రియములతోడను, స్థూలకల్పితములగు ప్రాణాది పంచవాయు మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములతోడను గలసినది స్థూలప్రకృతి యనుబడును అనురీతి పందొమ్మిది అనుభవమార్గముల నెట్ల ఉపనివత్తుపొందుబరచినది. ముఖములనగా ఉపలబ్ధికి ద్వారములని పేరు. అనగా వీనిద్వారమున విశ్వుడు స్థూలవస్తుచయదిర్భవ మార్గమున అనుభవమును గడించుచున్నాడు.

ఇట్టి అనుభవము గడింప చతునికి 'సప్తాంగ' ములు కూర్పబడియున్నవి. ఈ వైశ్వానరునకు ద్యులోకము శిరము, సూర్యుడు శేత్రము, వాయువు ప్రాణము, ఆకాశము దేహము, జలము మూత్రస్థానము, పృథివి పాదములు, ఆహవనీయాగ్ని ముఖముగ ఛాందోగ్యము వివరించును. (5-12-1) అనగ బంచమహాభూతములు ద్యులోక సూర్యులుగలసి సప్తాంగ ములుగ నీవైశ్వానరున కేర్పడుచున్నవి. ఈ విధముగ మనస్సుచే యోచింపబడదగు ద్యులోకపర్యంతపృష్టి అంతయు వైశ్వానర స్వరూపమని తాత్పర్యము.

ఈతని 'విశ్వే చ తే నరాశ్చ విశ్వానరాః । విశ్వాన్ నరాన్ భోక్తృత్వేన వ్యవస్థితాన్ ప్రతి అనేకథా ధర్మాధర్మ కర్మానుసారేణ సుఖదుఃఖాది ప్రాపణాదయం కర్మఫలదాతా వైశ్వానర శబ్దతో భవతి' సుఖదుఃఖాదికము ననుభవించుటకు భోక్తలుగ నేతెంచిన సకలజీవుల వివిధధర్మ కర్మల సమసరించి సుఖదుఃఖాదికము బొందించు కర్మఫలదాత వైశ్వానరు డనంబడును. మరియు 'విశ్వశ్చాసా నరాశ్చ విశ్వానరః, స ఏవ వైశ్వానరః సర్వపిండాత్మా' నరసమూహమంతయు విశ్వానర మనంబడును. విశ్వానరుడే వైశ్వానరుడు. అతడే సర్వ పిండాత్మయగు సమష్టిరూపుడైన విరాట్టు. ఈ నిర్వచనములు సమష్టిస్వరూపునికి అన్వయించియున్నవి. కాని యీమంత్రమున గల వైశ్వానరుడు వ్యష్టిరూపుడై విశ్వ డనబడుచున్నాడు. అనగ స్థూలమైన విశ్వము ననుభవించు వాడగుటచే విశ్వడని వచించుట యుక్తము.

ఇచట ప్రథమపాదము అనుటచే నితరపాదములకంటె నిది ప్రథమజనితముగగాక, జాగ్రదావస్థనుండియే యితర అవస్థల గ్రహించుకొనుటకు సాధ్యమగుచుండుట కారణముగ నతనికి ప్రథమస్థానము లభించెను. అంతమాత్రమున నది స్వప్నాద్విత్రయముకంటె శ్రేష్ఠమనిగాని అగ్రజమనిగాని భావింపరాదు. యథార్థమున క్రమత్వము ననుసరించినచో, దురియ మనబడు తటస్థపాదము ప్రథమమును ఉత్తమమును అయి యుండవలెను. అందు అనిర్వచనీయవిధానమున మాయచే అజ్ఞానము ఆరోపింపబడి బ్రజ్ఞానమునుజై ఆనందపాదమగుచు ద్వితీయపాదముగ నగుచున్నాడు. అంత నా అజ్ఞానము అన్యథాజ్ఞానరూపమునుదాల్చి సంస్కారమై ఉద్భూతమై, సువిద్యానామమున ద్వితీయ పాద మగుచున్నాడు. అట నా అన్యథాజ్ఞానము స్థూలమై జాగ్రత్తుగ మారి అవిద్యా పాదమగుటచే నిది చతుర్థపాదముగనుండుట ఉచితము. కాని సాధకుడు ప్రథమతః దీనియందుండి తటస్థపాదమున కెగ్రబాక వలసియుండుటచేతను, అతనికి యీపాదము సన్నిహితమై నిత్యానుభవసిద్ధమై యుండుటచేతను, బూర్వోక్తరీతి నిదియే సాధనరంగపాదమై దీనిద్వారమున అన్యములు వ్యక్తమగుటచే దీనికి శాస్త్రము ప్రథమపాదముగ నామకరణ మొసంగి యున్నది.

పూర్వగ్రంథమున జాగ్రదధిష్ఠాన దేవతవిషయము చర్చింప బడియున్నది. 'ప్రణవస్య వా పూర్వా మాత్రా పృథివ్యకారః స ఋశ్భిర్ ఋగ్వేదో బ్రహ్మ... ప్రథమపాదో భవతి' (న్య.పూ. 2-1; అధర్వశిఖ) ప్రణవముయొక్క ప్రథమమాత్ర పృథివీ

అకారము అయి ఋగ్వేద బ్రహ్మ లగుచున్నది అని అకార స్థానమున, విశ్వస్థానమున బ్రహ్మ బ్రహ్మపరముగ నన్వయమని బూర్వము వినియున్నాము. 'సర్వాణి బృంహయతీతి బ్రహ్మ' (అథర్వశిఖ) సకలప్రాణులను మరల సృజించుటచేత బ్రహ్మ అని వ్యుత్పత్తి. 'ధాతా చ సృష్టే' (యో. చూ. 72) అతని కార్యము సృష్టియనియు విదితము. ఈ విషయమును బ్రహ్మ విద్య 72, సృసింహోత్తరతాపిని 31, ధ్యానబిందు 10, మొదలైన యుపనిషత్తులు వాకొనియున్నవి. అంత గొన్ని ఉపనిషత్తులు 'బ్రహ్మణం రక్తగౌరాభం' (ధ్యానబిందు. 31) 'పద్మాసనస్థః రక్తాంగీ' (శాండిల్య. 1-6) యనుచు అభివర్ణించుచు, నాబ్రహ్మకు 'రజోగుణప్రధానై' (తి.మ. నా. 6) 'అకారో రాజసో రక్తో బ్రహ్మ చేతన ఉచ్యతే' (యో. చూ. 75) 'అకారః పీతవర్ణః స్యాద్రజోగుణ ఉదీరితః' (ధ్యానబిందు. 12) 'ప్రథమా రక్తా పితామహా దృష్టాదైవత్యా' (అథర్వశిఖ) 'రాజసమాయాత్మికో బ్రహ్మ' (పాశుపతబ్రహ్మ. 1) 'బ్రహ్మణి రాజసే' (కృష్ణ) మొదలగు వాక్యములు బ్రహ్మనుగూర్చి రక్తవర్ణునిగను, రాజస గుణోపేతునిగను వర్ణించియుండుట విదితము. కాని పూర్వము మనముగ్రహించి యున్నట్లు అవిద్యాపాదవిశిష్టుడైన, అన్యథా జ్ఞానప్రపూరితుడైయున్న చతుర్ముఖునికి దమోగుణమునే అన్వయించుట ఉచితమని తోచెడిని. స్థూలత్వకార్యత్వాదిలక్షణములు సృష్ట్యాదికప్రవృత్తులు, తమోలక్షణములేగదా! మరియు రక్తపీతముల బ్రస్తావన గార్హస్థ్యమునగల పసుపుకుంకుమలవలె సంసారప్రవర్ధకములుమాత్రమే అయి, తురీయవిదూరములు గదా! అట్టి ప్రవృత్తికిరక్తవర్ణము బాహ్యతః ఉచితమే యగు

చున్నది. కాని గుణలక్షణముల ననుసరించి వర్ణము నన్వయించుచో జతుర్ముఖునికి డమోవధానముగాన కృష్ణవర్ణమే సహజమగును.

నా లు గ వ మం త్ర ము

స్వప్నస్థా నోంతః ప్రజ్ఞః సప్తాంగ ఏకోనవింశతి ముఖః
స్రవిక్షభు కైజసో ద్వితీయః పాదః

స్వప్నస్థానుడును, అంతః ప్రజ్ఞుడును సప్తాంగుడును ఏకోనవింశతిముఖుడును సూక్ష్మభోక్తయునైన తైజసుడు ద్వితీయపాదము.

‘ద్వితీయా మాత్రా స్వప్నం’ (అథర్వశిఖ) ‘ద్వితీయాంతరీక్షం స ఉకారః’ (అథర్వశిఖ, నృ. పూ. 2-1) అను చందముఓంకారము ద్వితీయమాత్రమైన ఉకారము ననుసరించి అవస్థాదుల స్వప్నము, జీవులలో దైజసుడు, దేవతలలో విష్ణువు ద్వితీయస్థానమున వర్ణితము. జాగ్రత్తిద్రాదులకు నిది ‘సంధ్యావస్థ’ అనియు, ‘తస్య వా ఏతస్య పురుషస్య ద్వే ఏన స్థానే భవత ఇదం చ పరలోక స్థానం చ; సంధ్యం తృతీయం స్వప్న స్థానం’ (బృ. 4-3-9) ఇహపరము లనెడు లోకములు రెండు పురుషునకు గలవు. స్వప్నస్థానము తృతీయమై రెండింటి మధ్య భాసిల్లును అని బృహదారణ్యకము తెలుపుచున్నది. ఇచట జాగ్రత్తుతోని స్థూలేంద్రియాది స్థూలవిషయములుగాని, సుషుప్తిలోని అనిర్వచనీయ నిర్వికార

త్వముగాని లేక, 'యథా విద్య స్తథా స్మృతిః' (మాం. కా. 2-16) ఎట్లు జ్ఞానమో తదనుగుణ స్మృతి యను నట్లు పూర్వస్మృతిబద్ధానుభవములలో మునిగియుండుటయే స్వప్నావస్థయగుచున్నది. కాని అటు జీవుడు 'అంతఃకరణ చతుష్టయ సంయుక్తః స్వప్నః' (శారీరక) అనునట్లును, 'తద్వా సనాసహితైఃచతుర్దశకరణైఃశబ్దాద్యభావేఽపి వాసనామయా శబ్దాదీన్ స్తాత్కాలికాన్ ప్రతిభాసమానా న్యదోపలభతే తదా స్వప్నం' (సర్వసార) శబ్దాదివిషయము లభావమైనను, తత్కాలమునందు గలిగియున్న వాసనామయమైన శబ్దాది కమును జాగ్రదవస్థయొక్క వాసనతో గూడియున్న చతుర్దశ కరణములచేత గ్రహించుట స్వప్నమనంబడును అనురీతిస్థూలారు భవములు లేక, స్థూలేంద్రియరహిత, ప్రవృత్తుల మహిమచే నింద్రియదశకముతో గూడిన అంతఃకరణ చతుష్టయబలమున వాసనాదృశ్యముల గల్పించి, స్వప్నమున 'స్వప్నే తు జీవ స్సుఖదుఃఖ భోక్తా' (కైవల్య. 12) అనునట్లు సుఖదుఃఖభోక్త యగుచున్నాడు. 'సూక్ష్మనాడిషు సంచరో బుద్ధేః స్వప్నః ప్రజాయతే' (వరాహ. 2-61) సూక్ష్మనాడుల సంచరించు బుద్ధికి స్వప్నము గలుగుచున్న దని వ్యక్తము. అనగా నదియే కారణము. 'అత్రైవ దేవః స్వప్నే మహిమా నమచుభవతి | యత్ దృష్టం దృష్ట మనుపశ్యతి, శ్రుతం శ్రుతమేవార్థ మనుశ్రుణోతి దేశదిగం తలైశ్చ సత్యనుభూతం పునఃపునః ప్రత్యనుభవతి దృష్టం చాదృష్టం చ శ్రుతం చాశ్రుతంచానుభూతం చాననుభూతం చ సచ్చాసచ్చ సర్వం పశ్యతి' (వశ్న. 4-5) అంత నామనస్సు స్వప్నములో మహిమ ననుభవించును. చూచినదాని జూచుట,

వినిన విషయముల మరలవిఘట, దేశాంతరముల బూర్వమునుభ
 వించినవాని ననుభవించుట జరుగును. ఈజన్మలో గోచరములు
 అగోచరములైన పూర్వజన్మానుభూతులు శ్రుతాశ్రుతములు,
 భోగ్యాభోగ్యములు, అన్నియు సతనిచే గాంచబడును. 'తస్మిన్
 సంధ్యే స్థానే తిష్ఠన్నే తే ఉభే స్థానే పశ్యతి ఇదం చ పరలోక
 స్థానం చ | అథ యథాక్రమోఽయం పరలోకస్థానే భవతి
 తమాక్రమ్యాక్రమ్యాభయాన్నాప్నోత ఆనందాంశ్చ పశ్యతి;
 స యత్ర ప్రవృత్తి, అస్య లోకస్య సర్వావతో మాత్రా
 మపాదాయ స్వయం విహత్య, స్వయం నిర్ణాయ, స్వేన భాసా
 స్వేన జ్యోతిషా ప్రస్వపితి; అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతి
 ర్భవతి' (బృ. 4-3-9) ఆలోకద్వయ సంధిలో నుండి జీవుడు
 ఇహపరముల రెండింటిని గలయజూచును. పరమున కవసరమైన
 పరికరముల గ్రహించి, అందలి సుఖదుఃఖముల గాంచును.
 స్వప్నమున, జాగ్రద్వాసనల గొన్నింటి నైకొని, స్థూలశరీర
 మును బ్రక్కనుంచి, స్వప్నశరీరమును గల్పించుకొని, స్వ
 ప్రకాశమున బ్రకాశించుచు స్వప్నము ననుభవించును ఆయవ
 స్థలో జీవుడు జ్యోతిరూపుడేయగును. 'స సార్వభౌమవ ద్వ్యవ
 హారా ఛాచ్చోతోంతర్భవనం ప్రవేష్టుం మార్గమాశ్రిత్య తిష్ఠతి |
 కరణోపరమే జాగ్రత్సంస్కారోత్థ ప్రబోధవద్ గ్రాహ్యాగ్రాహక
 రూపస్ఫురణం స్వప్నావస్థా భవతి | తత్ర విత్వ ఏవ జాగ్రద్
 వ్యవహారలోపా న్నాడీమధ్యం చరం సైజసత్త్వమవాప్య వాసన
 రూపకం జగద్వైచిత్ర్యం స్వభాసాభాసయస్యభేషితం స్వయం
 భుక్తే' (పైంగల. 2) జీవుడు సార్వభౌముని చందము వ్యవ
 హారములవలన అలసి, అంతఃపురమును బ్రవేశింప మార్గమున

నుండును. కరణములన్నియు ఉపరమింప, జాగ్రత్తులోని సంస్కారములు ప్రబోధితములై దృగ్మత్యములై స్వప్నావస్థ గలుగును. అచట విశ్వుడే జాగ్రద్వ్యవహారము లేకుండుటచే, నాడీమధ్యమున దిరుగుచు, దైజసత్వమును బొంది, వాసనా రూపమైన జగత్తుయొక్క వైచిత్ర్యమును ఇష్టప్రకారము స్వయముగ ననుభవించును. 'తదుత్తేవ మహారాజో భవతి, ఉత్తేవ మహాబ్రాహ్మణః ఉత్తేవోచ్ఛావచం నిగచ్ఛతి; స యథా మహారాజో జానపదాన్ గృహీత్వా స్వే జనపదే యథా కామం పరివర్తేత, ఏవమేవైష ఏతత్ప్రాణాన్ గృహీత్వా స్వే శరీరే యథా కామం పరివర్తతే' (బృ. 2-1-18) అచ్చట జీవుడు మహారాజుగనో బ్రాహ్మణోత్తముడుగనో అయినట్లుండి తదనుగుణ హేచ్ఛలక్షుల ననుభవించును. మహారాజు ప్రజల గొని తన రాజ్యమున యథేచ్ఛగా సంచరించు నటుల, బ్రాహ్మణుని అంతరింద్రియముల గ్రహించి తన శరీరములో నతడు యథాకామముగా పరివర్తించును. 'స్వప్నే స శరీరమభిప్రవాత్యా సుప్తః సుప్తా నభిచాకశీతి । శుక్రమోదాఽఽ పునరైతి స్థానం హిరణ్యయః పురుషః ఏకహంసః॥' (బృ. 4-3-11) ఏకుడైదిరుగు హిరణ్యపురుషుడు, స్వప్నములో జాగ్రత్ శరీరమును బ్రక్కనుంచి, తాను జాగ్రత వహించి, ప్రకాశమైన యింద్రియ ప్రవృత్తుల వెంటగొని సుప్తుల దిలకించును. మరల జాగ్రతకు అరుదెంచును. ఇటుల స్వప్నగతానుభవములు ఉపనిషత్తులచే వర్ణింపబడియున్నవి.

అనగ 'గ్రహణాజ్ఞాగరితవత్తద్ధేతుః స్వప్న ఇవ్యతే । తద్ధేతుత్వాత్తు తస్యైవ స. జ్ఞాగరిత మివ్యతే॥' (మాం. కా.

4-37) స్వప్నమున గ్రహణము జాగ్రదనుభవమువలె నుండుటచే స్వప్నానుభూతుల జాగ్రత్కార్యములుగ భావనముగలదు. అందుచే జాగ్రదనుభవములు స్వప్నస్థితికి సత్యములవలె భాసించును అని కారిక. అనగ నిచట స్వప్నదృశ్యముల యొక్కయు జాగ్రదవస్థయొక్కయు సత్యత్వా సత్యత్వములు విచారింపబడియున్నవి. ఆవిషయము నుండు గ్రహించెదముగాక! కాని జాగ్రత్తులోవలె 'స్వప్నే తు జీవ సుఖదుఃఖభోక్తా' (కై నల్య. 12) స్వప్నములో జీవుడు సుఖదుఃఖభోక్తయగుచున్నాడు. కాని పూర్వోక్తవిధానమున బాహ్యకరణముల నుపయోగింపక నీతడు కేవలము అంతఃకరణముద్వారా స్వకల్పిత సూక్ష్మేంద్రియమాలద్వారా అనుభవించు చుండుట సిద్ధము. కావున నితని 'అంతః ప్రజ్ఞః' అని సర్వోపనిషత్తులు ఏకగ్రీవముగ పలికియున్నవి. ఆస్థితిని 'సూక్ష్మ ప్రజ్ఞః' అనుచు నృసింహోత్తరతాపిని విశ్వనియొక్క స్థూలప్రజ్ఞతో బోల్చుట ఉచితమేయగును.

ఇతనికి విశ్వనికివోలె నదే సప్తాంగములును ఏకోన వింశతి ముఖములుగూడ విరాజిల్లును. కాని విశ్వని ముఖాంగములు బాహ్యప్రవృత్తములై, స్థూలములై స్థూలవిషయగ్రహణము గావించ. నీతైజసుని అంగముఖాదీకములు కేవలము అంతరములై, సుసూక్ష్మములై ప్రవృత్తిరూపములుగ మూర్తిముండును. అనగ వాని కెట్టి స్థౌల్యమును లేక, అంతఃప్రవృత్తములై యుండును. జాగ్రదవస్థలోని వ్యావహారికలోకము ననుభవింప దత్తమన త్తనుగల వ్యావహారికేంద్రియము లవసరమగుచున్నవి. ఆ వ్యావహారిక మంతయు నీశ్వరకల్పితము.

అందుచే నీవ్యవహారము స్థూలము. కాని స్వప్నావస్థగల దృగ్దృశ్యము లన్నియు జీవకల్పితములు, ప్రాతిభాసికము లనబడును. వానికి వ్యావహారికసత్తా లేకుండుటచే వానితో వ్యావహారికేంద్రియ సంబంధము కానంతయు నుండజాలదు. వ్యావహారికేంద్రియములయొక్క ప్రవృత్తులే కారణములై సంస్కారములకు మూర్తిమత్వము నొసంగిన మనస్సు. సర్వ కర్తయై దృగ్దృశ్యముల రెండును వానే యగుచు అచట అనుభవకారణ మగుచున్నది. అసగా మనస్సు తనలో గల సంస్కారసహాయమున నీదృశ్యముల 'స్వమాయయా కల్పిత విశ్వలోకే' (కైవల్య. 12) తనమాయచే గల్పింపబడిన లోకముల ననుభవించుచున్నదని తాత్పర్యము. కావున అనుభవమున కుపకరణములైయున్న అంగకరణాదు లన్నియు విశ్వస్థానికి వలె దైజసునకుగూడ గలుగుచున్నవి. అందుచేత అనగ సూక్ష్మేంద్రియములద్వారా అస్థూలవిషయానుభవము నతడు గావించు చుండుటచేత నతనిని 'ప్రవివిక్త భుక్' అనియు, 'సూక్ష్మ భుక్' (నా. ప. 8-10, నృ. ఉ. 1) 'తైజసః సూక్ష్మశ్చ' (యో. బ్రా. 75) మొదలగురీతుల శ్రుతులు దెలిపి యున్నవి. 'ప్రవివిక్తం తు తైజసః' (మూం. కా. 1-4) 'తైజసః ప్రవివిక్త భుక్' (మూం. కా. 1-3) అనియు కారిక.

పైవిధముగ సర్వమును 'స్వమాయయా' కల్పించుకొని, పార్శ్వములగల జాగ్రన్మద్రావస్థల దిలకించుచు, సంధి నుండుచు, సంస్కారములమున జాగ్రత్తును, అస్థూలత్వమున నుండు పిని గ్రహించుచునుండు యీ సూక్ష్మప్రజ్ఞాశక్తిని దైజస నామమున ఉపనిషత్తులు వ్యవహరించెను. 'ఈశాజ్ఞయా

సూత్రాత్మా వ్యష్టి సూక్ష్మ శరీరం ప్రవిశ్య మన అధిష్ఠాయ
 తైజసత్వ మగమత్ । తైజసః ప్రాతిభాసికః స్వప్నకల్పిత ఇతి
 తైజసస్య నామ భవతి॥' (పైంగల. 2) ఈశాజ్ఞచే ఆత్మ వ్యష్టి
 శరీరమును బ్రవేశించి, మనస్సు నధిష్ఠించి, తైజసత్వమును
 బొందును. ఆ తైజసుడు ప్రాతిభాసికుడు కల్పితుడు కాన దైజ
 సుడు అని నామము గలదు. చంద్రాంశమైన మనస్సునే తన
 రూపముగా గలిగి, 'అంతఃప్రజ్ఞస్తు తైజసః' 'మనస్యంతస్తు
 తైజసః' (మాం.కా. 1-1,2) అని వ్యవహరింపబడిన యీతడు
 కేవలము 'ఉకార శ్చంద్ర సంకాశః' (బ్రహ్మవిద్య. 10)
 అను చందము తేజోమూర్తియై యెప్పుడుటచే తైజసు డన
 బడుటయు సముచితమే. అత డచట 'స్వయంజ్యోతి' (బృ.
 4-3-14), 'పరంజ్యోతి' (పరబ్రహ్మ), 'విద్యుమతి' (అథర్వ
 శిఖ) అని పిలువబడియున్నాడు. అవును, తన అపూర్వశక్తి
 సామర్థ్యములతో, అనగ జాగ్రదవస్థలో నభావమైన శక్తి
 సంపన్నతతో నతడు సృష్టి స్థితి లయకర్త అగు బ్రహ్మ విష్ణు
 మహేశ్వరుల శక్తుల మూడింటిని గ్రహించి, తత్తుల్యముగ
 సృష్టిని గల్పించి, పోషించి, అనుభవించి, పిమ్మట ఉపసంహారము
 చేయుచుండుటచే నీ ద్వితీయపాద విశిష్టమూర్తి అపూర్వశక్తి
 యుక్తు డగుచున్నాడు. 'న తత్ర రథా న రథయోగా న
 పంథానో భవంతి; అథ రథాన్ రథయోగా స్పథః సృజతే;
 న త్రతానందా ముదః ప్రముదో భవంతి, అథానందాన్
 ముదః ప్రముదః సృజతే;... స హి కర్తా' (బృ. 4-3-10)
 అచట రథ తురగ మార్గములు లేవు. వానిని అతడు సృజిం
 చెను. అచ్చట ఆనంద మోద ప్రమోదములు లేవు. వాని

నతడు కల్పించెను. అతడే కర్త అనిగదా ఉపనిషత్తు. ఈశక్తి యతని స్వభావజన్యమైనప్పటికిని, జాగ్రదవస్థలో నది స్థూల దేహేంద్రియాదులచే నావరింపబడి, విస్మరింపబడి అభావముగ నుండ, వానినుండి విడివడిన చిత్తము యిట తన శక్తిని స్మరించి, సృష్టి స్థితి సంహార ప్రవృత్త మగుచున్నది. మరల నీశక్తి సుషుప్తిలో అజ్ఞాతమై అవ్యక్తమై బీజరూపముకాల్చి అంతర్గత మగుచున్నది. కాన స్వప్నస్థపురుషుడు కొంతవరకు దన తురీయ లక్షణముల వ్యక్తము చేయుననియు నననగును. అందుచే తేజశ్శాలి, తేజోవంతుడు, శక్తివంతుడు అను పర్యాయ పదములచే తైజసుడు అనంబడును. అది ఎంతయు సమంజసము. కాని ఆశక్తి కించిన్నాత్ర కాలవ్యవస్థితమై యుండి, జాగ్రత్సుషుప్తముల సంతరించి, 'వైతథ్యం సర్వభావానాం స్వప్న ఆహు ర్మనీషిణః' (మాం. కా. 2-1) స్వప్నదృశ్యములు దేహస్థములై పరిమితస్థలముల నుండుటచే మిథ్యలనియు బ్రాతిభాసికములనియు బండితులందురని కారెకా వచనము.

ప్రాజ్ఞునిలోని ప్రజ్ఞాసమవస్థే సంస్కారరూపమై, అది తైజసునికి సూక్ష్మరూపమున స్వప్నస్థితిదాత్రి, గ్రమమున నది విశ్వునికి స్థూలరూపమున జాగ్రత్తును గల్పించుచున్నది. కాన విశ్వ తైజసులు ప్రథమతః కార్యరూపులై, తర్వాత గార్భకారణ పరంపరకు ఉత్తరోత్తరమూలముగ గార్భకారణము లగు చుండుట విదితము. ఆవిషయమున నిర్వచన సమానులే. మరియు 'అదీర్ఘత్వాచ్చ కాలస్య గత్వా దేశాన్న పశ్యతి! ప్రతిబుద్ధశ్చ వై సర్వస్తస్మిన్ దేశే న విద్యతే॥' (మాం. కా. 2-2) అల్ప కాలమున స్వప్నపురుషుడు దేశాంతరము నరిగి దృశ్యముల

ననుభవించుట దుర్లభము. స్రబుద్ధుడై నప్పుడు అతడు దేశాంతరమున లేడు. అంతియగాక 'నతత్ర రథాన రథయోగా' (బృ. 4-3-10) అనురీతి నట దృశ్యము లభావములు, మిథ్యా స్వరూపములుగదా అని విమర్శించి చూచినను, 'స్వస్మ జాగరితస్థానే హ్యేక మాహు ర్మనీషిణః | భేదానాం హి సమత్వేన ప్రసిద్ధేనైవ హేతునా||' (మాం. కా. 2-5) పై కారణములచే స్వస్మ జాగ్రితలు రెండును సమానమే అని బుద్ధిమంతులు వాఙ్మొందురు. ఎందుచే నన 'అంతఃస్థానాత్తు భేదానాం తస్మా జ్జాగరితే స్మృతం | యథా తత్ర తథా స్వప్నే సంవృతత్వేన బిద్యతే||' (మాం. కా. 2-4) ఎట్లు స్వస్మ దృశ్యములు మిథ్యలగుచున్నవో అట్లే, జాగ్రత్ దృశ్యములు అని చెప్పబడుచున్నవి. కాని స్వస్మగతము లంతరణాలు, జాగరితములు సంవృతత్వములు మాత్రము. యథార్థదృష్టితో యోచించుచో రెండును అజ్ఞానకార్యములే గదా. కాని స్వస్మము అంతరణము. బాహ్యము జాగ్రత్తు. కాని యీ బాహ్యంతర భేదము జాగ్రిదనుభూతి నున్నవానికి గోచరముగాని, నిష్పక్షపాతమున స్వస్మ పురుషుని స్థానమునుండి యోచించుచో స్వస్మగతములుగూడ బాహ్యము లగుచున్నవి జాగ్రిదవస్థలోని శరీరమును బరిమాణముగ గొనినమాత్రమే స్వస్మము అంతరము. కాని యిట్టి మరియొకడు స్వస్మమున ఉండి తగ్గత దృశ్యముల, దన యంతరమునగాక బాహ్యముననే అనుభవించుచుండుటచే నవి అతనికి బాహ్యములే యగుచున్నవి. అటులే దేశకాల వ్యవస్థలుగూడ పరిగణింపబడవలెను. స్వస్మ దృశ్యముల నాయా దేశకాలములనుండి వ్యవహరింపక, ప్రస్తుతము

మనకు అనుభూతమైన జాగ్రతాదృష్టి యోచించుటచే నవి బహుర్వల్పములవోలే గానబడునుగాని, స్వప్న పురుషుని దృష్టిలో నచటగూడ విశాల నగరాదులు, అంతరాళగ్రహాదిక సంచారము, అభివృద్ధ్యాదిక సూచకమగు సంవత్సరాదిక కాలప్రమాణములును గోచరములే. కావున సమస్తతాకదృష్టితో నిట బరిశీలనముగావించుట ముఖ్యము. అనగ వ్యావహారికమును వ్యావహారిక దృష్టితోడను, బ్రాతిభాసికమును బ్రాతిభాసిక దృష్టితోడను విమర్శించినచో రెండును యథార్థములే యగుచున్నవి. అట్లుకాక జాగ్రత్తుతో స్వప్న మంతమగును గదా అనిన, అట్లే జాగ్రత్తు స్వప్ననిద్రాదులతో నంతమగుటయు విస్మరింపరాదు. అనగ నొక యవస్థ రెండవదానితో నంతమగుట సహజమేగదా. అటులే దృశ్యప్రయోజనము గూడ బరవస్థావతరణముతో నంతరించుచున్నది. కావున 'అద్వయం చ ద్వయాభాసం మనః స్వప్నే న సంశయః | అద్వయం చ ద్వయాభాసం తథా జాగ్రత్తే సంశయః||' (మాం. కా. 3-30) అద్వయమైన చిత్తమో స్వప్నములో నానాత్వముగ గోచరించుట యథార్థమే కాని అటులే జాగ్రత్తులోగూడ జిత్తము వివిధముగ నిశ్చయముగ గానుపించును. జాగ్రత్తులోగాని స్వప్నమునగాని యీనానాత్వ మంతయు జిత్రేతరము గాక చిత్తములోనే యిమిడి యున్నది. ఎందుచే నన 'మనసో హ్యమసీధావే ద్వైతం వైవోపలభ్యతే' (మాం. కా. 3-31) మనస్సు లేనప్పుడు ద్వైతోపలభి లేదుగదా. ఈవిధముగ జాగ్రత్తువలెనే స్వప్నముగూడ 'అస్యథా గృహ్స్థాతః' (మాం. కా. 1-15) అత్రివర్త్యజ్ఞానముచే నస్యథా గృహణస్థితీయే

యగుచున్నది అని తాత్పర్య సంగ్రహము. ఈవిషయమును ఉపనిషత్తుల ననుసరించి తన అజేయ విమర్శాయుధమున గౌడ పాదాచార్యుడు కారికలలో జాగ్రత్తస్వప్నముల రెండింటి శోధించి, రెండింటియొక్క వైజప్రకృతుల దీర్ఘానించి, సమాన మిథ్యాత్వముల బ్రకటించియున్నాడు. అది అవశ్య పరితవ్యము మంతవ్యము.

ఇక స్వప్నస్థితుడైన తైజసునిస్థాన మెచ్చట అని విచారించెదముగాక. 'ఉకారః కంఠతః స్వప్నే' (యో. చూ. 761) 'కంఠే స్వప్నం సమావిశేత్' (బ్రహ్మ. 24, నా. ప. 5-1) 'కంఠే విష్ణుస్సమాశ్రితః' (బ్రహ్మవిద్య. 41) 'కంఠస్థం స్వప్నవర్తనం' (త్రి. బ్రా. 149) అను వచనములు తైజసునికి గంఠమునే వాసస్థానముగ నిర్ణయించినవి. 'ఉకారే హృది సంస్థితః' (బ్రహ్మవిద్య. 69). 'ఉకారం విష్ణుం హృదయే' (చృ. ఉ. 3) అను రెండువచనములు మాత్రము అతనికి హృదయస్థానము నొసంగియున్నవి. కాని 'తా వా అస్మైతా హితానామ నాడ్యో' (4-3-20) అతనిలో హితానామక నాడులు గలవనియు, నవియే సంస్కారమూలములనియు బృహదారణ్యకము దెల్పుచు, అచ్చటనే స్వప్నము వ్యక్తము అని వచించుచున్నది. అంతియగాక జాగ్రన్మనములు క్రమముగా నిద్ర ఆత్మలయందు లయించి హృదయమును జేరుననియు శాస్త్ర వచనములు. కాన నేత్రస్థమైన విశ్వంబు మార్గమున గంఠగతుడై స్వప్నానుభవమునొందు నట్లు దోచును. అట్లైన బ్రహ్మచే సృజింపబడిన సృష్టిని బోషించు భారమునువానికి హృదయస్థాన ముచితముగాన, నిద్రావస్థలో విశ్రాంతిగ ఆత్మరతికొరకై

గల ప్రాజ్ఞుని కా యవకాశ మొసంగబడియున్నది. కావున గంఠస్థానమే తైజసుని స్థానముగ ఉపనిషత్తాత్పర్యము.

తైజరస్థానమున కధిష్ఠానదైవముగ 'ఉకారం విష్ణుం' (నృ. ఉ. 3) 'విష్ణు ర్జనార్దనం ఉకారే' (ధ్యానబిందు. 11) 'ద్వితీయా విద్యుమతీ కృష్ణా విష్ణుదైవత్యా' (అథర్వశిఖ) 'ఉకార స్సాత్త్విక శుక్లో విష్ణుః' (యో. చూ. 78) 'ఉకారే విష్ణుః' (బ్రహ్మవిద్య. 72) 'విష్ణుశ్చ భగవాన్ దేవ ఉకారః పరికీర్తితః' (బ్రహ్మవిద్య. 7) అను వాక్యములరీతి దైజసుడు విష్ణువని వ్యక్తము. అతనినే 'తైజసో భూతరాడయం హిరణ్య గర్భః' (నా. ప. 8-10) 'తైజసో హిరణ్యగర్భో ద్వితీయపాదః' (నృ. ఉ. 1) 'హిరణ్యగర్భ స్తైజసః సూక్ష్మశ్చ ఉకారః' (యో. చూ. 77) అను హిరణ్యగర్భనామమునగూడ బేర్కొని యున్నది. హిరణ్యగర్భుడన ప్రకాశస్వరూపుడనుటయేగాక, జాగ్రత్సృష్టికి గారణాంశములగు సంస్కారముల ధరించుచున్న వాడనియు నర్థము. అందుచే సుషుప్తిగత బీజసంస్కారముల గ్రహించి, సూక్ష్మత్వము వానికొసంగి, క్రమమున స్థూలరూప మున జాగ్రత్తును జిత్రించువాడనియు నన్వయము. ఇట్టి మహా త్కార్యమునకు హృదయము ప్రధానమగుటచే నతనికి బూర్వము హృదయముగూడ నివాసమగ జెప్పబడియున్నది. వానికి 'ఉకారః సాత్త్వికః శుక్లో...' (ధ్యానబిందు. 13) అను సత్త్వగుణము తదనుగుణ శుక్లవర్ణము అపాదించబడినది. కాని రజోగుణలేశమున్నగాని, స్థితికార్యముగాని, తైజసుడు ప్రదర్శించు సర్వశక్తిత్వముగాని సిద్ధముకాదు గావున సత్త్వాంశముగాక రజోంశమునే విష్ణువున కస్వయంచుట ఉచి

తము. పౌరాణికముగనైన బ్రహ్మేశ్వరులకంటె విష్ణువునకే స్థితి బాధ్యతా భారముండుటచే నవతారముల ధరించి, సంహార కార్యముల నీతడు గావించియుండట విదితము. అందుచే నీతనికి 'జోగుణమే అభివర్ణిత ముత్తమము'. ఈ విధముగ స్వప్నవ్యవహార మగుచున్న తైజసనామక జీవుడు ద్వితీయపాద మున వ్యవహరించుచున్నాడు.

అయిదవ మంత్రము

యత్ర సుప్తో న కంచన కామం కామయతే
న కంచన స్వప్నం పశ్యతి తస్మాత్సంతరి
సుషుప్తస్థాన ఏకీభూతుః ప్రజ్ఞానఘన
ఏవానందమయో హ్యనందభుక్ చేతోముఖః
ప్రాణైః తృతీయః పాదః

ఎచ్చట ఎట్టి కామ్యమును సుప్తుడు గోరుట లేదో, ఎచ్చట స్వప్నమునుగూడ గాంచుటలేదో అది సుషుప్తి. సుషుప్తి స్థాన మును ఏకీభూతుడును, ప్రజ్ఞానఘనమును, ఆనందమయుడునై ఆనందభోక్తయు జేతోముఖుడును అయిన ప్రాణ్ణాడే తృతీయ పాదము. 'ప్రణవా త్ప్రభవో బ్రహ్మ ప్రణవా త్ప్రభవో హరిః | ప్రణవా త్ప్రభవో రుద్రః ప్రణవో హి పరో భవేత్ |' (యో. చూ. 76) ప్రణవమునుండి బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు జని తము. ప్రణవము సర్వాతీతము అను ప్రకారము ప్రణవ జన్య మైన బ్రహ్మవిష్ణుల పిమ్మట రుద్రప్రస్తావన ప్రారంభము. 'తృతీయా సుషుప్తిః' (అథర్వశిఖ) అనురీతి నిది తృతీయమై,

‘ప్రాజ్ఞః కారణబద్ధస్తు’ (మాం. కా. 1-11) కారణబద్ధమై, ‘కారణావ్యాకృత ప్రాజ్ఞశ్చ మకారః’ (యో. మా. 75) కారణ అవ్యాకృతరూపుడైన ప్రాజ్ఞుడు మకారమున కన్వయించును. ‘ఈశాజ్ఞాయా మా యోపాధిరవ్యక్తసమన్వితో వ్యప్తి కారణశరీరం ప్రవిశ్య ప్రాజ్ఞత్వ మగమత్ | ప్రాజ్ఞోఽవిచ్ఛిన్నః పారమార్థికః సుషుప్తిభిమానీతి ప్రాజ్ఞస్య నామ భవతి |’ (వైంగల. 2) ఈశాజ్ఞాబద్ధుడై మా యోపాధిగల్గి, అవ్యక్తముతో గూడిన జీవుడు వ్యప్తిశరీరమును బ్రవేశించి ప్రాజ్ఞత్వమును బొందును. ప్రాజ్ఞుడు అవిచ్ఛిన్నుడు పారమార్థికుడు, సుషుప్తి అభిమానియగుటచే బ్రాజ్ఞనామ మతనికి గలిగెను. సుషుప్తి కాలమున నేమియు దెలియకున్నను, అతఃపూర్వవిషయముల ఉత్తర విషయముల నెరింగిన వాడగుటచే బ్రాజ్ఞుడనియు, బాగ్రత్స్వప్నదుల యింద్రియాదిక జన్మ విశేషజ్ఞానముండి యాయవస్థలో అది లేకుండుటచే ప్రా + అజ్ఞ = ప్రాజ్ఞ అనియు, బాగ్రత్స్వప్నములందు బాహ్యవస్తుజ్ఞానము తద్వాసనా జన్మ జ్ఞానము గలదు. సుషుప్తి యందు కేవల ప్రజ్ఞప్తిమాత్రమే యుండుటచే నతడు ప్రాజ్ఞుడనబడెను.

ప్రాజ్ఞనిర్వచనమున ‘ద్వైత స్వాగ్రహణం’ (మాం. కా. 1-13) ద్వైతమును గ్రహింపక పోవుట యని గలదు. దాని వివరణమే ‘యత్ర సుప్తో’ అని వివరింపబడియున్నది. ‘తథా జీవోఽపి బాగ్రత్ స్వప్నప్రపంచే వ్యవహృత్య శాంతోఽజ్ఞానం ప్రవిశ్య స్వానందం భుంక్తే’ (వైంగల. 2) అట్లు జీవుడు గూడ బాగ్రత్స్వప్నప్రపంచ వ్యవహారముచే నలసినవాడై, అజ్ఞానము నాశ్రయించి స్వకీయానందము ననుభవించును అని

వచనము. ఈవిషయమునే 'తద్యథాస్మిన్నాకాశే శ్వేతో వా
 సువర్ణో వా విపరిపత్త్య శ్రాంతః సంహత్య పక్షా సంలయా
 యైవ ధ్రియతే, ఏవ మేవాయం పురుష ఏతస్మా అంతాయు
 ధావతి యత్ర సుప్తో న కంచన కామం కామయతే, న
 కంచన స్వప్నం పశ్యతి' (బృ. 4-3-19) గగనమున నెగురు
 చున్న పక్షి అలసినదై పక్షమబల విప్పి, తనగూటి దిశకు ఎట్లు
 పయనమగునో అట్లు యీ అనంతాత్మ, కామ స్వప్నములు లేని
 యీసుషుప్తికారకు బద్ధిడును. అనగ 'శ్రమనిర్వర్తనార్థం...
 సుషుప్త్యవస్థా భవతి' (భ్యాసబిందు. 94, 96) శ్రమనివారణము
 నకై సుషుప్తి యవస్థయని తాత్పర్యము. ఎప్పుడు 'ప్రాణం
 మనసి సహ కరణైః సంప్రతిష్ఠాప్య ధ్యాతా రుద్రః' (అథర్వ
 శిఖ. 3) సూక్ష్మశరీరమునందలి తత్త్వములను ఇంద్రియము
 లను మనస్సులో జక్కగ నిలిపి ధ్యానించువాడు రుద్రుడనియు
 'చతుర్దశకరణోపరమాత్ విశేషవిజ్ఞానాభావా ద్యదా శబ్దాదీ
 స్విషయా న్నోపలభతే' తదాత్మనః సుషుప్తం' (సర్వసార)
 ఇంద్రియాది చతుర్దశకరణములు లేకుండుటచేతను, జాగ్రదాది
 విశేషజ్ఞానము అభావమనుటచేతను, శబ్దాదిక వృత్తులుగూడ
 నెప్పుడు లేనో అప్పుడు సుషుప్తి అని అంతఃకరణచతుష్టయ
 సమేతముగా ఉండేంద్రియవిరామమే నిద్రావస్థ అని తెలుపబడి
 యున్నది. అగును. జాగ్రదాది వ్యవహారమువిశ్రాంతి నొంద 'స
 యథా సోమ్య వయాంసి వాసో వృక్షం సంప్రతిష్ఠంతే ఏవం హ
 నై తత్సర్వం పర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠంతే' (పిశ్న. 4-7) వృక్ష
 మున వసించ బడ్డులటకు జేరు విధమున సర్వము పరమూత్మను
 జేరుట సంభావ్యమేగదా. అట్లు 'సుషుప్తి కా లే సకలే విలీనే

తమసావృతే! స్వరూపం మహదానందం భుంక్తే విశ్వవివర్జితః॥' (వరాహ. 2-62) సకలము లయమై నిద్రాసమయమున అజ్ఞానముచే సర్వమావృతమై యుండుటచే, విశ్వవివర్జితమై అమితానందమును జీవు డనుభవించును. 'సుషుప్తికాలే సకలే విలీనే తమోభిభూత స్సుఖరూపమేతి' (కైవల్య. 12) సుషుప్తి కాలమున సకలము లయించి తమస్సుచే నావరింపబడి సుఖ స్వరూపమును బొందుచున్నాడు.

'చిత్రైకకరణా సుషుప్త్యవస్థా భవతి' (పైంగల. 2) చిత్తముయొక్క వికృతయే సుషుప్త్యవస్థ యగును అను విషయమును వివరించుచు, 'యథా గార్హ్య మరీచయోఽర్కస్యాస్తం గచ్ఛతః! సర్వా ఏతస్మిం స్తేజోమండల ఏకీభవంతి । తాః పునః పునరుదయతః ప్రచరన్ త్యేవం హ వై తత్సర్వం వరే దేవే మాన స్యేకీభవతి॥' (ప్రశ్న. 4-2) సూర్య తేజము, అస్తమయ కాలమున దేజోమండలమున నేకమై ఉదయకాలమున బునః బహిర్గతమగునట్లు యీ యింద్రియ విషయానికఃకు మనస్సుతో నిద్రాకాలమున లయమొందును. అందుచే 'తేన తద్వేక్ష్య పురుషో న శృణోతి న వశ్యతి న జిఘ్రతి న రసయతే న స్పృశతే । నాభివదతే నాదత్తే నానందయతే న విశృజతే నేయామతే స్వపితీత్యాచక్షతే॥' (ప్రశ్న. 4-2) ఆకాలమున నతడు ఆలకింపడు, అవలోకింపడు, ఆహ్వానింపడు, ఆస్వాదింపడు, స్పృశింపడు, మరియు, బ్రసంగింపడు, గ్రహింపడు, ఆనందింపడు, విసర్జింపడు, చలింపడు నిద్రించు చున్నాడని చెప్పబడును. 'యత్రైతత్పురుషః మత్తః స్వప్నం న కలచన పశ్యత్యథాస్మిన్ ప్రాణ ఏవైకథా భవతి, తదైసం వాక్సర్వై

ర్నామభిః సహాప్యేతి చక్షుః సర్వైః రూపైః సహాప్యేతి శ్రోత్రం సర్వైః శబ్దైః సహాప్యేతి మనః సర్వైః ధ్యానైః సహాప్యేతి ' (కాశీతక. 3-3) పురుషుడు నిద్రించు నప్పుడు, ఎట్టి స్వప్నమును గాంచడు. అత డాసమయమున బ్రాణలో లయించియుండును. అప్పుడు వాక్కు తన నామములతోడను, నేత్రము రూపములతోడను, కర్ణము శబ్దములతోడను, చిత్తము భావములతోడను ఆడు లయించును. 'కామం కామయతే యావద్యత్ర నుప్తోన కంచన । స్వప్నం పశ్యతి నైవాత్ర తత్సుషుప్త మపి స్ఫుటం॥' (నా. ప. 8-11) నుమత్తితో జాగ్ర దవస్థావిషయమైన కామత్వాదులు లేవు, స్వప్నదృశ్యత్వము గూడ అచట లేకుండుట విదితము అని ఉపనిషత్తులు వివరించి యున్నవి. 'నాత్మానం న పరాంశ్చైవ న సత్యం నాపి చాన్యతం । ప్రాజ్ఞః కించన సంవేత్తి...॥' (మాం. కా. 1-12) ఆత్మనుగూర్చిగాని అనాత్మనుగూర్చిగాని, సత్యమునుగురించి గాని అసత్యమునుగురించి గాని ప్రాజ్ఞు డెరుంగడు. 'ద్వైత స్యాగ్రహణం తుల్య ముభయోః ప్రాజ్ఞ తుర్యయోః' (మాం. కా. 1-13) ద్వైతము నెరుంగకుండుట బ్రాజ్ఞ తురీయు లకు సమానము అనియు కారికావచనము. 'స్వప్ననిద్రాయుతావాద్యౌ ప్రాజ్ఞస్త్యస్వప్న నిద్రయా' (మాం. కా. 1-14) విశ్వతైజసులు స్వప్ననిద్రాయుతులు. ప్రాజ్ఞుడు స్వప్నరహిత నిద్రాయుక్తుడు.

మరియు 'స్వప్నాంతం మే సోమ్య విజానీహీతి । యత్యైతత్పురుషః స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదాసంపన్నో భవతి । స్వమపీతో భవతి తస్మాదేనం స్వపితీత్యాచక్షతే స్వం

హ్యపీతో భవతి।' (ఛాం. 6-8-1) వత్సా నుషుష్టినిగూర్చి నానుండి నేర్వము. ఎప్పుడు పురుషుడు 'స్వపితి' నామమును ధరించునో అప్పుడు అతడు సదైక్యమున సంపన్నుడగు చున్నాడు. అతడు తనను బొందుచున్నాడు. అందుచే నతడు 'స్వపితి' నామమున బరగును. 'స యదా స్వపితి ప్రాణమేవ వాగప్యేతి ప్రాణం చక్షుః ప్రాణం శ్రోత్రం, ప్రాణం మనః' (ఛాం. 4-3-3) పురుషుడు నిద్రించు నప్పుడు ప్రాణతో వాగ్చక్షుశ్రోత్రమనములు లయించును. 'తద్వ్యత్రైతస్సృప్తః సమస్తః సంప్రసన్నః స్వప్నం న కిజానాత్మాను తదా నాడిషు స్సప్తో భవతి తన్న కశ్చన పాప్మా స్పృశతి తేజసా హి తదా సంపన్నో భవతి' (8-6-3) పురుషుడు నిద్రించుకాలమున సమస్తవృత్తులు క్రియాశూన్యములై విశ్రాంతి నుండును. అతనికి అప్పుడు స్వప్నములేదు. అతడు నాడులలో నిమిడి యుండును. అప్పుడతనికి నేపాప మంటజాలదు. అతడు అప్పుడు తేజోరూపుడు సంపన్నుడు అనియు ఛాందోగ్యము వివరింప, 'యత్రైవ ఏత త్సప్తోభూద్వ్య ఏవ విజ్ఞానమయం పురుషః తదేషాం ప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞానమూదాయ య ఏషాంతర్హృదయ ఆకాశస్తస్మింఛేతే; తాని యథా గృహ్లోత్యథ హై తత్పురుషః స్వపితి నామ తద్గ్రహీత ఏవ ప్రాణో భవతి, గృహీతా వాక్, గృహీతం చక్షుః. గృహీతం శ్రోత్రం గృహీతం మనః' (2-1-17) విజ్ఞానమయుడగు పురుషుడు నిద్రింప విజ్ఞానముద్వార యింద్రియవిషయముల సంగి హించి, హృదయమున గల ఆకాశమున నతడుండును. వానిని గ్రహింపగ నతనిని 'స్వపితి' అందురు. అచట ఘ్రాణ, వాక్,

చక్షుః, శ్రోత్ర) మనసాది యింద్రియములు గ్రహింపబడును అని బృహదారణ్యక శ్రుతియు స్వపితిస్వరూపమును వివరించెను. కాషీతకముగూడ 'అథాస్మిన్ ప్రాణ ఏతైకతథా భవతి తథైవం వాక్ సర్వైర్నామభిః సహాప్యేతి...' (4-20) అంత సతడు ప్రాణములో లయింపబడును. వాక్కు తననామముతో నందు ప్రవేశించును అనుచు బూర్వమంత్రార్థములను అనువదించి యున్నది. అట్లు సర్వవిషయలయము కాగ 'స యదా తేజ సాభిభూతో భవతి | అత్రైవ దేవః స్మష్టా స్మ పశ్యత్యథ తదైతస్మింశరీరే ఏకత్సుఖం భవతి ||' (ప్రశ్న. 4-6) పురుషుడు సుషుప్తిలో దేవస్సులో ముంచివేయబడగ సతడు స్వప్నముల గాంచడు. అప్పుడు అతనికి సుఖప్రాప్తిగలుగును అని ప్రశ్నోపనిషత్తు ఒక్కమాటలో వచింప, కాని అట్టి సుఖముగలదని గ్రహింప జాలక, 'ఇహాః సర్వాః ప్రజా అహరహర్గచ్ఛాత్మ్య ఏతం బ్రహ్మలోకం న విందంత్యన్తతేన హి ప్రత్యూఢాః' (ఛాం. 8-3-2) మానవులు అహరహము నిద్రలో నీసుఖ స్వరూపమును జేరుచున్నను, అన్యతముచే మోసగింపబడిన వారై యీ బ్రహ్మలోకమును గ్రహింపజాలకున్నారు అని ఛాందోగ్యము ప్రజానీకమును బాపము దలచినది.

'అథ యదా సుషుప్తో భవతి; యదా స కస్యచన వేద హితా నామ నాద్యో ద్వాసప్తతిః సహస్రాణి హృదయాత్ పురీతత మభిప్రతిష్ఠంతే' (బృ. 2-1-19) గాఢనిద్రలో నుండ, అది దేనిని గ్రహింపని స్థితిలో నున్నవేళ, హృదయాది శరీరవర్యంతము గల హితానాడు లనబరగు డెట్లునిరెండువేల నాడుబద్ధార అది తిరోగమించును. అటులే సుబాలాది

యుపనిషత్తులుగూడ వచించుచున్నవి. అందుచే నీ సుషుప్తి కాలమున 'న కంచన కామం కామయతే' అనుచు సర్వజాగ్ర ద్విషయ ప్రవృత్తులను, 'న కంచన స్వప్నం పశ్యతి' అని సర్వ సూక్ష్మవిషయములను, ఉద్భూతసంస్కార పుంజమును మంత్రము నితాన మొనరించియున్నది. తద్వివరణార్థమై యచట సర్వజాగ్రత్స్వప్న ప్రవృత్తులు హృదయాకాశమధ్యమనగల సర్వాతీత పురుషునిలో లయించి ఏకీభూతమై యున్నవని ఏకీభూతపదము నుపయోగించియున్నట్లు సువిస్పష్టము.

ఈ విధముగ నేకమైయున్న చిత్తసంస్కారములు ప్రకృతి రహితములై యున్నవనుటకు 'ప్రజ్ఞానఘన' పద ముపయుక్త మగుచున్నది. 'ఘనప్రజ్ఞస్తథా ప్రాజ్ఞ' (మాం. కా. 1-1) అని కారికాకారుడు ప్రాజ్ఞని ఘనప్రజ్ఞనిగ వర్ణించుచు, 'బీజ నిద్రాయుతః ప్రాజ్ఞః' (మాం. కా. 1-13) అనివచించుచు, భవిష్యజ్ఞాగ్రత్స్వప్న సంస్కారములు ఇచ్చట బీజరూపమున నున్నట్లు తెలిపియున్నాడు. 'ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణి నామాన్యాప్నోతి ... ప్రజ్ఞయామనః సమారుహ్య మనసా సర్వాణి భ్యానాన్యాప్నోతి' (ః-6) ప్రజ్ఞను బొందిన వాక్కుచే నతడు వాక్కుత్వారీ అఖిల నామముల బొందుచున్నాడని సర్వేంద్రియముల బ్రజ్ఞాధీనత్వమును వచించి, మనస్సు ప్రజ్ఞను బొందుటచే నామనస్సుచే బురుషుడు సర్వ భావనల జేయుచున్నట్లు చెల్పుచు, బ్రహ్మయొక్క సర్వాధిష్టా నత్వమును కాపీతకము వివరించియున్నది. ఆప్రజ్ఞయే లేకున్న సర్వేంద్రియములు అశక్తములనియు నాయుపనిషత్తు తర్వాతి మంత్రమున వివరించును. అట్టి స్థితిలో 'ప్రజ్ఞానఘనవాన్

సుఖి' (8-13) అని నారదపరివ్రాజకము వచింప, 'అయమోత్పానంతర' బాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ' (4-5-13) బాహ్యభ్యంతరములు లేని ఆత్మ ప్రజ్ఞానఘనమని బృహదారణ్యకము స్తుతించుచున్నది. ఇచ్చట 'ఏవ' అను పదము సుషుప్తిలో బ్రజ్ఞేతరముల నన్నింటిని నిరాకరించుచున్నది. అనగ ఆచట నొక స్ర్జ్జానమే యుండును గాని, సర్వద్వైతము అభావమని నిర్ధారణము. కాని సంస్కారములు బీజరూపమున నుండి, మరల ఉద్భూతములై, స్వస్వజాగ్రత్కారణములై యొప్పురుటచేతను, ద్వైతరాహిత్య స్థితియైనను నిద్రాస్థితునికి అననుభూతమై, అవ్యక్తమై, అగ్రాహ్యమై యుండుటచే, తమోరూప అజ్ఞానావృత్తుడై యుండుటచే నతడు తురీయుని పతే బ్రజ్ఞాస్వరూపుడు అని యనుటకు వీలులేదు. స్వస్వజాగ్రీద్రూప విక్షేపములకు, అసగా అన్యథాజ్ఞానమునకు గారణమైన ఆవరణ మాయావిశిష్టుడై అజ్ఞానరూపుడై యుండుటచే, నితడు మాయా శబళితుడుగనే గ్రాహ్యము. ఈ అర్థవివరణమునకు గూడ 'ఇవ' పదముపయుక్తమనియు దాత్పర్యము.

అయినను నిర్విషయత్వము అను స్థితి అట నుండుటచేత 'ఆనందశ్చ తథా ప్రాజ్ఞః' (మాం. కా. 1-4) 'ఆనందభుక్ తథా ప్రాజ్ఞః' (మాం. కా. 1-3) అనియు గొడపాదాచార్యుడు వచింప, 'ఆనందభుక్ తథా ప్రాజ్ఞః' (యో. చూ. 72) 'ఏకీభూతః సుషుప్తస్థః ప్రజ్ఞానఘనవాన్ సుఖి' (నా. ప. 8-12) 'స్వానందం భుంక్తే' (వైంగల. 2) 'మహదానందం భుంక్తే విశ్వవిపర్జితః' (వరాహ. 2-62) 'తమోభిభూతః సుఖరూపమేతి' (కైవల్య. 1-13) 'విక్యతానందభోగాచ్చ' (నా. ప. 8-7)

‘విశ్వాదానందభుక్త్వాచ్చ’ (న్య.ఉ.తా. 1) అనుచు సర్వోపనిషత్తులు ప్రాజ్ఞుని ఆనందమయునిగను, ఆనందభోక్తగను వర్ణించి యున్నవి. ‘ఆనందం నామ, సుఖచైతన్య స్వరూపోఽపరిమితానంద సముద్రోఽవశిష్ట సుఖస్వరూప శ్చానంద ఇత్యుచ్యతే’ (సర్వసార) ఆనందమనగ సుఖచైతన్యస్వరూపము, అపరిమితానంద సముద్రము, అవశిష్ట సుఖస్వరూపము అను సర్థము ఇచట సుపయుక్తముకా దనుటకు ఉపనిషత్తు ‘మయే’ శబ్దమునుపయోగించినది. ఈ మయేబ్రుత్యయము ప్రాచుర్యార్థము వికారార్థములని అర్థద్వయముగ సుపయుక్తము. కేమల బ్రహ్మ విషయమున వికారార్థము గ్రాహ్యము. అనగ ఆనందస్వరూపమే యగుట అట ఆనందేతరము లేకమాత్రమైన యుండుట దుర్లభమగుచున్నది. ప్రాజ్ఞునిస్థితి అట్లుకాదు. అట అభావవిషయముల వలన శ్రమలేకుండుట విశ్రాంతి యనబడుచు సుఖమని ఆనందమని వచింపబడియున్న దేగాని, తగంతర్గతమున బ్రజ్ఞానఘన శబ్దమిమామాంసలో వచింపబడిన తేరంగు భావి అవస్థాద్వయ కారణమైన సంస్కారపుంజముయొక్క యునికిచే నిట వికారార్థ గ్రహణము అననుకూలమగుచున్నది. కాన, విశ్వ తైజసులకు గల సుఖదుఃఖాదికము లేని అభావస్థితిలో ప్రాజ్ఞుడుండుటచే వారికంటె నధికతర సుఖస్వరూపుడనుటకు ఆనందమయ ఆనందభుక్ శబ్దము లుపయోగింపబడియుండుటచే బ్రాచుర్యార్థమే గ్రాహ్యము అని తాత్పర్యము. అనగ ఎక్కువ ఆనందముగలవాడని యర్థము. అట్టి ఆనందమునే అనుభవించుచుండుటచే నాతని నానందభుక్ అనుటయు నేర్పడినది. ఆనందభోక్త ఆనందస్వరూపుడు కాదుగదా. అందుచే మయ శబ్దము

యొక్క అర్థమును ఇట 'భోక్త' శబ్దము నిశ్చయించుచున్న దనియు నననగును.

ఈ యర్థమునే అన్వయించుచు బృహదారణ్యకశ్రుతి శ్వేనాదిక ఉదాహరణము నొసంగి విశ్రాంతికొరకు విశ్వ తైజస గూఢజీవుడు ప్రాజ్ఞుడగుచున్నాడని వచించి (4-3-19), విషయాదులు హితనాదుల లయించునని అన్వయించి, (4-3-20), విషయాభావమును ద్వైతాభావముచే నభయత్వము నొందుననియు (4-3-21), నచట సర్వవిభేదములు లేని విస్మృతి గలిగి యుండుననియు (4-3-22), నటగల ప్రాజ్ఞుడు సర్వదృక్కుగు ఆత్మగనే నిశ్చయించి (4-3-23), ద్వైతముండిననే దృద్ధృశ్యములుగాన నట సర్వద్వైతాభావమును బ్రతిపాదించి, 'సలిల ఏకో ద్రష్టాద్వైతో భవతి' (4-3-32) ఉదకమువలె నది నిర్మలమనియు అద్వైతమనియు జెప్పినది. తర్వాత 'ఏష బ్రహ్మ లోకః' ఇదియే అతని బ్రహ్మలోకము, 'ఏషాస్య పరమాగతిః ఏషాస్య పరమా సంపత్, ఏషోఽస్య పరమో లోకః, ఏషోఽస్య పరమ ఆనందః, ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవంతి' (4-3-32) ఇది అతని పరమ గమ్యము. అతని పరమ సంపద. పరమానందము. ఈ ఆనంద లేశముపై సర్వేతరభూత జాలములు జీవించును అని అభివర్ణించియున్నది. ప్రాజ్ఞ డాస్థితిలో సర్వసంబంధరహిత సుఖస్వరూపుడై యుండునని తాత్పర్యము. ఈ ఆనందస్థితినే తర్వాత మంత్రమున ననువదించి వివరించియున్నది. ప్రాజ్ఞ తురీయములలో ద్వైతాభావము సామాన్యమైయుండుట, స్పష్టమైయుండుట, నిగువురును ఆనందమున నొందుటయు సమానమే యగుచున్నది. కాని తురీయుడు ఆనంద

స్వరూపుడై యుండ బ్రాహ్మణు ఆనందమయాడై యుండును. అందుచే విశ్వతైజసాకార జీవుడు పాండగల గతి, స్థితి, సంపద, ఆనందము అనుభవము యింతటితో పూర్తియగుటచే నిది యింత శ్రేష్ఠముగ వర్ణింపబడియున్నది. ఇచట ప్రాజ్ఞుడు అన్యథా జ్ఞానమును వర్జించి, తురీయుని జ్ఞానసముపార్జనము గావింపక నున్న సంధ్యావస్థలోనున్న అజ్ఞానరూపుడగుటచే సంస్కార బీజములుగలిగి విశ్వత్వ తైజసత్వములను, ద్వైతరాహిత్యముచే దురీయత్వలక్షణములను బొంది వీనికంటె నుత్తముడుగను అతని కంటె నల్పుడుగను నుండుట గమనార్హము. తురీయమున గతులు, ఆనందములు, లోకములు నాబడు సర్వనానాత్వములు శూన్యములుగదా. కాని ప్రాజ్ఞునిలో అప్యక్త వాసనారూప మున స్పష్టములే. లేకున్నప్రాజ్ఞుడుగూడ ముక్తుడై మరల జేతో ముఖత్వమునకు గారణభూతుడు కాకుండవలయును గదా! అందుచే బ్రహ్మదారణ్యకవాక్యములుగూడ అతీత తురీయస్థితి కన్వయింపబడక, అద్వైతలక్షణముల దాత్మలికముగ గలిగి యున్న ప్రాజ్ఞునకే అన్వయింపబడవలయునని గ్రాహ్యము.

‘పునశ్చ జన్మాంతర కర్మయోగా త్సేవీవ జీవః స్వపితి ప్రబుద్ధః’ (కైవల్య. 14) మరల జన్మాంతర కర్మసంబంధము వలన ఆజీవుడు నిద్రనుండి మేల్కొనుచున్నాడు. ‘విజ్ఞానే స్పందమానే వై నాభాసా అన్యతోభవః’ (మాం.కా.4-51) విజ్ఞానము పరిస్పందన మగునప్పుడు దృశ్యములు పరస్థానము నుండి గలుగుటలేదనునట్లు, ‘యథా స్వప్నే ద్వయాభాసం స్పందతే మాయయా మనః | తథా జాగ్రత్ ద్వయాభాసం స్పందతే మాయయా మనః ||’ (మాం.కా. 3-29) స్వప్నమున

మాయాప్రాబల్యమున జిత్రము ద్వైతదృశ్యముల బ్రదర్శించు నట్లు, జాగ్రదవస్థలోగూడ మాయానియమితమై మనస్సు ద్వైతమును గన్పింపజేయుననురీతి, స్వప్న జాగ్రత్తులు రెండును మాయాకల్పితములు. అనగ అజ్ఞానజనితములగుట స్పష్టము గాన, ప్రాజ్ఞస్థితిలోగల ప్రజ్ఞానఘనరూప సంస్కారపుంజమున, బూర్వసంస్కారప్రాభవమున సంకలన మేర్పడి జీవుడు ప్రభుద్ధుడగుచున్నాడని విదితము. కావున 'స యదా ప్రతిబుద్ధ్యతే యథాగ్నేర్ద్యులతో సత్వాదిశో విస్ఫులింగా విప్రతిఘేరన్నేవమే వై తస్మాదాత్మనః ప్రాణాయథాయతనం విప్రతిఘంతే ప్రాణేభ్యో దేవ దేవేభ్యో లోకాః.' (కా. 3-3, 4-20) పురుషుడు మేల్కొంచు నప్పుడు, ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నినుండి మిణుగురులు వివిధ దిక్కులకు బ్రసరించునట్లు ఆత్మనుండి సర్వప్రాణములు తమ స్థానముల జేరును. వానినుండి వాని అభిష్టానదేవతలు, వానినుండి లోకములు బయల్పెడలును. 'స యథోర్ణనాభిస్తంతు నోచ్చరేత్ యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంతి, ఏవమేవ' (బృ. 2-1-20) సాలెపురుగునుండి తంతువు లుద్భవించునట్లు, అగ్నినుండి అల్పమైన విస్ఫులింగము లుదయించునట్లు అనియు బృహదారణ్యకాది శ్రుతులు ప్రాజ్ఞనుండి స్వప్న జాగ్రత లావిర్భవించు విధానమును వివరించియున్నవి. 'పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి స్వప్నాయైవ' (బృ. 4-3-15) మరల విలోమక్రమమున నతడు పూర్వస్థితియైన స్వప్నమున కేతెంచును. మరల 'స వా ఏష ఏతస్మిన్ స్వప్నాంతే రత్వా చరిత్వా దృష్ట్వైవ పుణ్యం చ పాపం చ! పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి బుద్ధాంతాయైవ' (బృ. 4-3-34)

స్వప్నములో సంచరించి అనుభవించుచు, పుణ్యపాపముల
 తర్కించుచు, విలోమక్రమమున దనపూర్వస్థితియగు జాగ్ర
 దవస్థకు జీవు డరుదెంచెను అను వాక్యములవలన అజ్ఞాన
 బద్ధత్వముననున్న ప్రాజ్ఞుడు ప్రబుద్ధసంస్కారరూపుడై నూత్ను
 వివయేంద్రియములకు దృద్ధత్వములు తానెయ్యెనున్న తైజ
 నుడై, సూక్ష్మానుభూతులలో దృష్టిగాంచనేరక స్థూలవివ
 యేంద్రియముల నాశ్రయించి, విశ్వమై పరిణమించుచున్నట్లు
 విదితమగుచున్నది. విశ్వ తైజసప్రాజ్ఞులనెడు గ్రామము విలోమ
 పద్ధతిని బ్రాజ్ఞ తైజస విశ్వలగుచుందురు. ఈక్రమము సహజ
 మును సత్యమునైయున్నను స్వప్నస్థితిని గుర్తింపకయే విశ్వ
 నుండి ప్రాజ్ఞునకును, మరల ప్రాజ్ఞునుండి విశ్వనకును అరుదెంచి
 నట్లు భావించెదరు కాని ఎల్లరకు యీక్రమము అనుభవసిద్ధము.

ప్రాజ్ఞునిలో నీ యవస్థాత్రయ లక్షణములు మూడును
 స్పష్టముగ గోచరము. ఆస్థితుల జేతోముఖ, ప్రజ్ఞానఘన,
 ఏకీభూత పదములే సూచించుచున్నవి. చేతోముఖత్వము
 సృజింప, ప్రజ్ఞానఘనత్వము సంస్కారముల ధరించును. సృష్టి
 వివయముల, సంస్కారములుగ బరిణమింపజేసి ఏకీభూతత్వము
 లయింప జేయుచున్నది. అందుచే నీ మూడు అవస్థలలో
 గుణత్రయముగూడ నేమిడియున్నది. సృష్టికారణ చేతోముఖ
 త్వమున దామసము, ప్రజ్ఞానఘనత్వమున రాజసము, ఏకీభూత
 త్వమున సత్యము వ్యక్తము. ఇచ్చట ఈగుణములు అవ్యక్తములై
 యుండుటచే త్రిగుణ సామ్యావస్థ అను అవ్యాక్రత నిర్వచనము
 సఫలమగును.

‘హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతి సహస్రాణి
హృదయాత్పురీతత మభిప్రతిష్ఠంతే’ (బృ. 2-1-19) హృద
యమునుండి శరీరపర్యంతము వ్యాపించియుండు డెబ్బదిరెండు
వేలనాడు లనబడు హితానాడులద్వారా అది పునరాగమనము
జేయును. ‘హితా నామ హృదయస్య నాడ్యో’ (కా. 4-19)
హృదయమునగల హితానామక నాడులు అని వచింపబడుట
చేతను, హితానాడులు హృదయస్థములని విదితము. వానిలో
జీవుడు సుషుప్తికాలమున విలీనమగుచున్నాడని పూర్వమంత్ర
ములద్వారా గ్రహించియున్నారము. అందుచే బ్రాజ్ఞనిష్ఠానము
హృదయమనియే స్పష్టము. అందుచేతనే ‘సుషుప్తం హృద
యస్థం’ (నా. ప. 5-1) ‘సుషుప్తిం హృదయస్థం తు’ (బ్రహ్మ 24)
‘మకారః హృది సుప్తితః’ (యో. చూ. 76) ‘ఆకాశే చ
హృది ప్రాజ్ఞః’ (మాం. కా. 1-2) అనియు వచనములు
పలుకుచున్నవి.

‘చతురాత్మా ప్రాజ్ఞ ఈశ్వర స్మృతీయః పాదః’ (స్మ.
ఉ. తా. 1) ‘రుద్రా...త్మతీయః పాదో భవతి’ (స్మ. పూ.
తా. 21, స్మ. ఉ. తా. 1) ‘మహేశ్వరః మకారః’ (ధ్యానవిందు. 12)
‘ప్రాణం మనసి సహకరణైః సంప్రతిష్ఠాస్య ధ్యాతా రుద్రః’
(అథర్వశిఖ. 3) ఇంద్రియముల మనస్సునందు నిలిపి ధ్యానించు
వాడు రుద్రుడు. ‘మకార స్తామసః కృష్ణా రుద్రశ్చేతి తథో
చ్యతే’ (యో. చూ. 78) మకారము తామసమై కృష్ణమై
రుద్రుడని వచింపబడును ‘మకారే సంస్థితో రుద్రః’ (బ్రహ్మ
విద్య. 72) ‘ఈశ్వరః సరమో దేవో మకారః పరిక్షీర్తితః’
(బ్రహ్మవిద్య. 7) ‘చతురాత్మేశ్వరః ప్రాజ్ఞః’ (నా. ప. 8-13)

అను శ్రుతివచనసంఘము మకారస్థానమున నిద్రావస్థలో ఈశ్వరుడు అనగ రుద్రుడు అధిష్ఠానదేవతగ నుండును అని వచించుచున్నది. 'ఈశ్వర ఇతి చ బ్రహ్మైవ స్వశక్తి ప్రకృత్యాభిధేయ మాశ్రిత్య లోకాన్ సృష్త్వా ప్రవిశ్యాంతర్యామిత్యేన బ్రహ్మాదీనాం బుద్ధిం ద్రియ నియంతృత్వాదీశ్వరః' (నిరాలంబ. 2) ఈశ్వరుడు అనగ బ్రహ్మమే. తన శక్తియగు ప్రకృతిచే ఈశ్వరనామమును ధరించి, లోకముల సృజించి, అందంతర్యామియై ప్రవేశించి, బ్రహ్మాదులకు బుద్ధికిఁ, ఇంద్రియములకును నియామకుడై యుండువాడు ఈశ్వరుడు అని ఈశ్వర నిర్వచనము. అనగ సర్వనియంత యని తాత్పర్యము. 'యః సర్వాన్ లోకాన్ ఈశ తే ఈశినీభిః జననీభిః చ పరమశక్తిభిః అభిత్వా శూరణో నమో దుగ్ధా ఇవ ధేనవః! ఈశానమస్య జగతః స్వదృశ మీశాన మింద్ర తన్ముష ఇతి తస్మా దుచ్యతే ఈశానః' (అథర్వశిర. 4-3) సర్వలోకములను సృజించు పరమశక్తులుగల నియమనశక్తులచే నెవడు పరిపాలించుచున్నాడో, 'ఓదేవా రుద్రా ఈజగత్తునకు అధిపతియై, స్థావర మగు జగత్తునకు అధిపతి అయిన వాడును, స్వయంప్రకాశ కుడును అయిన నిన్ను స్తుతించెదను. పాలు పితుకబడని ఆవు వంటి వాడవు గాన ఈశానుడవు, అను వాక్యములును, 'య సర్వాన్ లోకాన్ సంభక్షం సంభక్షయత్యజ్రసం సృజతి విసృజతి వాసయతి తస్మా దుచ్యతే మహేశ్వరః' (అథర్వశిర. 4-5) ఎవడు లోకముల ఉపసంహరించుకొనుచున్నాడో, సదా సృజించుచు, సంహరించుచు, పాలించుచున్నాడో అతడు మహేశ్వరుడు అనియు ఈశ్వరశబ్దము నిర్వచితపడియున్నది.

అటులే 'ఈశానః శంభు ర్భవో రుద్రః' (మైత్రాఘిణి. 5-8) అనునట్లు ఆతడే రుద్రపడమునగూడ వ్యవహార్యము గాన రుద్ర శబ్దమునుగూడ ఉపనిషత్తులు ఉపయోగించియున్నవి. చిత్తమున ఇంద్రియముల లయింపజేసి ధ్యానించువాడు రుద్రుడని నిర్వచనము. అటులే షిస్పష్టముగ అధర్వశిరముగూడ 'ఇమం లోకం ఈశ తే ఈశనీయు ర్జననీయుః ప్రత్యేజ్ జనా స్థివతి సంయుగ స్వాంతకాలే సంహృత్య విశ్వాభువనాని గోస్తా తిస్మా మచ్యుత ఏకో రుద్రః' (4-2) ఈలోకముల బాలించును. నియమన శక్తిగలవాడు సృష్టిశక్తిగలవాడు సర్వాంతరుడై యుండును. యుగాంతకాలమున నీవిశ్వభూతముల దనయందు ఉపసంహరించుకొని, సంరక్షించుటచే రుద్రుడు అనబడుచున్నాడు అనియు నిర్వచించియున్నది.

అందుచేత 'పరాత్పరతరం బ్రహ్మ యత్పరాత్పరతరో హరిః । పరాత్పరతరో హేశ స్తస్మా త్తుల్యో ౭ధికో న హి॥ ' (శరభ. 29) సర్వాధికుడు బ్రహ్మ. అతనికంటె నధికుడు హరి. అతనికంటె శ్రేష్ఠుడు ఈశ్వరుడు. అతనికి దుల్బుడుగాని అధికుడుగాని లేడు అని శరభము ప్రకటించును. అట్టి స్థానమున కెట్టి పాపము లభావములని 'అపహత పాశ్చా హ్యేష బ్రహ్మ లోకః' (ఛాం. 8-4-1) ఘోషించి అదియే బ్రహ్మలోకము అనగ నైవల్యముగ ఛాందోగ్యము వచించును. అదియే సత్యమనియు నది వచించును (8-31-32). అందుచే 'తద్వా అన్యైత దాప్తకామ మాత్మకామ మకామం రూపం శోకాంతరం' (4-3-21) సర్వకామముల బొంది, ఆత్మస్వరూపుడై కామరూపితుడై, శోకాంతరమును బొందినదియే ఆస్థితియనియు

నదియే పరమానందాది లక్షణములు గలదనియు (4-31-32) బృహదారణ్యకము వివరించును. అందుచే సుషుప్తికాలమున బుద్ధి పరమేశ్వరసంబంధమును బొంది, 'నిత్యబోధస్వరూపా భవతి' (94) అని ధ్యానబిందువు బోధించి స్థిరపరచుచున్నది. కావున 'త్రిలోచనం శుద్ధస్ఫటిక సంకాశం నిష్కలం పాప నాశనం' (32) త్రిలోచనుడు, శుద్ధస్ఫటిక ప్రకాశము గల వాడును, నిష్కలుడును, పాపనాశకుడును అని ధ్యానబిందు ధ్యానించుచు, ఈశ్వరుని వర్ణించియున్నది. అట్లు 'శుభాశుభా శుక్లా' శుభాశుభములులేక బరిశుద్ధమైన శుక్లవర్ణమైనవాడు రుద్రుడని అథర్వశిఖ ప్రతిపాదించి, 'మాయా సా త్రివిధా ప్రోక్తా సత్త్వరాజస తామసీ' అని వచించి, 'ప్రోక్తా సాత్త్వీ చ రుద్రే' రుద్రునియందుగల మాయ సాత్త్వికముగ గృహ్యోపనిషత్తు స్పష్టపరచియున్నది.

ఇట్లు సుషుప్తి అవస్థ అవస్థాత్రయములో దురీయమున కతిసన్నిహితముగ నుండుటచే వాని యన్నింట ముఖ్యమును, ఉత్తమస్థానము నధిష్ఠించి సంస్తుతుల కాకరమైయున్నది. అదియే సర్వాధారమై సృష్టి స్థితి లయ శక్తుల అవ్యక్తముగ ధరించి, సర్వకారణమై, కార్యత్వ మలినరాహిత్యముచే బరి శుద్ధమై, సుఖదుఃఖాపేక్ష శూన్యత్వమున ఆనందమయమై విరా జిల్లుట గాంచనగును. అందుచే గొందరు Sleep is Samadhi సుషుప్తి సమాధియే. అనియు భ్రాంతి నొంద నిది అవకాశ మొసంగుచున్నది.

అతివమంత్రము

ఏమ సర్వేశ్వర ఏమ సర్వజ్ఞ ఏహంతర్యా
మ్యేష యోనిః సర్వస్య ప్రభవాయా
హి భూతానాం.

ఇదియే సర్వేశ్వరుడు. ఇదియే సర్వజ్ఞుడు, ఇది సర్వాంతర్యామి, ఇదియే సర్వకారణము. దీనినుండియే సర్వముదయించి, పర్యవసానమున నిండే అస్తమించును.

ఇంతవరకు మీమాంసింపబడిన ప్రాజ్ఞుడే, పూర్వావస్థ గల అన్యథాజ్ఞానాదిక విక్షేపరహితుడై, తన సహజావస్థ నుండుటచే నధికతర నిర్మలత్వము భాసింప, బూర్వ విశ్వతైజసులకుగల సర్వావధుల నధిగమించి సర్వశక్తిసంపన్నుడై, విరాజిల్లుటచే 'ఏమ సర్వేశ్వరః' అన బడియుండెను. జాగ్రత్స్వప్నములందు గల 'నివృత్తే సర్వదుఃఖానా మీశానః ప్రభు రవ్యయః' (మాం. కా. 1-10) సర్వదుఃఖము లుపశమింప నీశానుడు ప్రభువు అయి అవ్యయు డగుచున్నాడు. 'సర్వాన్ లోకా నీశత ఈశనీభిః' (శ్వే. 3-1) పాలించు తనశక్తిచే లోకముల బాలించువాడు. 'య సర్వాన్ లోకాన్ సంభక్షం స్సంభక్షయత్యజస్రం సృజతి విసృజతి వాసయతి తస్మా దుచ్యతే మహేశ్వరః' (అథర్వశిర. 4-5) ఎవడు సకలలోకములను దన యాదరమునందు జేర్చుకొనుచు, నెడతెగక లోకముల నన్నింటిని సృష్టి స్థితి లయముల నొనర్చుచున్నాడో వాడు మహేశ్వరుడు. 'ఈశానం భూత భవ్యస్య' (కఠ. 1-4-5) 'య సర్వాన్ లోకాన్ ఈశత ఈశనీభిః జననీభిః పరమశక్తిభిః' (అథర్వశిర. 4-3) అను నిర్వచనముల సర్వభూతకోటుల జీవన పోషణ

సంహరణ కార్యశాసనకర్త ఈశ్వరుడని వ్యక్తము. అట్టి శక్తి యుక్తుడుగావున సర్వేశ్వరుడు అనియు ప్రశస్తము. అనగా ఈ సృష్టి ధీతి లయ కర్మశీలత్వమే ఐశ్వర్యమనియు, 'సర్వైశ్వర్య సంపన్నః సర్వేశ్వరః' (అథర్వశిఖ. 3) అట్టి సర్వైశ్వర్యముల గూడిన వాడు గావున సర్వేశ్వరుడనియు బ్రతీతి. 'ఆత్మశక్త్యా చ మహత ఈశతే తస్మా దుచ్యతే మహేశ్వర ఇతి' (శాండిల్య. 3-1-1) తనశక్తిచే గొప్పగ శాసించువాడగుటచే మహేశ్వరు డనియు శాండిల్య వివరణము. 'యో వేదాదా స్వరః ప్రోక్తో వేదాంతే చ ప్రతిష్ఠితః । తస్య ప్రకృతి లీనస్య యః పరః స మహేశ్వరః॥' (2-18) ఎవడు వేదాదియందు స్వరముల బలి కెనో, వేదాంతముల నెవడు ప్రతిష్ఠించెనో, సర్వము ప్రకృతిలో లీనమగుచుండ బరమై ఎవడుండునో వాడు మహేశ్వరు డనియు శుకరహస్యము బోధించుచున్నది. 'యో దేవానాం ప్రథవ శ్చోద్భవశ్చ విశ్వాధిపో రుద్రో మహతైః । హిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వం' (3-4) విశ్వాధిపతియు సర్వజ్ఞుడును, దేవతల సృజించి ప్రకాశము నొసంగినవాడును, పూర్వము హిరణ్యగర్భుని సృజించినవాడునైన రుద్రుడు 'మహాప్రభుర్వై పురుషః సత్యస్యేష ప్రవర్తకః । నిర్మలా మిమాం ప్రాప్తి మీశానో జ్యోతి రవ్యయః॥' (3-12) మహాప్రభువు యథార్థ మున నాతడే ప్రవర్తకుడు. నిర్మలుడు, సర్వేశానుడు, జ్యోతి అవ్యయుడు. 'సర్వస్య ప్రభు మీశానం సర్వస్య శరణం బృహత్' (3-17) సర్వప్రభువు అనియు ఈశానుడనియు, ఎల్లరకు శరణ్యుడనియు నందురు. 'భువనస్య గోప్తా విశ్వాధి పతిః సర్వభూతేషు గూఢః' (4-15) భువనపాలకుడు, విశ్వాధి

పతి, సర్వభూతాంతర్యామి; 'ఈశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం సరమం చ దైవతం పతిం పతీనాం పరమం పరస్తా ద్విదామదేవం భువనేశ మీశ్వం' (6-7) ఈశానులకు ఈశానుడు, దేవాధిదేవుడు, సర్వోత్తముడు ప్రకాశస్వరూపుడు, భువనపాలకుడు, 'స కారణం కరణాధిపాధిపా' (6-9) కారణుడు సర్వకారణకారణుడు, అని పలు తెరంగుల శ్వేతాశ్వతరము సర్వేశ్వరుని నుతిచియున్నది. అటులే 'ఏష లోకపాల ఏష లోకాధిపతి రేష లోకేశః' (కా. 3-8) 'సర్వేషాం భూతానా మధిపతిః, సర్వేషాం భూతానాం రాజా, తద్యథా రథనాభౌ చ రథనాభౌ చాతాః సర్వే సమర్పితాః జీవమేవాస్మి న్యాత్మని సత్వాణి భూతాని..... సమర్పితాః' (బృ. 2-5-15) సర్వభూతముల అధిపతి, రాజు, రథనాభమునందు అరలు అనగా ఆకులు అనుసంధింపబడి యున్నట్లు ఆత్మలో సర్వభూతములు ఆధారపడియున్నవి. 'సర్వస్యేశానః సర్వస్యాధిపతిః - - - ఏష సర్వేశ్వరః ఏష భూతాధిపతిః ఏష భూతపాలః' (బృ. 4-4-22) అనియు, 'సృజతి విసృజతి వాసయతి' (శృ. పూ. తా. 2-3) అనియు సర్వోపనిషత్తులు అతని లక్షణముల గొనియాడుచు వివరించియున్నవి. 'ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్ధి సూర్యాచంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః' (బృ. 3-8-9) ఈఅక్షరప్రశాసనమున సూర్య చంద్రులు తమస్థానముల బదిలముగనుండురు. 'భీషాస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః । భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ॥' (తై. 2-8), 'భయా దస్యాగ్ని స్తపతి భయాత్తపతి సూర్యః । భయా దింద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి

పంచమ||'(కఠ.6-3)అతనియొక్క భయముచే అగ్ని దహించును, నూర్చుడు ప్రకాశించును, ఇంద్రుడు వాయువు పంచమమైన మృత్యువు వ్యవహరించును అని అక్షర ప్రశాసన విధానమును ఉపనిషత్తులు త్రోడికరించి వివరించినవి. మరియు నాతని 'ఏకో దేవ ఆత్మశక్తిప్రధానః సర్వజ్ఞః సర్వేశ్వరః సర్వభూతాంతరాత్మాధివాసః' (శాండిల్య. 2-0) అనియు వర్ణించియున్నది శాండిల్యోపనిషత్తు.

'యః స ఈశ్వర ఇత్యుక్తః సర్వజ్ఞత్వాదిభిర్బుధైః'(సరస్వతీ రహస్య. 17) సర్వజ్ఞత్వాది లక్షణములుగలవాడే ఈశ్వరుడు అనురీతి బూర్వోక్త నిజావస్థాధిపాన పురుషుని 'యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్' (ముండక. 2-2-7)'యః సర్వజ్ఞః సర్వవిద్యస్య జ్ఞాన మయః తపః' (ముండక. 1-1-9) సర్వజ్ఞత్వ సర్వవిదత్వాది గుణవిశిష్టునిగ వర్ణించియున్నది. అనగ సర్వజీవుల సృష్టి స్థితి లయకర్తయై యుండుటచే, నతనికి సర్వజీవుల పుట్టుపూర్వోత్తరము లన్నియు దెలిసియుండుటచే సర్వజ్ఞుడని నామము గలిగెను. అంతియగాక నతనిలో జీవుల సంస్కారములన్నియు బీజరూపమున నుండుటచే నాపేరు సార్థకమగుచున్నది. అటుల సృష్టి స్థితి లయములతోగూడిన సర్వసృష్టియొక్క విషయము త్రికాలముల గ్రహించియుండి 'కాలకాలః' (శ్వే. 6-16) కాలమునకు నాధుడైయుండుటచే విశ్వవిదుడు అని ప్రతీతి గలిగినది.

మరియు నాతని సంతర్కామి అనియు నుపనిషత్తు వచించియున్నది. 'ఏకో దేవ సర్వభూతేషు గూఢ సర్వవాస్నపీ సర్వభూతాంతరాత్మాకర్మాధ్యక్షః సర్వభూతాధివాస సాక్షీ

చేతా కేసలో నిర్గుణశ్చ॥' (బ్రహ్మ. 19) అద్వితీయుడును, స్వయంప్రకాశుండునగుపరమాత్మసకలభూతములందు గూఢమై వ్యాపించియున్నాడు. అతడు సమస్తభూతములలోపల నున్న ఆత్మస్వరూపుడై కర్మాధిపతియై సర్వభూతములయందు ధిష్ఠించి నివసించియుండువాడును, సాక్షియు, జైతన్యస్వరూపుడును, నిర్గుణుడనై యున్నాడు అని బ్రహ్మోపనిషత్తు వర్ణింప 'సర్వజ్ఞం సర్వగం శాంతం సర్వేషాం హృదయే స్థితం' (యోగశిఖ. 31-21) అని యోగశిఖ స్తుతింప, 'కూటస్థా ద్యుపహిత భేదానాం స్వరూపలాభే హేతుర్భూత్వా మణిగణే నూత్రమివ సర్వక్షేత్రేషు యదానుస్యూత అంతర్యమయన్ ప్రకాశతే హ్యోత్మా సోంతర్యామి' (సర్వసార) తనతోగూడి యుండు కూటస్థాదులతో భేదగ్రహణ కారణముగ, సకల దేహములందు మణులలో దారమువలె లోపలనుండి నియామకుడుగ బ్రకాశించు ఆత్మయే అంతర్యామి అనబడును అని సర్వసార వివరించుచున్నది. అంతర్యామిత్వమును సవివరముగా వర్ణించుచు 'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరః, యం పృథివీ న వేద, యస్య పృథివీ శరీరం, యః పృథివీ మంతరో యమయతి ఏవ త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః' (బృ. 3-7-3) ఎవడు పృథివిలో నుండి, పృథివిలో నంతరుడై, పృథివిచే దెలియబడక నుండెనో, పృథివియే ఎవని శరీరమో, అంతరమునుండి పృథివి నెవడు నియమించునో, అంతర్యామియో అతడే ఆత్మయని 13 మంత్రములద్వారా అంతర్యామిత్వమును వర్ణించి పర్యవసానమున 'యః సర్వేషాం భూతేషు తిష్ఠన్...' (3-7-15) అను మంత్రమున ఆత్మయొక్క సర్వాంత

శ్యామిత్యమునఁ గూర్చి వివరించియున్నది. అంతశ్యామియై యున్నను, ఆయాభూతముల లేక జీవుల పాపపుణ్యములు యితనికి అంటవు అని పూర్వమే గ్రహించియున్నారము. విశ్వ తైజనులు ఆయావస్థల బొందిన సుఖదుఃఖాదికము పుణ్య పాపములు ఇట సంపూర్ణముగ బ్రాహ్మనికి లేవు. కాని చేతతో షూభత్వమున మరల వానిని తైజస విశ్వముకు ఒప్పగించి తన తటస్థస్థితిలో బ్రాహ్మ దుఃఖిపోవుట సహజము.

ఈప్రాజ్ఞుడు 'ఏష యోనిః సర్వస్య ప్రభవస్యయా హి భూతానాం' అని మాండూక్యము. యథార్థమున జీవాధిపానమై జీవావస్థలకు గారణమై యొప్పు ప్రాజ్ఞుడు సర్వభవనముల సృజించి, పెంచి, లయింపజేయుచున్నాడట అను సంశయము గోచరము. కాని పూర్వోక్తచందము మంత్రముల వ్యప్తి సమప్తిరూపముల నన్వయించుకొనుట యుక్తము. అనగా బైవాక్యమున 'ఏష యోనిః సర్వస్య' అనుట ప్రాజ్ఞుని విషయమున స్వప్నబ్రతులలో గల సర్వమునకు నతడే కారణమని గ్రాహ్యము. కాని అదే మంత్రమున ప్రాజ్ఞుని దైవభావమున సజలోకింప ఈశ్వరుడగుచున్నాడు. అతడు సర్వసృష్టిస్థితి లయముల కధినాథుడని పూర్వము చూచియున్నాము. అతడు సమప్తిస్వరూపుడగుటచే గేవలము వ్యప్తిరూప జీవుని యందుగల అనస్థాదులకు, అందుగలుగు సర్వేంద్రియవిషయములకు మాత్రమేగాక, సర్వజీవసృష్టికి అనగ సర్వచరాచర సృష్టికి, అనగ 'ఈక్షణాది ప్రవేశాంతా' (వహ. 4-73) అను వాక్యరీతి సర్వసృష్టికి గారణభూతుడగుటచే, 'ఏష యోనిః సర్వస్య' అనబడుట సహజమగుచున్నది. కాని మాండూక్య

ముసగల మంత్రముల నన్నింటి నిట్లు వ్యష్టి సమష్టిరూపమున ప్రత్యేకముగ నస్వయించుకొనుచు గ్రహించుకొనినచో నెట్టి సంశయములు వాటిల్లవు. ఈవిధానముగ బూర్వ మంత్రములనే గాక ముందుమంత్రములగూడ నస్వయించుకొందురుగాక. అందుచే నీప్రాజ్ఞ ఈశ్వరులు ఎట్లు సర్వసృష్టి ఫిలి లయకర్తలుగ నున్నారో గ్రహింపయత్నించెదముగాక.

పూర్వము 'సుషు ప్తిస్థాన ఏకీభూత' అను పడవివరణమున, 'చిత్రైకకరణా సుషుప్తావస్థా భవతి' (పైంగళ. 2) 'అంతస్తమసి లీయతే' (మహా. 5-19) అంతరమున దమస్సులో లయించును 'తమోభిభూతః' (కైవల్య. 11-3) మొదలగు వాక్యములు సుషుప్త్యవస్థారహస్యము బలికి, సర్వవృత్తులు తమస్సులో లయించును అనుటచే మరల నీవృత్తులు చేతోముఖములగుట కది ఆధారము. అజ్ఞానరూపమునగల ఆ తమమే కారణముగ దోచుటచే 'నైవేహ కించనాగ్ర ఆసీత్ మృత్యువైవేద మావృత మాసీత్' (బృ. 1-2-1) సృష్టికి బూర్వము యిచట నెద్దియును లేదు. అంతయు మృత్యువుచే నావరింపబడియుండెను అనియు, 'అసదే వేద మగ్ర ఆసీత్తత్సదాసీత్త త్సమభవత్' (ఛాం. 3-19-1) ప్రథమమున నిది యంతయు శసత్తు. ఆయ సత్తు సత్తుగ నయ్యెను. 'అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్' తతో వై సదజాయత' (తై. 2-7) సృష్టికి బూర్వము అసత్తు గలదు, దానినుండి సత్తు జనించెను. 'అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్' (నుబాల. 3) 'తస్మా త్తమః సజ్జాయతే' (నుబాల. 1) ఆతమము నుండి సత్తు ఉదయించెను అనుచు ఉపనిషత్తులు అసత్తునుండి సత్తు పుట్టించినట్లు లిఖించియున్నవి. ప్రాజ్ఞస్థితిలో దురీయత్వ

మును విస్మరింపజేయుచున్న అజ్ఞాన మొందు గల్గుటచే నా
యవస్థ తమావృతావస్థగ బరిగణింపబడుట నువిదితము. తమ
మనుట అసత్తుగ నన్వయించుటయు సహజము. కాన నది
మృత్యువనియు నన్వయింపబడియున్నది జాగ్రత్స్వప్నదృశ్య
ములు గాని, తురీయలక్షణములుగాని గోచరింపని యవస్థ
యగుటచే నది అసత్తుగ దోచుట సామాన్యమే గదా. అనగ
బ్రస్తుత ప్రత్యక్షముగనున్న భూతాత్మక సృష్టియు శందభావము
గదా. ఈనామరూపాత్మకములసత్తుగ భావించుచో నీదృశ్యము
లేనిది కాన ఆస్థితి అసత్తుగ బరిగణనము నొందుట ఉచితమే
గదా. కాని జాగ్రత్తునుంచి స్మరించి చూచినగాని అందేమియు
దోచని ఆ అభావస్థితిలోనుండి మరలజేతో ముఖముగ బ్రథమతః
చతుర్దశకరణము లుదయించి క్షుప్తమును, అటనుండి
స్థూలములైన యింద్రియాదులతోగూడిన జాగ్రత్తుఆవిర్భవించు
చుండుటచే నీ యవస్థాద్వయ దృశ్యములన్నియు నా తిమిర
రూప అసత్తు నుండియే జనించుచుండుట స్పష్టము. ఆ యస
ద్రూప తమస్సులో యీ యవస్థావృత్తులన్నియు నేకీభూతమై
ప్రజ్ఞానఘనరూపమున నిమిడియుండుట విస్మరింపరాదు. కాన
నవి పూర్వకర్మానుసారముగ నుద్భూతమై మరల అవస్థలకు
గారణమగుచున్నవి. అందుచే నీ సంస్కారములే యవస్థలకు
సాక్షాత్కారణముగ అనగ నుపాదానత్వమును వహింప, నీసత్తు
సహకారికారణముగమాత్ర మగుచుండుట గమనార్హము.
అందుచే నసత్తు సాక్షాత్తు ఉపాదానకారణముగ సృష్టికి గార
ణము కా నొల్లదనుట స్పష్టము. ఆ కారణముననే పూర్వానన్ధా
వృత్తులు నశించినట్లు గాక 'విలీయతే' 'అప్యయ' 'అభిభూయ'

‘లయ’ మొదలైన శబ్దములుమాత్రము ప్రయోగింపబడుట గమనము. లయించుట అనగ నశించుటకాక, రూపాంతరము నొంది యుండుటయేయగును.

కావున నీ సంశయము ఛాందోగ్యముననే గలిగి ‘కథ మసతః సజ్జాయే తేతి’ (6-2-2) అసత్తునుండి సత్తు ఎక్లుద్భవించును! అని ప్రశ్నించుకొని, ‘సత్త్వేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేకమేవాద్వితీయం’ ప్రథమమున నిది అద్వితీయమైన ఏక మైన సత్తుగనే యున్నది అని సమాధానము నా యుపనిషత్తు ఒసంగియున్నది. అటులే ‘సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్’ (1) అనియు పైంగలము బోధించుచున్నది. ఆసత్తే ఆత్మయను నన్వయమున ‘ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాస్య త్కంచన మిషత్’ (1-1-1) ఆత్మయే మొదట ఉండెను. మరేమియు లేదు అని ఐతరేయము, ‘ఆత్మై వేద మగ్ర ఆసీత్’ (1-4-1) ఆత్మయే ప్రథమమున గలదని తెలిసికొనుము అని బృహదారణ్యకము గూడ బోధించును. ఈ ఆత్మయే బ్రహ్మ మనుచు ‘తత్...సనాతన మేకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ’ (పైంగల. 1) ‘బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్’ (బృ. 1-4-10) అనియు నుపనిషత్తులు ఆన్వయించియున్నవి. ఈ విధమున సృష్టికి బూర్వముగల సదంశము ‘అస్తి భూతి ప్రియం రూపం నామంచే ద్యంశ పంచకం | అద్యత్రయం బ్రహ్మరూపం జగ ద్రూపం తతోద్వయం॥’ (సరస్వతీరహస్య. 24) సచ్చిదానంద రూపనామములు పంచ అంశములనియు, నందు సచ్చిదానంద ములు బ్రహ్మరూపమై యుండ, రూపనామములు జగత్తుగ నిర్ణయింపబడి యుండుటచే సత్ సచ్చిదానంద లక్షణములు

గలది అని తాత్పర్యము. సుప్తకాలమున నామరూపములు ఘనస్వరూపములై అందు లయించియుండి, మరల జేతో ఋఖిము లగుచున్నవని తాత్పర్యము. అట్టి వ్యష్టి సంస్కారముల ననేకముల గలిగి సమష్టిరూపమున నున్నవాడే యీశ్వరుడు గదా. అతడే సగుణబ్రహ్మము. అనగా సమష్టిసంస్కారరూపుడే మహేశ్వరుడు అని పూర్వమే గ్రహించియున్నారము. అతడే యీశ్వరి కధిపాత యయి సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాది లక్షణసంపన్నుడు. అతని నుండియే సర్వముయొక్క ప్రాప్తి ర్భవము.

ఈసృష్టికార్యమును వివరించుచు, మాండూక్యోపనిషత్తాత్పర్యము ననుసరించి, మకార మాత్రావశిష్టుడైన ఈశ్వరుడే ఓంకారస్వరూపు డగుటచే 'ఓంకార ప్రథవా దేవా ఓంకార ప్రథవాః స్వరాః । ఓంకారప్రథవం సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరం॥' (ధ్యానబిందు. 16) ఓంకారమునుండి సర్వము త్రైలోక్యమైన సచరాచరము బుద్భవించినవని ధ్యానబిందు వచింప, 'బ్రహ్మణ స్సర్వభూతాని జాయంతే పరమాత్మనః' (4-5) సర్వభూతములును బరమాత్మ యగు బ్రహ్మమునుండియే జనితము అని యోగశిఖయు తెలుపుచున్నది. అటులే పైంగలము 'తస్మాదాత్మన ఆకాశ స్సంభూతః ఆకాశా ద్వాయుః వాయోరగ్నిః అగ్నే రావః అబ్ధిః పృథివీ॥' ఆత్మనుండి ఆకాశము, దానినుండి వాయువు, దానినుండి అగ్ని, అగ్నినుండి ఉదకము, ఆపస్సునుండి పృథివి జనితము అని త్రైత్విరీయక పాఠము (2-1) వలె తెలుపుచున్నది. ముండకశ్రుతి గూడ 'ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చ । ఖం

వాయుర్జ్యోతి రాపః పృథివీ॥' (2-1-3) అని తదనువాదము జేయుచున్నది.

అదెట్లు సంభావ్యము అని ప్రశ్నించుకొని వచించినట్లు 'సేయం జేవ తైక్షత' (6-3-2) 'తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి । తత్రేజో సృజత' (6-2-3) నేను నానాత్వము నయి జనించెదగాక అని అది సంకల్పించెను. అది అగ్నిని సృజించెను అని ఛాందోగ్యము; 'సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి । స తపో తవ్యత । స తపస్తప్త్యా । ఇదం సర్వమృజత । యదిదం కిం చ॥' (2-6) నేను నానాత్వము నగుదునుగాక అని అతడు సంకల్పించెను. అతడు తప మాచరించెను. తపస్సు జేసి సర్వమును సృజించెను అని తైత్తిరీయము గూడ తెలుపుచున్నది. 'సర్వభూతాంతరాత్మా ఏకం రూపం బహుధా యః కరోతి' (1-5-12) తన ఏకత్వమును బహుధా కృత మొనర్చినవాడే సర్వభూతాంతరాత్మ యనియు కారకము వచించు చున్నది. 'రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభావ ।' (2-5-19) ప్రతిరూపానుగుణ్యముగ నతడు మార్పుచెందెను అని బృహదారణ్యకము తెలుపుచు, 'అహం వావ సృష్టి రస్మి అహం హీదం సర్వమసృక్షీతి' (1-4-5) నేనే యీసృష్టిని, నేనే దీనిని సృజించితిని అనియు వచించుచున్నది. అసగ నాతడు సృజించి, అందు రూపరూపానుగుణముగ బ్రవేశించి, దాని గ్రహించి యుండెనని పైవాక్యముల తాత్పర్యము.

'మాయోపాధి ర్జగద్యోనిః సర్వజ్ఞత్వాది లక్షణః' (అధ్యాత్మ. 30) అనురీతి సృష్టికారణమైన ఈశ్వరుడు మాయోపాధి గలవాడై, 'మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం

తు మహేశ్వరః ' (శ్లో. 4-10) ప్రకృతియే మాయ అనియు నా మాయగలవాడే మహేశ్వరుడని గ్రహింపుము అను వాక్యమువోలె 'శుద్ధ సత్వ ప్రధానాయాం మాయాయాం బింబితో హ్యజః | సత్త్వప్రధానా ప్రకృతి ర్మాయేతి ప్రతి పాద్యతే ' (సరస్వతీరహస్య. 14) శుద్ధసత్త్వ ప్రధానాశమై ప్రకృతి నామమున బరగు జూయచే 'మాయయాప్యతాః' (పాశుపతబ్రహ్మ. 33) నావరింపబడి, అయినను నాని స్వాధీనము గావించి, అనగ 'సప్తకామో జగద్భోని స్తమోగుణ మధిష్ఠాయ సూక్ష్మతన్మాత్రాణి భూతాని స్థూలీకర్తుం సోకామ యత' (పైంగల. 1) జగత్కారణమైన మహేశ్వరుడు కమో గుణమైన శుద్ధమాయను అధిష్ఠించి, తన్మూలమున సూక్ష్మముగ నున్న తన్మాత్రలను స్థూలముగావింప సలకల్పించెనని స్పష్టము. ఈవిషయమును త్రిపాద విభూతిమహానాథాక్షణము 'తస్మా త్పరబ్రహ్మణో ఒధస్తనపాదే సర్వకారణే మూలకారణావ్య క్తావిర్భానో భవతి | తస్మాదేవ సచ్చబ్రహ్మచ్యం బ్రహ్మవిద్యా శబలం భవతి | తతో మహత్ |' (2) ఆ పరబ్రహ్మమునుండి, సర్వకారణమైన క్రిందిపాదమునుండి మూలకారణమైన అవ్యక్త మూవిర్భవించెను. దానినుండి అవిద్యాశబలితమైన సత్ హ్యచ్య బ్రహ్మము జనించెను. అతనినుండి మహత్ పుట్టెను అని వివరించియున్నది. ఈసృష్టి యంతయు బరబ్రహ్మమునుండిగాక మాయాశబల బ్రహ్మము నుండియే జనితము అనియు, నా బ్రహ్మము 'సత్' నామమున బరగుననియు స్పష్టపరచినది. కావున సృష్టియంతయు మాయావికారమే యని అనుచు 'తస్మాదత్రాన్నరూపేణ జాయతే జగదానళి' (33) అందుచే

బ్రహ్మతి అనగ మాయారూపముననే జగత్తులు జనించుచున్నవి అని కుద్రహృదయోపనిషత్తు వివరించియున్నది. అట్లు 'బ్రహ్మణోవ్యక్తం, అవ్యక్తా సృహత్' (త్రిశిఖ్రబాహ్మణ. 3) 'తద్దేదం తర్వ్యవ్యాకృతమాసీత్, తన్నామరూపాభ్యాం ఏవ వ్యాక్రియత' (బృ. 1-4-7) ఈవిశ్వము పూర్వము అవ్యాకృతముగ నుండెను. అది నామరూపాత్మకముగ నొనరించును అనియు నుపనిషత్తులు వాఱని సృష్టితత్త్వమును సవివరముగ వివరించియున్నవి.

కేవలము సృష్టియొక్క ఆవిర్భావమునుమాత్రమేగాక దిరోభావస్థితులుగూడ 'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే! యేన జాతాని జీవంతి! యత్రప్రయం త్యభిసం విశంతి! తద్విజ్ఞానస్వ' (తై. 3-1) ఎచటనుండి యీభూతజాల ముద్భవించుచున్నది? దేనివలన నది పోషింపబడుచున్నది? దేనిలో లయించుచున్నది? 'యతశ్చోదేతి సూర్యోఽస్తం యత్ర చ గచ్ఛతి' (కఠ. 1-4-9) సూర్యుడెచట ఉద్భవించును ఎచట అస్తమించును అని ప్రశ్నించుకొని, 'తద్భ్రహ్మేతి' అదియే బ్రహ్మము అని నిశ్చయించినవి. అటులే 'నారాయణా దేవ సముత్పద్యంతే! నారాయణాత్ప్రవర్తంతే! నారాయణే ప్రలీయంతే' (2) అని నారాయణోపనిషత్తు, 'యశ్చ విశ్వం సృజతి విశ్వం బిభర్తి విశ్వం భుంక్తే స ఆత్మా' (2-0) ఏది విశ్వమును సృజించునో, విశ్వమును భరించునో, విశ్వమును లయింపజేయునో అది ఆత్మ అని శాండిల్యోపనిషత్తు, 'ఈశ్వరచైతన్య మాసీత్! స స్వాధీనమాయః సర్వజ్ఞః సృష్టిస్థితీలయానా మాది కర్తా జగదంకురరూపో భవతి స్పస్థిన్ విలీపం సకలం జగదావిర్భా

వయతి' (1) ఈశ్వరచైతన్యము గలదు. అతడు స్వాధీనమాయకుడై సర్వజ్ఞుడై సృష్టిస్థితి లయాదికమునకు గర్తయగు జగదంకురూపమును చాల్చును. అతనిలో సర్వము లయించి ఆవిర్భవించును అని పైంగలము బోధించుచున్నది. 'యస్మిన్ సర్వమిదం ప్రోతం బ్రహ్మ స్థావరజంగమం తస్మిన్నేవ లయం యాంతి స్రవంత్యః సాగరే యథా॥' (17) ఎవరు స్థావరజంగమాత్మకసృష్టికి ప్రోతమో ఆబ్రహ్మములో సర్వము, సాగరములో నదులు లయించినట్లు లయించునని మత్రికోపనిషత్తు తెలుప, 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలా నీతి' (3-14-1) సర్వము బ్రహ్మాత్రము. అచ్చటయే పుట్టి లయించుచున్నది అని సూత్రప్రాయముగ ఛాందోగ్యము వచించినది. కావున గేవలము సృష్టిమాత్రముగాక స్థితి లయములును బరమేశ్వర గమ్యములే యని ఉపనిషత్తుల తాత్పర్యము.

ఈ విషయమునే సాదాహరణముగ 'యథా సుదీప్తాత్ పావకాద్విస్ఫులింగాః సహస్రశః ప్రభవంతే సరూపాః' (ముం. 2-1-1) ఎట్లు ప్రజ్వలించు అగ్నినుండి అదేరూపముగల సహస్రాధికమిలుగురులుద్భవించునట్లు; 'స యథాగ్నే రభ్యాహితాత్ పృథగ్నూమా వినిశ్చరంతి' (బృ. 2-4-10) తడికట్టెలతో బ్రజ్వలించజేసిన అగ్నినుండి ధూమము పుట్టించునట్లు 'స యథోర్ధ్వాభి స్తంతునోచ్చరేత్, యథాగ్నేః శ్శుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంతి' (బృ. 2-1-20) సాలెపురుగు దారముల సృజించునట్లు అగ్నినుండి స్వల్పమైన కణము లుదయించునట్లు అని కొన్ని యుపనిషత్తులు వచింప, స్థితి లయముల గూడ నన్వయింప ముండక శ్రుతి 'యథోర్ధ్వాభిః సృజతే

గృహ్యతే చ । యథా సృథివ్యా మోషధయః సంభవంతి' (1-1-7) ఎట్లు సాలెపుడుగు తంతువుల సృజించి లయించుకొనుచున్నదో, ఎట్లు పృథివినుండి ఓషధు లుదయించుచున్నవో యని విశాలమైన ఉదాహరణములతో వివరించియున్నది.

పూర్వగ్రంథము ననుసరించిచూడ శుద్ధమాయా శబలిత బ్రహ్మమే యీసృష్టికార్య మగ్నతనొందుచున్నదని విదితము. అయిన నీమాయాస్వరూప మిట్టిదని దోచుట సముచితము. 'తమః శబ్దేనావివ్యా' (శ్రి. మ. నా. 4) తమన్న అనగ నవిద్య అనియు, 'మాయా చ తమోరూపానుభూతి స్తదేత జ్జడం మోహోత్పాదక మనంత మిదం' (న్య. ఉ. తా. 9) మాయ అనగ దమోరూపము అది జడము, మోహోత్పాదకము అనంతము అని నిర్వచనము. మాయ అనంతమైనచో ముక్తి ఎట్లు అను ప్రశ్న రాగలదు. కాని యిటు అంతవంతమగు వ్యష్టిమాయగాక, అనంతమైన సమష్టిమాయయే చెప్ప బడియున్నది. ఈమాయాశక్తి 'శక్తిద్వయం హి మాయాయాం విక్షేపావృతి రూపకం' (17) విక్షేపశక్తిర్లింగాది బ్రహ్మాండాంతం జగత్సృజేత్ । అంతర్బద్ధృశ్యమౌర్భేదం బహిశ్చ బ్రహ్మ సర్గయోః॥ (18) అపృణోత్యపరా శక్తిః సా సంసారస్య కారణం' (సరస్వతీరహస్య. 19) విక్షేపావరణరూపముగ మాయతో ద్వివిధశక్తులు గలవు. విక్షేపశక్తి బ్రహ్మాండాంతమైన జగత్సృష్టిని గావించును. దృగ్దృశ్యముల భేదము అంతరముగను, బ్రహ్మసర్గలకు భేదము బాహ్యముగను గలుగును. అవరణరూప అపరాశక్తి సంసారకారణము అని ఈవచనము. 'సంకోచ వికాసాత్మక మహామాయా చిలాసాత్మకం ఏవ' (21) మహా

మాయ సంకోచవికాసములుగలదై విలాసాత్మకముగనున్నది అనియు త్రిపాదవిభూతిమహానారాయణము నిర్వచించుచు. బ్రహ్మమునకు సకళ నిష్కళ సకళనిష్కళాత్మకముగ త్రివిధ రూపములు గలవు అని వచించుచు, నిష్కళమైనది సత్వమనియు, ద్వితీయము 'మూలాప్రకృతి ర్దాయా లోహిత శుక్ల కృష్ణా తయా సహాయవాన్ దేవః' (3-0) మూలప్రకృతియు త్రిగుణాత్మకయు అయిన మాయాసహాయము పొందు దేవుడు సకళనిష్కళాత్మక మనియు, 'అకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ' అని సంకల్పించుచు సర్వైశ్వర్యసంపన్నుడు, సర్వవ్యాపి, మాయావీ, మాయతో గ్రీడించువాడు సకల రూపుడు అని శాండిల్యము తెలుపుచు బ్రహ్మముపై మాయా ప్రభావమును వ్యక్తపరచుచున్నది.

ప్రథమమున నీమాయ వ్యవహరింపబడినట్లు గోచరించి నను, 'అజయ్యా వైష్ణవీ మాయా వ్యజేన సా జితా పురా' (కృష్ణ. 7) వైష్ణవమాయ అజేయమైనది బ్రహ్మదేవునిచేగూడ అజేయము, 'వైష్ణవీ మహామాయా' (త్రి. మ. నా. 6) అని వచించుచు, నీ 'మాయా సాత్రివిధా ప్రోక్తా సత్వరాజసతామసీ' (కృష్ణ. 5) అనబడు త్రిగుణాత్మకమాయ వైష్ణవశక్తిగ జేసి, 'సమస్తబ్రహ్మాండ సమష్టి జననీం వైష్ణవీం మహామాయాం నమస్కృత్య' (త్రి. మ. నా. 6) సమస్త బ్రహ్మాండములకు సమష్టిజననియు వైష్ణవశక్తియు అయిన మహామాయకు నమస్కరించి అనియు, 'హృదయే వైతస్యరూపిణీం నిరంజనాం త్రికూటాఖ్యాం స్థితముఖీం సుందరీం మహామాయాం సర్వ సుభగాం' (త్రిపురతాపిని. 1) అనియు ఉపనిషత్తులు మహా

మాయాస్వరూపమును, బ్రహ్మశక్తిగనే అన్వయించి మొక్కినవి. 'య ఏతాం మాయాం శక్తిం వేద స పాష్మానం తరతి' (న్య. పూ. తా. 3-0) ఎవడు యీ మాయాశక్తిని గ్రహించుకొనునో వాడు పాపములనుండి విముక్తి గాంచుననియు బోధించినవి. 'త్రిశక్తి మాయాస్వరూపో నాన్యో మదస్తి' (పాశుపతబ్రహ్మ. 1) త్రివిధశక్తితోగూడిన మాయ నాకన్యముగాక నాదియే అని దాని స్థితిని బ్రహ్మేతరముకాదని తీర్మానించుటకై, 'పరమార్థతో న కించిదస్తి క్షణశూన్యానాది మూలావిద్య విలాసత్వాత్' (త్రి. మ. నా. 3) పారమార్థికముగ ఏమియు లేదు. క్షణమైనలేని అనాదిమూలావిద్య విలాసమునగాక 'నాస్తి మాయా చ వస్తుతః' (పాశుపతబ్రహ్మ. 45) వస్తుతః మాయ లేదనియు జిత్రింపబడియున్నది.

ఈ అవిద్యాప్రభావముననే 'ప్రకాశతే స్వయం భేదః కల్పితో మాయయా తయోః' (అన్నపూర్ణ. 4-33) మాయా కల్పితమై జీవేశ్వరులకు భేదము ప్రకాశించుచున్నది. అదియే 'ఉపాధి పర జీవయోః' (అధ్యాత్మ. 32) జీవేశ్వరుల కుపాధియై, 'దురోబ్ధం కుహకం తస్య మాయయా మోహితం జగత్ దుర్జయా సా సురైః సర్వైః' (కృష్ణ. 12) ఆపరమేశ్వరుని మాయాస్వరూపము దురోబ్ధమయినది. ప్రపంచము యీ మాయచే మోహితమైనది. ఆమాయ దేవతలచేతను జయింపరానిది అగుటచే, 'మాయాసంబంధతః చ ఈశో జీవోఽవిద్యా వశ స్తథా' (కఠరుద్ర. 39) మాయాసంబంధముచేత ఈశుడును జీవుడు నవిద్యావశత్వమున నేర్పడుచున్నారు. యథార్థమున 'ఘటాకాశ మథాకాశో మహాకాశే ప్రతిష్ఠితౌ' ఏవం మయి

చిదాకాశే జీవేశౌ పరికల్పితౌ॥' (పరాశ్ర. 2-51) ఘటాకాశ మథాకాశములు మహాకాశములో సుప్రతిష్ఠితమైయున్నట్లు, నాచిదాకాశములో జీవేశ్వరులు కల్పితము. 'యథాకాశో ఘటాకాశో మథాకాశ ఇతీరితః । తథా భ్రాంతై ర్ద్విధా ప్రోక్తో హ్యత్మా జీవేశ్వరాత్మనా॥' (జాబాలదర్శన. 10-4, అన్నపూర్ణ. 5-77) ఎట్లు ఆకాశము ఘట మథాకాశములుగ జెప్పబడుచున్నదో అట్లు భ్రాంతిచే జీవేశ్వరులని ద్విధా ఆత్మయే చెప్పబడుచున్నది. 'ఘటాకాశ మథాకాశౌ యథాకాశ ప్రభేదతః । కల్పితౌ పరమా జీవశివరూపేణ కల్పితౌ॥' (రుద్ర హృదయ. 43) 'మాయా తత్కార్యవిలయే నేశ్వరత్వం న జీవతా' (2-52) మాయా దానికార్యము నశింపగా జీవత్వము లేదు ఈశ్వరత్వముగూడ లేదు అని వరాహోపనిషత్తు వివరించి నది. కావున 'మాయాక్లప్తౌ బంధమోక్షా న స్తః స్వాత్మని వస్తుతః' (ఆత్మ. 26) బంధమోక్షములు మాయాకల్పితములు. ఆత్మలో వస్తుతః లేవు అనియుగూడ మాయా తత్సంబంధ కార్యములు వస్తుతః అభావములనియు భ్రాంతిజన్యములనియు వివరింపబడెను.

'ఆభాసమాత్రమేవేదం న సన్నాస జ్జగత్రయం' (అన్నపూర్ణ. 5-33) ఇడియంతయు నాభాసయే. సత్తుగాని అసత్తుగాని జగత్రయముకాదు; 'మాయామాత్రం జగ త్కృత్సం' (జాబాలదర్శన. 10-12) సమస్తజగత్తు మాయా మాత్రము; 'ఉత్పద్ధ్యంతే విలీయంతే మాయామాతృత విభ్ర మాత్' (కుండిక. 14) మాయా వాయుప్రభావమున బుట్టుచు లయించుచున్నది; 'అస్మాన్నాయా సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మిం

శ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః' (శ్వే. 4-9) మాయా సహితృడై అతడు విశ్వమును సృజించెను. జీవుడు మాయచే దీనికి బద్ధుడై యుండును; 'యద్ధరితం తస్మాదయయా' (అవ్యక్త) మాయచే నది భరింపబడుచున్నది 'సకలా మాయయా చ' (త్రిపురతాపిని. 8) సర్వము మాయవలసనే అని యుపనిషత్తులు మాయాజనితమే యీ జగత్తు అని ఉపదేశించి యున్నవి. అంతియగాక 'సత్యవ ద్భాతి తత్సర్వం రజ్జుసర్పవదాస్థితం' (రుద్రహృదయ. 134) రజ్జు సర్పమువలె నుండియు సత్పదార్థము వలె సర్వము గోచరించును. 'గంధర్వనగరోపమే కదలీగర్భవన్నిస్సారే జలబుద్బుదవ చ్చంచలే' (సుఖాల. 7) గంధర్వనగర సమానమై, కదలీగర్భమువలె నిస్సారమై, బుద్బుదమువలె జంచలమై సృష్టియున్నది 'యదిదం దృశ్యతే కించిత్తత్తన్నాస్తీతి భావయ! యథా గంధర్వనగరం యథా వారి మరుష్థలే॥' (అన్నపూర్ణ. 1-20) ఏది చూడబడుచున్నదో అది లేదని భావింపుము. గంధర్వనగరమువలె, ఎండమావులో నీరమువలె భ్రాంతి. 'దీర్ఘస్వన్న మిదం యత్తదీర్ఘం వా చిత్తవిభ్రమాత్' (వరాహ. 2-64) ఇది దీర్ఘమైన స్వప్నము. ఆదీర్ఘత్వము చిత్తభ్రాంతివలననే గలుగుచున్నది అని పలువిధముల సృష్టి యొక్క భ్రాంతిని ఉపనిషత్తులు నిరూపించియున్నవి. ఈవిషయమును అన్నపూర్ణోపనిషత్తు పరిశీలించి, 'భ్రమ పంచవిధో భవతి తదేవేహ సముచ్యతే! జీవేశ్వరా భిన్నరూపావితి ప్రాథమికో భ్రమః ॥ (1-13) ఆత్మనిష్ఠం కర్తృగుణం వాస్తవం వాద్వితీయకః! శరీరత్రయసంయుక్త జీవః సంగీతృతీయకః॥ (14) జగత్కారణరూపస్య వికారిత్వం చతుర్థకః! కారణా ద్భిన్న

జగతః సత్యత్వం పంచమో భ్రమః॥ పంచభ్రమ నివృత్తిశ్చ
తడా స్ఫురతి చేతసి ॥' (15) భ్రమ పంచవిధము లని
చెప్పబడును. జీవేశ్వరులు భిన్నరూపు లనుట బ్రథమము.
ఆత్మకు కర్తృత్వాదికము వాస్తవమనుట ద్వితీయము. జీవుడు
శరీరత్రయోపేతుడై సంగముగలవా డనుట తృతీయము.
జగత్కారణము వికారము పొందినదగుట చతుర్థము. కారణ
భిన్నమగు జగత్తు సత్యమనుట పంచమము అని చక్కగ
వివరించి యీపంచభేద నివృత్తిచే నాత్మ గోచరమని స్పష్ట
పరచినది.

ఈవిషయముల గారికాకరుడైన గౌడపాదాచార్యుడు
నిస్సంకోచముగ బ్రతిపాదించి తీర్మానించియున్నాడు. 'మనో
దృశ్య మిదం ద్వైతం యత్కించి త్సచరాచరం॥మనసో హ్యమసీ
భావే ద్వైతం నైవోపలభ్యతే॥' (3-31) చరాచరాత్మకమైన
ఈద్వైతమంతయు మనోదృశ్యము. మనసు అమనస్కమైనచో
ద్వైతము అనుభూతముకాదు. 'నాఽకాశస్య ఘటాకాశో
వికారావయవౌ యథా॥ నైవాత్మనః సదా జీవో వికారావ
యవౌ తథా॥'(3-7) ఎట్లు ఘటాకాశము మహాకాశముయొక్క
వికారముగగాని భాగముగగాని లేదో, అట్లు జీవుడు ఆత్మ
వికారముగగాని అవయవముగగాని లేడు. 'ఘటాదిషు ప్రలీనేషు
ఘటాకాశోదయౌ యథా॥ ఆకాశే సంప్రలీయంతే తద్వజ్జీవా
ఇహోఽత్మని॥' (3-4) ఘటాదులు లయింప ఘటాకాశము
ఆకాశమున లయించు చందము ఆత్మలో జీవుడు లయించును.
'యథా భవతి బాలానాం గగనం మలినం మలైః॥ తథా భవ
త్యబుద్ధానా మాత్మాఽపి మలినో మలైః॥' (3-8) బాలురకు

ఆకాశము మలినమైనట్లు దోచువిధాన, అజ్ఞులచే నాత్మ మలిన మైనట్లు భావింపబడును. 'అనిశ్చితా యథా రజ్జు రంధకారే వికల్పితా| సర్ప దారాడిభి ర్భావై స్తద్వ, దాత్మా వికల్పితః|| (2-17) అనిశ్చయమైన రజ్జువు అంధకారములో సర్ప దార ములలో భావింపబడురీతి ఆత్మ భావింపబడుచున్నాడు. 'నిశ్చితాయాం యథా రజ్జ్వాం వికల్పో వినివర్తతే| రజ్జురేవేతి చాద్వైతం తద్వదాత్మ వినిశ్చయః||' (12-19) రజ్జుత్వము నిశ్చయము కాగ వికల్పములు నివర్తించి అది నిర్వికారమైన త్రాడు అని గోచరించునట్లు, ఆత్మ నిశ్చయతత్వముగూడ నటులే యగును. 'స్వప్నమాదే యథా దృష్టే గంధర్వనగరం యథా|తథానిశ్చమిదం దృష్టం వేదాంతేషు వివక్షణైః||'(2-31) స్వప్న భ్రాంతి, గగన నగరములవలె ప్రపంచమును వేదాంతులు గాంచెదరు. 'సంఘాతాః స్వప్నవ త్సర్వే' (3-10) సంఘాతము లన్నియు స్వప్నతత్వములు. 'ఆదావంతే చ యన్నాస్తి వర్తమానేఽపి తత్తథా| వితథైః సద్వశాః సంశోపితథా ఇవ లక్ష్మితాః||' (2-6) ఆద్యంతముల నభావమైనది మధ్యలోగూడ శూన్యమేయగును. విషయములు భ్రాంతి గోచరములు అయినను సత్యములని భావింపబడుచున్నవి. 'యోఽస్తు కల్పిత సంపృత్యా పరమార్థేన నాస్త్యసౌ' (4-73) భ్రాంతిమూలమున దోచున దంతయు యథార్థమున లేదు అని కారికలలో బై యుపనిషద్భావముల మాత్రమే అదే పరిభాషలో నదే ఉపమానములతో గొడపాదుగు స్పష్ట పరచియుండుట గమనార్హము. అనగ కారికాభావములు గొడపాదకల్పితములుగాక ఉపనిషద్జ్ఞాతములే యని నిశ్చయము.

పైవిధముగా సర్వసృష్టియు కేవలము మా యాజన్యముగ నిశ్చయించి, అదియు నభావమే అని ముందు దీర్ఘానించుచున్నది. 'భేద స్తయో ర్వికారః స్యాత్ సర్గో న బ్రహ్మణీ క్వచిత్' (23) వికారమువలన మాత్రమే భేదము వని యందు గోచరము కాని బ్రహ్మములో సర్గము కొంచెముగాని లేదు అని సరస్వతీరహస్యము వచింప, 'బ్రహ్మ సృతిరిక్తం న కించిదస్తి' (త్రి. మ. నా. 4) బ్రహ్మ భిన్నము అసలు లేదు అని మహానారాయణము దీర్ఘానించెను. ఎందుచే నసగ 'ఏకమేవాద్వితీయం నేహ నానాస్తి కించన' (3) అగ్నియు మహానారాయణ వివరణము. మరియు 'తత్త్వసృష్ట్యా తు నాస్త్యేవ తత్త్వమేవాస్తి కేవలం' (పాశుపత్యబ్రహ్మ. 19) తత్త్వసృష్టితో జూచిన జగత్తు లేదు. తత్త్వమే యున్నది. 'తస్మా దద్వైత మేవాస్తి న ప్రపంచో న సంసృతిః' (జాబాల నర్మన. 10-3) అందుచే అద్వైతమే గలదు, ప్రపంచ సంసృతులు లేవు అనియు దెలుప, వాని వివరించుచు వరాహోష్ఠవత్తు న దేహో నేంద్రియ పాణో న మనో బుద్ధ్యహంకృతిః | న చిత్తం నైవ మాయా చ న చ వ్యోమాధికం జగత్ || 'న కర్తా నైవ చ భోక్తా న చ భోజయితా తిథాః' (3-19) దేహేంద్రియ ప్రాణ మనో బుద్ధి అహంకార చిత్తములు మాయ అకాశాదికము జగత్తులు కేవు. కర్త భోక్త భోజ్య ములుగూడ నటులే అభావము అని బోధింప, 'నాస్తి చిత్తం న చావిద్యా న మనో న చ జీవకః' (5-10) అని అభావములనే అన్నపూర్ణ అనునదించియున్నది. అదే విధముగ 'న జాయతే న మ్రియతే కించి దత్ర జగత్రియే | న చ భావవికారాణాం

సత్తా కృతచన విద్యతే॥' (4-120) జగత్రయమున జనించునది నశించునది కొంచెమేనియు లేదు. భావవికారములకు సత్తా యిసుమంతయు లేదు అని మహాపనివత్తు వచించును. ఈ విషయమునే మరియు నిస్సంశయముగ 'న నిరోధో న చోత్పత్తి ర్న బద్ధో న చ సాధకః । న ముముక్షు ర్నవై ముక్త ఇత్యేషా పరమార్థతా॥' (31, 8; 5-10) ఉత్పత్తి ప్రళయమును, బద్ధ త్వము సాధకులును, ముముక్షు మోక్షములు పూర్తిగా లేవు ఇదియే పరమార్థము అని ఆత్మ, అపధూత, త్రిపురతాపిసీత్యాది అనేక ఉపనిషత్తులు పర్యవసానవాక్యముల వచించియున్నవి. ఇదియే గౌడపాదప్రోక్త అజాతివాదమునకు బ్రాతిపదిక యని నిశ్చయము. గౌడపాదుడును, 'న నిరోధ' (2-32) శ్లోకమునే ప్రతి పాదించి వివరించి నిర్ణయించినట్లు విస్పష్టము. 'భూతం న జాయతే కించి దభూతం నైవ జాయతే' (4-4) సత్తు మరల పుట్టదు. అసత్తు అటులే అసలు పుట్టాందదు. 'అశక్త రపరిజ్ఞానం క్రమకోపోఽథ వా పునః । ఏవం హి సర్వథా బుద్ధైః అజాతిః పరిదీపితా॥' (4-19) సమాధానమొసంగ జశక్తతచే, విషయము తెలియకుండుటచే, కార్యకారణత్వ సంబంధ క్రమసిద్ధాంతము దుస్సాధ్యమగుటచే, జ్ఞానులు సంపూర్ణ అజాతివాదముననే సుస్థిరులై యున్నారు. 'స్వతో వా పరతో వాఽపి న కించిద్వస్తు జాయతే । సదసత్సద సద్వాఽపి న కించిద్వస్తు జాయతే॥' (4-22) స్వతఃగాని పరతఃగాని ఎద్దియును జనింపలేదు. సత్తుగాని అసత్తుగాని, సదసత్తుగాని ఎద్దియు జనింపలేదు. 'అజాతస్యైవ సర్వస్య' (4-77) అటులే సర్వము అజాతమే. కావున, 'నాఽత్మ భావేన

నానేదం న స్వేనాపి కథంచన । న పృథక్ నాప్యథక్కించిత్
 ఇతి తత్త్వవిదో విదుః॥ ' (2-34) ఆత్మభావమునగాని ఆత్మే
 తరముగ గాని యీ నానాత్వము లేదు. అట్లే యిది బ్రహ్మ
 భిన్నముగగాని భిన్నముగగాని లేదు. అని తత్త్వవిదుల నిశ్చ
 యము. 'న కశ్చి జ్ఞాయతే జీవః సంభ వోస్య న విద్యతే ।
 ఏతత్తదుత్తమం సత్యం యత్ర కించి స్స జాయతే॥ ' (4-71)
 ఎట్టి జీవుడును జనింపలేదు. అట్టి పుట్టుకకు కారణము గూడ
 నభావము. ఏదియు జనింపలేదనుటయే ఉత్తమ సత్యముగా
 గౌడపాదాచార్యనర్యుడు ఘంటాపథముగ నిర్ణయదేహముగ
 యుక్తియుక్తముగ ఉపనిషత్తాత్పర్యమును అనువదించి
 యున్నాడు. అందుచే నీ మాయావాదము గౌడపాదుని స్వకపోల
 కల్పనము గాదని గమనార్హము.

ఏ డ వ మం త్ర ము

నాతఃప్రజ్ఞం న బహిష్కృజ్ఞం
 నోభయతఃప్రజ్ఞం న ప్రజ్ఞానఘనం
 న ప్రజ్ఞం నా ప్రజ్ఞం ।
 అదృష్ట మవ్యవహార్య మగ్రాహ్య మలక్షణ
 మచింత్య మవ్యవదేశ్య మేకాత్మప్రత్యయసారం
 ప్రపంచోపశమం శాంతం శివ మద్వైతం
 చతుర్థం మన్యంతే స ఆత్మా స విజ్ఞేయః ॥

తురీయుడు అంతఃప్రజ్ఞుడు గాడు, బహిష్కృజ్ఞుడు గాడు.
 ఉభయప్రజ్ఞుడును గాడు. ప్రజ్ఞాఘనమును గాడు. ప్రజ్ఞ

ప్రజ్ఞానుగూడ కాదు. అదృష్టము అన్యవహార్యము, అగ్రాహ్యము అబక్షణము, అచింత్యము అవ్యవదేశ్యము ఏకాత్మస్వత్యయ సారము స్రవంచోపశమము, శాంతము శివము అద్వైతమైనది చతుర్థముగ గ్రహింపబడును. అదియే ఆత్మ. అది విజ్ఞేయము.

ఈమంత్రముద్వార మాండుక్యము చతుర్థమైన తురీయుని బూర్వావస్థావిదూచునిగ జిత్రించియున్నది. అవస్థా త్రయరాహిత్యమే సర్వజగద్రాహిత్యము. అనగ బ్రాహ్మణిలో బ్రధానముగనున్న అజ్ఞానము, తదంతర్గతమైయున్న సంస్కార రూప ప్రజ్ఞానఘనత్వము, అంత నది సూక్ష్మముకాగ నగు నన్యథాజ్ఞానరూప స్వప్నము, నదియు స్థూలాకృతివహింపనగు అన్యథాజ్ఞానరూప జాగ్రదవస్థాది త్రయము తురీయునియం దభాసమనియే యీమంత్రము వివరించును. ఎన్నివిధములుగ నాయభావము సాధ్యమో వివరించి తుదకు అదియే అద్వైత మనియు, నదియే చతుర్థమనియు నామంత్రము తెలిపియున్నది. ఈమంత్రమున సర్వోపనిషద్గత బ్రహ్మనిర్వచనము లన్నియు, సూత్రప్రాయముగ సూచింపబడియున్నవి. అందుచే నీమంత్రము ముఖ్యమై బ్రహ్మమునుగూర్చి సర్వతోముఖ నిర్వచనరూపమై రాజిల్లుచున్న దనుట సముచితము.

ఇట్లు, అవస్థాత్రయవిదూరము అనుటతో సర్వశూన్య వాదము ఆపాదింపకుండుటకు బ్రపంచోపశమవాక్యానంతరము శాంత శివ మద్వైత పదము లుపయోగింపబడి అవస్థాత్రయే తరమైన అమనస్కృతత్వ మొండు అట గలదను రహస్యమును సూచించుచున్నది. రజ్జు సర్పభ్రాంతిలో సర్పభ్రాంతి నిరూపము కాగ రజ్జువు గోచరించినను, రజ్జుజ్ఞానము లేకున్న ఘరల

హనిపై బుష్పమాలా దండాదికభ్రాంతి గలుగ నశకాశమున్నట్లు, అవస్థాత్రయవిదూరమని గ్రహించినంతమాత్రమున అభావప్రజ్ఞమాత్రము గలుగునుగాని ఆత్మజ్ఞానము కాదనియు, నందుచే ఆత్మయన అభావరూపమను భ్రాంతి కలుగకుండుటకు యీమంత్రము చాలజాగ్రత పహించి, అద్భుష్టాది వ్యతిరేక పదములతో, శాంత శివాది అనుకూల పదప్రయోగము గావించి, ఆత్మయొక్క సత్ అసత్ సదసత్ రూప్త్రయమును నిరాకరించుట గాక, సదసద్విలక్షణత్వమును బ్రతిపాదించి, ఆత్మయొక్క అనిర్వాచ్య భావస్థితిని స్థాపించి యున్నది. కావున ద్వైతానుపలబ్ధిమాత్రముగాక ఆత్మోపలబ్ధి గూడ నిట అవసరమగుచున్నట్లు విదితము. దుఃఖనివృత్తి పరమానందప్రాప్తియే గదా సముచితనిర్ణయము.

అవస్థాత్రయమున దురీయము అధిష్ఠానరూపమున అంతర్గతమై యున్నను, అది అవిచ్ఛేదమునై యొప్పుడుటచే, ప్రథమతః దాని విస్మరణరూప అజ్ఞానము ఏర్పడి ప్రాజ్ఞస్థితి గలిగినట్లు గ్రహించి యున్నారము. అజ్ఞానకారణమున, అనగ అధిష్ఠానమునుగూర్చిన అజ్ఞానకారణము, రజ్జజ్ఞానము లేమిచే సత్పాది వివిధరూప అన్యథాజ్ఞానము లుప్పతిల్లుచందము, ఆత్మపై స్వప్నాదిక అన్యథాజ్ఞానము లేర్పడి తైజస విశ్వాది భ్రాంతుల గలుగజేసి, తజ్జనిత అహం మహాదిపాశములబంధించి సంస్కృతిబద్ధునిగ నీయజ్ఞానము జీవుని గావించుచున్నది. అందుచే సర్వకల్పనావిదూరమనియు నీమంత్రము నిశ్చయించి, కల్పనల కధిష్ఠానమైన ఆత్మ సుస్థిరము అవిచ్ఛేదము అని నిర్ణయించి,

అది అద్వైతము శాంతము మంగళకరము అని బోధించి, తురీయుని అవాఙ్మానన గోచరత్వమును బ్రకటించియున్నది.

‘నాంతః ప్రజ్ఞం’ అంతః ప్రజ్ఞా ప్రధానుడైన స్వప్న వస్థా మూర్తియైన తైజనుడు తురీయుము గాదు. అటులే ‘న బహిష్ప్రజ్ఞం’ బహిష్ప్రజ్ఞ గలిగి స్థూలభూతగుణముననున్న జాగ్రదవస్థాపురుషుడైన విశ్వడును గాదు. ఉపనిషత్తు జాగ్రదవస్థతో బాగ్రంభించి, దానిని బ్రథమపాదమని వ్యవహరించి, యిటు నీయంత్రమున దానిని ద్వితీయముగ ద్రోసిపుచ్చి, పూర్వము ద్వితీయముగనున్న స్వప్నమును బ్రథమమున బ్రస్తావించుట గమనార్హము. అస్యధాఙ్క్షానరూప స్థూల సూక్ష్మము లతో తురీయునకు అజ్ఞానరూప నిద్రకు దర్వాత సూక్ష్మమైన స్వప్నమే సన్నిహితము కావున సది ముందు స్థానము నలంకరించి త్రోసివేయబడియున్నది. ప్రథమతః ఉద్భూతసంస్కార సూక్ష్మత్వమే నిరాస మొనర్పబడ నిక వానిస్థూలాకృతి వేరుగ నిరాకృతి నొంద నవసరము లేదని తాత్పర్యము. అటులే ‘ఉభయతః ప్రజ్ఞం’ అనగా స్వప్నజాగ్రదావస్థ అన నగును. జాగ్రత్తులోనుండి పూర్వస్మృతిజన్య దృశ్యములతో మగ్నత జేందియుండు స్థితిగూడ నిట త్యజింపబడియున్నది. మరల నీ మూడు ఉద్భూత సంస్కారములకు అనుద్భూతరూపుడైన ప్రజ్ఞానఘనుడును కాదని ‘న ప్రజ్ఞానఘనం’ అని నిరాకరింప బడినది. ఇంతటితో అవస్థాత్రయ నిరాసము జరిగినది. మరియు ‘న ప్రజ్ఞం’ అనుటచే పై అవస్థాత్రయవిలక్షణమైన సర్వజ్ఞత్వాది లక్షణములు గూడ నిట నభావము అని తీర్మానము. అట్లేనో నిక సర్వశూన్యమూ అను సందేహము నివారించ,

‘నా ప్రజ్ఞం’ అని నిరాకరించి, అప్రజ్ఞారూపమైన జడత్వము గూడ బూర్వపక్షము గావింపబడియున్నది. అనగ సామాన్యముగ మనకు అనుభవవేద్యమైన బ్రహ్మరూపములన్నియు దురీయునిలో నభావములే యని మంత్రపూర్వభాగము స్పష్టపరచియున్నది.

ఈ విషయమునే యింక విస్పష్ట మొనరింప మంత్రము యొక్క ఉత్తరభాగము ప్రారంభము. ‘అదృష్టం’ అనుటచే సర్వేంద్రియములకు నయనప్రధానము గాన నది గైకొనబడి, దాని సృష్టి తురీయుని విషయముల నశక్తము అని జ్ఞానేంద్రియ వృత్తుల నన్నింటిని ఉపనివత్తు త్రోసిపుచ్చినది. జ్ఞానేంద్రియ వ్యవహారమునకు నతీతుడై యుండి క్రియారహితుడగుటచే నేవ్యవహారములును అతనిగూర్చి జరుగనేరవు గాన ‘అవ్యవహార్యం’ అనబడినది. అట్టివాడు కర్మేంద్రియములకు అతీతుడని పేరుగ జెప్పనవసరములేదు కాన ‘అగ్రహ్యం’ అనబడినది. పై నుదాహరింపబడిన చందము కర్మజ్ఞానేంద్రియా తీతుడై యుండుటచే బ్రత్యక్ష ప్రమాణబద్ధుడు కాడని విదితము. అయినచో అతని లక్షణముల నేర్చి గ్రహింప నుపయుక్తమగు అనుమానప్రమాణమునకు అతడు అందునా అన అట్టి లక్షణములు అతనికి లేవు అని ‘అలక్షణం’ అను పదము బోధించును. అట్లు ప్రత్యక్షానుమానముల కతీతుడగుటచే నత ‘డచింత్యం’ అనబడుచు, సర్వవిధ చింతనావిదూరుడని నిశ్చయింపబడినది. అట్టిచో నతనిగూర్చి గ్రహింప శబ్ద ప్రమాణము గలదుగదా అని తృప్తిపహింప యత్నింప నదియు గాదని ‘అవ్యవదేశ్యం’ అని తెలుపబడియున్నది. అనగ

నెన్విధముగనైన వివరింపబడుట కలవికాని వాడు అని అర్థము. అట్లైన నతడున్నట్లు ఎట్లు గ్రహించుట అను సంశయనివారణము నకై యశకు అధిష్ఠానముగ బూర్వగత జాగ్రత్ స్వస్థునుష్ఠస్వ వస్థలలో ఏకముగ సారభూతముగ నున్నాడని 'ఏకాత్మప్రత్యయ సారం' అని వచింపబడెను. అనగ నదియే లేకున్న యీ యవస్థాదులును అభావములే యగుచున్నవి. నాని లక్షణము లిందు లేకమాత్రమైనను లేకున్నను, వాని యునికి కాధారమైన అధిష్ఠానము తురీయుడైయున్నాడు. అట్లైన విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ ధర్మములు యిసుమంతగనైన లేకున్న వాని కధిష్ఠాత యగుట దుర్లభముగదా ! అందుచే నిశేషబ్రహ్మములలో వ్యత్యాస మున్నను, కొన్ని సామాన్యలక్షణములైన తురీయునం దుండు నను వాదమునకు సమాధానముగ 'ప్రపంచోపశమం' అని తెలిపి, సర్వవిధ ప్రపంచము అట ఉపశమనమే అని తీర్మానింప బడియున్నది. అనగ నిందు స్థూల సూక్ష్మకారణములైన అస్యధాజ్ఞానాజ్ఞానములును, సంస్కారబీజములును బూర్తిగ నభావము అని వచింపబడియున్నది. ఆవిధముగ సకాంతి కారణములైన సర్వప్రవృత్తులు అందు లేకుండుటచే సుఖదుఃఖ రూప సర్వద్వంద్వరహితుడై యుండుటను 'శాంతం' అని అనుకూల పదప్రయోగము ఇట గావింపబడియున్నది. అందుచే నిక నెట్టి వికారములు లేకుండుటచే వాని కవకాశముగూడ నభావమగుటచే 'శివం' మంగళప్రదము అని బోధింపబడి యున్నది. అనగ బునరావృత్తికారణ సర్వావకాశములు అట లేకుండుటచే నది నిత్య మంగళస్వరూపమే అగుచున్నది. అయిన నిక నిట నేమిగలదు ? అచట 'అద్వైతం' ఒక్కటియే

గలదు. ఇతరముండినగదా ఒక్కటియే యని నిర్దేశించుట. కాన నది అనిర్వాచ్యముగ నున్నది అని మాత్రము వచింపనగును. సజాతీయ విజాతీయ స్వగత విభేదరహితుడై అతడుండునని మాత్రము వచింప సాధ్యమేమో! అదియే చతుర్థమైన తురీయునిగా 'మన్యంతే' గ్రహింపబడును. అనగ నిట్లు శ్రవణ మననపూర్వకముగ బరోక్షముగ గ్రహింపుము అని ఆదేశము. అదియే ఆత్మనుమా అని యంతవరకు విరింపబడిన అష్టాత్రయవిదూరతత్త్వము అన్యముగ భావించి భ్రాంతినొంద కుండుటకు ద్వితీయమంతస్థ 'అయ మాత్మా బ్రహ్మ' అను మహావాక్యములోని ఆత్మ పదమును మరల నిట అనువదించి, పూర్వము శ్రవణవాక్యమున 'తత్త్వమసి' లో బోధింపబడిన 'త్వం' పదము అట వాచ్యమై లక్ష్యముగ ఆత్మ పదమును గ్రహించియుండుటచే, ప్రస్తుత ఆత్మపదము అష్టాత్రయ విదూర మైన తత్త్వముగ విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ విచారణమున దెలిసియుండుటచే, నాయాత్మయే బ్రహ్మమనియు, నదియే 'అహం' అను లక్ష్యమును ముందుంచి, ప్రస్తుతాత్మను వాచ్యముగ గావించి, 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను సదిధ్యాసన వాక్యరహస్యమును గ్రహించి, 'స విజ్ఞేయః' అను రీతి సంతపరకు గ్రహింపసాధ్యమగు రహస్యము నెరిగించి, ఫితివాక్యమైన 'ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' అను చతుర్థవాక్యమునకు పయనము సాగింపుమా అని మూడూర్కో పనివత్తు ఉద్బోధించుచున్నది 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను నిది ధ్యాననవాక్యమే చరమవృత్తి యగుటచే సంతపరికే 'విజ్ఞేయత్వము' సాధ్యము గాన, అంతవరకు మాత్రము యీ మంత్రము సూచించుచున్నట్లు స్పష్టము. ఇక నీ భావముల

నితరశ్రుతు లెట్లు తెలిపియున్నవో గ్రహింప యత్నించెదము గాక.

‘చతుర్థీ తురీయం’ (అథర్వశిఖ) ‘యావసామేస్య చతుర్థ్యర్థమాతా’ (అథర్వశిఖ) అవసానమున అతని చతుర్థమాత్ర తురీయము అని సృసింహపూర్వ తాపినీ మొదలగు ఉపనిషత్తులు గూడ వచించుచున్నవి. ‘కేవల జీవయుక్తమేన తురీయమితి’ (శారీరక. 5) సర్వ విక్షేపావరణ మాయారహితమైన జీవరూప ఆత్మగలదియే తురీయమని శారీరకము, ‘తురీయే కేవల పరమాత్మ సంబంధినీ భవతి నిత్యబోధస్వరూపా భవతి’ (94) తురీయమున జీవుడు కేవలపరమాత్మ సంబంధమును బొంది సర్వమాయారహిత నిత్యబోధస్వరూపమే అగును అని ధ్యాన బిందు, ‘చతుర్థ శ్చతు తాత్మాపి సచ్చిదేకరసో హ్యాయం’ (నా. ప. 8-16) నాలుగవ అవస్థలో దురీయుడు సచ్చిదేకరస స్వరూపుడై యుండును అని నారదపరివ్రాజకము దెలుపు చున్నవి.

పూర్వమే వచింపబడినచోదము ‘తురీయం మూర్ధ్ని సంస్థితం’ (బ్రహ్మ. 24, నా. ప. 5-1) తురీయునిస్థానము నిస్సంకోచముగ శిరస్సుగ దీర్ఘాసమే అయియున్నది. ఈ విషయమున నుపనిషత్తులన్నియు నేకవాక్యముగ దెలుపు చున్నవి.

అధికసంఖ్యాకమైన యుపనిషత్తులు మాంధూక్యమంత్ర మునే యథాతథముగ గైకొన ఒకించుక మార్పులతో గొన్ని స్వీకరించినవి. ఆ మార్పులు భావలో గలవు గాని భావ భేదము గానిరాదు. ‘నాంతః ప్రజ్ఞం న బహిష్ప్రజ్ఞం న స్థూలం

నాస్థూలం న జ్ఞానం నాజ్ఞానం నోభయతః ప్రజ్ఞ మహాప్రజ్ఞా
 మవ్యవహార్యం స్వాంతః స్థితః' (9-20) అంతఃప్రజ్ఞగాని బహి
 ష్ప్రజ్ఞగాని కాదు. అటులే స్థూలముగాని సూక్ష్మముగాని
 కాదు. జ్ఞానాజ్ఞానములును ఉభయమును కాదు. అది అగ్రా
 న్యము అవ్యవహార్యము, స్వాంతస్థితము అని నారదపరివ్రాజ
 కము గ్రహించెను. మరల నడే యుపనిషత్తు స్థలాంతరమున
 'న స్థూలప్రజ్ఞ మవ్యవహార్యం । న సూక్ష్మప్రజ్ఞ మత్యంతం న
 ప్రజ్ఞం త క్వచి న్మునే । నైవాప్రజ్ఞం నోభయతః ప్రజ్ఞం న
 ప్రజ్ఞ మాంతరం॥ నాప్రజ్ఞమపి న ప్రజ్ఞాఘనం చాదృష్టమేవ
 చ । తదలక్షణ మగ్రాహ్యం యదవ్యవహార్య మచింత్య మవ్యవ
 దేశ్య మేకాత్మప్రత్యయసారం ప్రపంచోపశమం శివం శాంత
 మద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే స బ్రహ్మ ప్రణవః స విశ్లేయః।' (8-20)
 అనియు వచించెను. అటులే సుబాల 'నాస్తి ద్వైతం
 కుతో మర్త్యం నాస్త్యమృతం కుతో నాంతఃప్రజ్ఞో న బహి
 ష్ప్రజ్ఞో నోభయతః ప్రజ్ఞో న ప్రజ్ఞానఘనో న ప్రజ్ఞో నాప్రజ్ఞోఽపి
 నోవిదితం వేద్యం నాస్తి' (5) ద్వైతము లేదు, ఇక మర్త్యత్వ
 మెట్లు! అమృతత్వము లేదు యిక అంతఃప్రజ్ఞ బహిష్ప్రజ్ఞాదు
 లేచట అని ప్రశ్నించినది. ఈవిధముగ సర్వేతరోపనిషత్తులు
 బ్రహ్మముననే సూచింపబడినట్లు యీమంత్రభావమును స్వీక
 రించి యున్నవి.

తురీయునియందు అవస్థానూప సర్వ ద్వైత శూన్యత్వ
 ప్రతిపాదనమునకై 'ద్వైతస్యాగ్రహణం తుల్య ముభయోః
 ప్రాజ్ఞత్యయోః । బీజనిద్రాయతః ప్రాజ్ఞః సా చ తుర్యే
 న విద్యతే' (మాం. కా. 1-13) ద్వైతమును గ్రహింపకుండుట

ప్రాజ్ఞ తురీయులకు సమానమే కాని ప్రాజ్ఞుడు సంస్కారములతో గూడియుండును. కాని తురీయునియందు అదిగూడ నభావము. అటులే 'కార్యకారణబద్ధౌ తావిష్యేతే విశ్వతైజసా । ప్రాజ్ఞః కారణబద్ధస్తు ద్వా తౌ తుర్యే న సిద్ధతః॥' (మాం. కా. 1-11) విశ్వతైజసులు కార్య కారణ బద్ధులు. ప్రాజ్ఞుడు కేవలము కారణబద్ధుడు. కాని అవి తుర్యునిలో లేవు. అందుచే 'త్రిసోమత్రాః పరస్తు సః' (అథర్వశిర. 3-0) తురీయుడు మూడుమాత్రలైన అకార ఉకార మకారములకు అనగ విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞులకు అన్యుడు. అనగ 'అజాగ్ర త్వస్మ నిద్రస్య యత్యే రూపం సనాతనం' (మహా. 5-50) జాగ్రత్త్వస్మ సిద్ధాదులులేని సనాతనమైన ఏరూపముగలదో అది తురీయము. అటులే 'అవస్థాత్రితయాతీతం తురీయం బ్రహ్మసంక్షితం' (పంచబ్రహ్మ. 13), 'అవస్థాత్రయ భావా భావ సాక్షిస్వయం భావాభావ రహితం నిరంతర చైతన్య మాత్రం యదా తత్తురీయం' (సర్వసార) అవస్థాత్రయముల ఉనికిలేములకు సాక్షియై భావాభావము లేనిదై చైతన్యమాత్రమై యున్నదే తురీయము. 'అన్యథా గృహ్లాతః స్వప్నో నిద్రా తత్ప్రమజానతః । విపర్యాసే తయోః క్షీణే తురీయం పద మశ్నుతే॥' (మాం. కా. 1-15) సత్యమును అన్యథాగ్రహించుటయే స్వప్నము. సత్యదార్థముయొక్క అగ్రహణము నిద్రావస్థ. ఈరెండింటి విపర్యయసజ్ఞానము సశింప తురీయ మేర్పడును. 'స నిద్రాం వైవ చ స్వప్నం తుర్యే పశ్యంతి నిశ్చితాః' (మాం. కా. 1-14) నిశ్చయజ్ఞానముగలవారు తుర్యమున నిద్రనుగాని స్వప్నమునుగాని గాంచరు. 'విశ్వశ్చ తైజసశ్చేతి

(పాజ్ఞశ్చేతి చ తే త్రయః ।' (3-21), 'విరాడ్విరణ్యగర్భశ్చ ఈశ్వరశ్చేతి తే త్రయః । బ్రహ్మాండం చైవ పిండాండం లోకా భూరాదయః కృమాత్ ॥' (3-22), 'స్వస్వోపాధిలయాదేవ లయంతే ప్రత్యగాత్మని' (యోగకుండలి. 3-23) విశ్వతైజస పాజ్ఞలను ముగ్గురును; విరాట్ హిరణ్యగర్భ ఈశ్వరులు మువ్వురును, బ్రహ్మాండ పిండాండములును; భూరాదిలోకములును, స్వస్వోపాధి విలయానంతరము ప్రత్యగాత్మయందు అన్నియు లయించును. అప్పుడు ఆయాత్మ 'తతః స్థిమితగంభీరం న తేజో న తమస్తతం ।' (3-24) 'అనాఖ్య మనభివ్యక్తం సత్కించి దవ శిష్యతే' (యోగకుండలి. 3-25) స్థిమితగంభీరమును, తేజస్సుగాని తమస్సుగాని గానిదియు, అనామకమై అనభివ్యక్తమై సన్మాత్రముగ నున్నది అని తురీయము సర్వావస్థా విదూరమని ఉపనిషత్తులు బోధించియున్నవి.

తురీయుని యితరలక్షణముల బోధించుచు, 'స పర్యగా చ్చుక్రీ మకాయ మవ్రణ మన్నాపిరం' (ఈశ. 8) అతడు సర్వవ్యాప్తము, ప్రకాశము, అశరీరుడు, అతేయుడు, అన్నా విరుడు అనువాక్యములచే నతని కెట్టి రూపము లేదనియు, 'స సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా వశ్యతి కశ్చనైవం' (శ్లో. 4-20) దృష్టిలో నతనికి రూపములేదు. నేత్రముతో నతని నెవరును గాంచలేరు అని అదృష్టపదార్థము వ్యక్తము. ఆవిషయమును 'అజాత మభూత మప్రతిష్ఠిత మశబ్ద మస్పర్శ' (సుఖాల. 3) 'నాన్యోదతోఽస్తి ద్రష్టృ, నాన్యదతోఽస్తి శ్రోతృ, నాన్యదతోఽస్తి విజ్ఞాతృ' (బృ. 3-8-11) అచట ఇదిగాక మరియొక ద్రష్టలేడు, శ్రోత లేడు విజ్ఞాత లేడు,

‘యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛణోతి నాన్యద్విజానాతి’
 (ఛాం. 7-24-1) దేనిని ఎవరును గాంచజాలరో, ఎవరును విన
 జాలరో, ఎవరును గ్రహింపజాలరో, ‘అశబ్ద మస్పర్శ మరూపం’
 (కఠ. 1-3-15, యోగకుండలి. 3-35) అది అశబ్దము, అస్పర్శము
 అరూపము, ‘యద్వాచా నభ్యుదితం’ (కేస. 1-4) ఏది
 వాక్కుచే నుచ్చరింపబడనేరదో, ‘న తత్ర చక్షుర్గచ్ఛతి స
 వాగ్గచ్ఛతి నో మనః’ (కేస. 1-3) అట చక్షువులు చూడ
 నేరవు. వాక్కు పలుకలేదు. మనస్సు భావింపజాలదు అనుచు
 ఉపనిషత్తులు తురీయుడు సర్వేంద్రియాతీతమని వచించియు
 దృష్టిగాంచక, ‘అఖిలప్రమాణాగోచరం బ్రహ్మ’ (త్రి. మ.
 నా. 1) సర్వప్రమాణముల కతీతమనియు, ‘అప్రమేయం’
 (అమృతబిందు. 9) అఖిలప్రమాణస్యజ్ఞానమున కతీతమనియు,
 ‘సత్వానుభవ వినిర్మూలకః సర్వధ్యాన వివర్జితః’ (తేజోబిందు.
 5-4) అనియు దెలిపియున్నవి.

మరియు ‘యత్తద్రదేశ్య మగ్రాహ్య మగోత్రం రూప
 వర్జిత్యం’ (రుద్రహృదయ. 31, పాశుపతబ్రహ్మ. 28) ‘మనో
 వాచోభి రగ్రాహ్యం’ (మహా. 5-46) మనోవాక్కులకుగూడ
 అగ్రాహ్యము, ‘తదపాణిపాద మచక్షుః శ్రోత్ర మజిహ్వ మశరీర
 మగ్రాహ్య మనిర్దేశ్యం యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య
 మనసా సహ’ (శాండిల్య. 2-0) అది కాళ్ళుసేతులు, నేత్ర కర్ణ
 ములు, జిహ్వ శరీరములు లేక అగ్రాహ్యము అనిర్దేశ్యము.
 తాన నెటనుండి వాక్కు దేనిని పొందక మనస్సుతో సహా
 నివర్తించునో, ‘యత్తద్రదేశ్య మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ
 మచక్షుః శ్రోత్రం తదపాణిపాదం’ (ముం. 1-1-6) అను

శ్రుతులు తురీయుని జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియాగోచరత్వమును వివరించియుండెను.

కావున నది సహజముగ 'అలక్షణ మలక్ష్యం తదప్ర తర్క్యమనూపమం! అపారపార మచ్ఛేద్య మచింత్య మతి నిర్మలం॥ - - అప్రమాణ మనిర్దేశ్య మప్రమేయ మతీంద్రియం॥ అస్థూల మనణు హ్రస్వ మదీర్ఘ మజమఘ్యయం! అశబ్ద స్పర్శ రూప తదచక్షుశ్రోత్ర నామకం॥' (యోగశిఖ 3-19) అలక్షణమై, లక్ష్యముకానిదై, తర్కాతీతమై, ఉపమానరహితమై, అపారపారమై, అచ్ఛేద్యము, అచింత్యము అతినిర్మలమైనది. ప్రమాణ నిర్దేశ్య ప్రమేయముల కతీతమై అతీంద్రియమైనది. స్థూలత్వ అణుత్వ హ్రస్వత్వ దీర్ఘత్వములు లేక అజమై అఘ్యయమైనది. శబ్దస్పర్శ రూపములులేక, చక్షుశ్రోత్ర నామములు లేనిది ఆత్మ. 'సర్వవాచోఽవధి బ్రహ్మ' (తేజోబిందు. 51) వాగావధులకు అతీతము. 'నైవ చింత్యం న చాచింత్యం చింత మేవ తత్' (అమృతబిందు. 6) చింత్యముకాదు అచింత్యము గూడ కాదు. అదియే జ్ఞానస్వరూపము. 'అపాణిపాదోహ మచింత్యశక్తిః' (కైవల్య. 21) పాణిపాదములులేని అచింత్యమైన శక్తి అగు ఆత్మను నేను. 'అచింత్య మవ్యక్త మనంత రూపం శివం ప్రశాంతమమృతం' (కైవల్య. 6) 'అచింత్య మవ్యక్త మనంత మవ్యయం' (స్కంద. 15) అనురీతి అచింత్యాది విధమును శ్రుతులు వివరించి యున్నవి.

పైవిధముగ సర్వేంద్రియాతీతమై ఆత్మయుండ, నిక సట 'నిశ్శబ్దం పరమం పదం' (ధ్యానబిందు. 2) అనునట్లు నిశ్శబ్దమే రాజిల్లును. అనగ 'అవాసనత్వా త్సతతం యదా న మనుతే

మనః! అమనస్తా తదోదేతి పరమోపశమప్రదా॥' (అన్నపూర్ణ. 4-43) వాసనలు లేకుండుటచే మనస్సు యోచింపక సదా యుండును. దానిచే పరమోపశమన ముదయించును. అందుచేతనే 'అమాత్రానంతమాత్రశ్చ ద్వైతస్యోపశమః శివః' (మాం. కా. 1-29) అమాత్రమైన చివరిమాత్రయన ద్వైతముయొక్క ఉపశమనము అదియే శివము. అవును 'మనసో హ్యమసీభావే ద్వైతం నైవోపలభ్యతే' (మాం. కా. 3-31) మనస్సు అమసీభావముననున్నచో ద్వైతము గోచరింపదుగదా! అందుచేత 'చతుర్థ్యర్థమాత్రా...న ప్రపంచహీనోఽథ' (న్య. ఉ. తా. 3) చతుర్థమాత్రయన ప్రపంచహీనము 'ద్వంద్వా తీతో భవతి' (ధ్యానబిందు. 94) అనియు, 'జ్ఞేయవస్తుపరిత్యాగా ద్విలయం యాతి మానసం! మానసే విలయం యాతే కైవల్య మవశిష్యతే' (శాండిల్య. 1-7-23) తెలియబడు వస్తువులు బరిత్యజింపగ మనస్సు లయించును. మనస్సు లయింపగ కైవల్యమే సమకూరును. కావున 'బాహ్యాచింతా న కర్తవ్యా తథైవాంతర చింతకా! సర్వచింతాం పరిత్యజ్య చిన్మాత్ర పరమో భవ॥' (శాండిల్య. 1-7-20) బాహ్యాచింతల జ్ఞేయ రాదు. అటులే అంతరయోచనలుగూడ గూడవు. సర్వచింతల బరిత్యజించి, పరమైన చిన్మాత్రపు గమ్ము అనియు నుపని వత్తులు బోధించియున్నవి.

అట్టి నిర్విషయస్థితియే 'నిష్కళం నిర్మలం శాంతం సర్వాతీతం నిరామయం' (యోగతత్త్వ. 8), 'నిష్కళం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం' (శ్లో. 6-19), 'సర్వం శాంతం నిరాలంబం వ్యోమస్థం శాశ్వతం శివం'

(మహా. 5-45), 'అతీంద్రియం గుణాతీతం మనోలీనం యదా భవేత్. అనూపమం శివం శాంతం।' (నాదబిందు. 18) అని సర్వశాంతప్రదమైన స్థితిగ వర్ణితము. 'అజాచల మనస్తత్వం విజ్ఞానం శాంత మద్వయం' (మాం. కా. 4-45) అజమై అచలమై వస్తుత్వములేని ప్రజ్ఞ శాంతము అద్వయము. 'సర్వాభిలాష విగతః సర్వచింతా సముక్లితః సుప్రశాంతః...' (మాం. కా. 3-37) ఆత్మ సర్వశబ్దములకు, సర్వచింతనములకు అతీతము. అతిప్రశాంతము అని ఆత్మయొక్క శాంత స్థితిని ఉపనిషత్తులు వివరించియున్నవి.

ఆవిధమైన శాంతము శివంకరమైనదని తెలుపుటకు 'శివం' అని మంత్రము ఉపయోగించియున్నది. అటులే 'స భగవాన్ సర్వగతః శివః' (శ్వే. 3-11) 'జ్ఞాత్వా శివం శాంతి మత్యంతమేతి' (శ్వే. 4-14) శివంకరమైన ఆత్మను గ్రహించి పరమశాంతిని బొందును. 'యదా తమస్తత్ర న రాత్రి ర్న సన్న చాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః' (శ్వే. 4-18) ఎప్పుడు అజ్ఞానము లేదో, అప్పుడు దివారాత్రములు అభావములు, సదసత్తులు లేవు, అప్పుడు కేవలమైన శివత్వ ముండును. 'నిర్మలం శివం' (నాదబిందు. 17) 'ఆకాశవ త్సర్వగతం సుసూక్ష్మం నిరంజనం నిష్క్రియం సన్నాత్రం చిదానందైకరసం శివం ప్రశాంత మమృతం తత్పరం చ బ్రహ్మ' (శాండిల్య. 2-0) ఆకాశమువోలే సర్వగతము, సూక్ష్మము, నిర్మలము, నిష్క్రియము, సద్రూపము, చిదానందవీకరసము, శివము, ప్రశాంతము అమృతము పరము బ్రహ్మము. 'శివా శూన్యాశూన్య వివర్జితం' (శాండిల్య. 1-7-17) 'ఆత్మ సంజ్ఞః శివః శుద్ధ ఏక ఏవ'.

ద్వయః సదా' (ఆత్మ. 1) అని ఉపనిషత్తులు శివత్వమును అభివర్ణించుటచే 'అద్వయతా శివా' (మాం. కా. 2-33) అద్వయత్వమే శివము అనగ అత్యంత మంగళకరము, అనగ ఆనందము అని గొడపాద నిర్ణయము.

ఈ విధముగ శివంకరమైన స్థితి 'అద్వైతః సర్వభావానాం దేవ స్తుర్యో విభుః' (మాం. కా. 1-10) సర్వవిషయములలో నిది అద్వైతము. అదియే తురీయము జ్యోతి స్వరూపము వ్యాప్తము. 'అజ మనిద్ర మస్వప్న మద్వైతం' (మాం. కా. 1-16) కావున 'బంధత్వ మస్తిచే న్నోక్షో బంధాభావే క్వ మోక్షతా' మరణం యది చేత్ జన్మ జన్మాభావే మృతి ర్న చ॥ త్వమిత్యపి భవేచ్ఛాహం త్వం నో చే దహమేవ న ఇదం యది తదేవాస్తి తదభావా దిదం న చ' (తేజోబిందు. 5-25) బంధమున్నచో మోక్షముండును. బంధమేలేకున్న మోక్షమెట్లు? మరణమున్న జన్మ. జన్మయేలేకున్న మృతిలేదు. 'త్వం' అనునది ఉన్న 'అహ' ముండును. 'త్వం' లేకున్న 'అహం' గూడ లేదు. ఇవి యున్న అది యుండును. అదియేలేకున్న నిదియు గూడ అభావము. అట్లు గాన 'న మే బంధో న మే ముక్తి ర్న వై శాస్త్రం న మే గురుః | మాయామాత్ర వికాసత్వా న్మాయా తతోహ మద్వయః॥' (ఆత్మబోధ. 19) నాకు బంధము లేదు. ముక్తియును లేదు. శాస్త్రములేదు గురువును లేదు. మాయావికాసమున నేను మాయాతీతుడను అద్వయడను అని ఆత్మవిదుడు ప్రకటించుచు 'న నిరోధో న చోత్పత్తి ర్న బద్ధో న చ సాధకః | న ముముక్షు ర్న వై ముక్త ఇత్యేషా పరమార్థతా॥' (అమృతబిందు. 10) అని ఎల్లెత్తి

చాటుటయం దాశ్చర్యమేమి. కాన రూఢిగ 'ఇదం ప్రపంచం
నాస్త్యేన నోత్పన్నం నోస్థితం క్వచిత్' (తేజోబిందు. 5-31)
ఈ ప్రపంచము మిథ్యమాత్రమే. అది పుట్టుట లేదు కొంచ
మేని ఉండుట లేదు. మరియు 'నాస్తమేతి న చోదేతి నోతివృత్తి
న తివృత్తి । న చ యాతి న చాయాతి వ చ నేహ న చేహ
చిత్ ॥' (మహా. 5-102) ప్రపంచము అస్తమించుటలేదు.
ఉదయించుటయులేదు. కూరుచుండుటలేదు కూరుచుండకుండు
టయు లేదు. వెళ్లుటలేదు. వెడలకుండుటయు లేదు. ఇచట
గలదు లేదు అనియు లేదు. అందుచే 'కార్యం చేత్కారణం
కించి త్కార్యాభావే న కారణం' (తేజోబిందు. 5-36)
కార్యమున్న కారణముండును. కార్యాభావమున గారణము
గూడలేదు. అట్లు 'మాయాకార్యాదికం నాస్తి మాయా
నాస్తి' (తేజోబిందు. 5-38) మాయాకార్యములు లేవు
మాయయు లేదు. అన్నియు బోవ మిగిలినదెద్ది ఆన
'సచ్చిదానంద మద్వైతం సచ్చిదానంద మవ్యయం' (తేజో
బిందు. 6-1) మాత్రముండును.

దానినే 'ఆత్మా' 'స విజ్ఞేయః' అని మంత్రము సమాధాన
మొసంగియున్నది. 'య ఆత్మా పహతపాప్మా విరజో విమృత్యు
ర్విశోకో విజిఘ్నోఽపిపాసః సోన్మేష్టవ్యః స విజిఙ్ఘాసితవ్యః'
(8-7-1) ఏ ఆత్మ పాపరహితమై రజోకౌశల్యమై మృత్యువులేక
శోకాదులు లేక, ఘృత్నిపాసలులేక యున్నదో అది అన్వేష్ట
వ్యము, విజిఙ్ఘాసితవ్యము అని ఛాందోగ్యము, 'ఆత్మా వా
అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః' (2-4-5)
ఆత్మ చూడబడదగినది. దానిగూర్చి వినవలెను. యోచింప

వలెను. నిదిభ్యాసము గావింపవలెను అని బృహదారణ్యకము గూడ బోధించుచున్నది.

ఈవిధముగ 'అవస్థాత్రయ భావాభావసాక్షీ స్వయం భావరహితం చైతన్యం చైతన్యం యదా తదా తురీయం' (సర్వసార) అవస్థాత్రయమూలయొక్క ఉనికిలేములకు స్వయం సాక్షియై తాభావరహితుడై అంతరము లేనివాడైన చైతన్యము ఏదో అదే తురీయము అని వర్ణింపబడిన తురీయ వివరణముతో విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ తురీయాన్వితమైన పాదచతుష్టయ వివరణము పూర్తిగావింపబడినది. ఏకైకరస రూపముగా 'ఏక ఏవాత్మా మంతవ్యో జాగ్రత్స్విప్నసుషుప్తిః' (త్రిపురతాపినీ. 5-16) అవస్థాత్రయముల సంతర్భ్యామిరూపముగ నేకాత్మప్రత్యయ సారముగ నుండియు సందందుగల సాధకబాధకముల కందని వాడై యున్న నేకస్వరూపుడు అగు తురీయుని బొందినగాని శివంకరమగు శాంతి అలభ్యమని బోధింపబడియున్నది. అందుచే నాసాధనావిధానమును బోధింప నిక మాండుక్యము గడంగుచున్నది. అందుచే మరల ఓంకారమతాత్రయమును బాదక్రమముగా నిక బ్రహ్మవింశి సాధనసాగరమున మనల నుపనిషత్తు దించుట కుపక్రమించుచున్నది.

ఎనిమిదవ మంత్రము

సోఁ యమాత్మాఽధ్యక్షరమోంకా
రోఽధిమాత్రం పాదా మాత్రా మాత్రాక్ష పాదా
అకార ఉకారో మకార ఇతి.

ఇంతవరకు వర్ణింపబడిన ఆత్మ అక్షరరూపమున నోంకా రము. ఓంకారము మాత్రాదృష్టిలో జూడబడును. ఆత్మ యొక్క పాదములే ఓంకారముయొక్క మాత్రలు. అటులే మాత్రలే పాదములు, ఆమాత్రలు అకార ఉకార మకార ములు.

పూర్వము 'ఓమిత్యే తదక్షర మిదం సర్వం' అని ఉపనిషత్తు ప్రారంభించి, ఆ 'సర్వం హ్యేతద్బ్రహ్మ' అని వచించి, 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' అని బ్రహ్మాత్మల సన్వయపరచి, ఆయాత్మ 'చతుష్పాత్' అని మాత్రము బోధించి, మూడవ మంత్రమునుండి జాగ్రత్వస్థ సుషుప్తితూరియావస్థలగల జీవస్థానముల విశ్వతైజసప్రాజ్ఞ తురియులుగ నవి పరముగ నుపదేశించియున్నదిగాని, ఓంకారాక్షరముతో ఆత్మకుగల సాక్షాత్సంబంధమును బ్రస్తావించియుండలేదు. అనగ ఓంకారమాత్రలైన అకార ఉకార మకారార్థమాత్రల విశ్వాదుల కన్వయించిన గాని సంపూర్ణ సమన్వయ మేర్పడజాలదు గాన నిటనుండి యీ సమన్వయము గావింపబడి అది సాధనయోగ్యముగ గావింపబడియున్నది. పూర్వగ్రంథము కడు జటిలమై సాధారణప్రజలకు అగ్రాహ్యముగగూడ నగునట్లుదోచును. కాని యీయుత్తరగ్రంథము కష్టతరముగాక, కేవలము సామాన్య విషయములతోగూడి సాధనోపయుక్తమగుటచే సామాన్య

ప్రజ్ఞలకుగూడ సులభ సాధ్యమైయున్నది. అందుచే బూర్వ గ్రంథము శ్రేష్ఠమనియు నిది హేయమనియు దలంపటాదు. ఒక విధముగ బూర్వగ్రంథమంతయు దీనికి ఉపోద్ఘాతమై 'అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద పరోక్షజ్ఞాన మేవ తత్' అహంబ్రహ్మేతి చేద్వేద సాక్షాత్కారః స ఉచ్యతే' (పరాహ. 2-41) బ్రహ్మము గలదని గ్రహించిన నది పరోక్షజ్ఞానమే యగుచున్నది. అట్లు కాక 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనిగ్రహించినచో అది సాక్షా

త్కారమని చెప్పబడును అనురీతి బూర్వగ్రంథము ఆత్మయొక్క పాద చతుష్టయవర్ణనము గావించి, సాధకునియొక్క యథార్థ స్థితిని బోధించి పరోక్షజ్ఞానమును మాత్రము గలుగజేసి యున్నది. అనగా పూర్వము వచింపబడినట్లు యితవరకు 'అయమాత్మాబ్రహ్మ' అను మననవాక్యమువరకు దెప్పబడి యున్నదేగాని యిక నిదిధ్యాసనవాక్యమైన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను వాక్యార్థసాధన మెట్లో యీ యుపనిష దుత్తరభాగము బోధించుచుండుటచే నిదియే యుపనిషత్సారమేమో అని తోచును. కాన బై పరోక్షజ్ఞానమును గుఱయుభయః గ్రహించి, ఇక నపరోక్షమైన జీవబ్రహ్మైకత్వ అపరోక్షజ్ఞానమును బొంద నీ భాగము ప్రధానము. ఈ భాగమున గేవలము సాధనోపాయములమాత్రమేగాక సాధనఫలములగూడ బొందు బరచి యుండుటచే, సాధకుడు వెంట వెంటనే గ్రహించి, ముందుగతి గమనించుట సులభసాధ్యమగును. ఇటుగూడ 'ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణోరూపకల్పనా' (రామరహస్య. 1-7) ఉపాసకులకొరకు బ్రహ్మమునందు రూపము కల్పింప బడినది అనురీతి స్థూలమైన సగుణసాకారరూపమును నెలకొల్పి,

‘యోఽన్యోఽదేవతా ముపాస్తే! అన్యోఽసావన్యోఽహమస్మితి! స స వేద’ (బృ. 1-4-10) నేను వేరు, అతడు వేరు అని ఎవడు పాపించునో అతడు తెలియనివాడు అను రహస్యమును ద్యజింపక, ఉపాసన కనుకూలమైన బాహ్యదైవమును నెలకొల్పక, సర్వోపనిషత్సారమైన పరమాద్వైతమును గమ్యమునందుంచి, తత్పిత్తికి సన్నిహితమైన స్వాత్మనే గ్రహించి, దానికి బ్రతీకరూపమై ప్రతిమోపాసనకు విదూరమైన ప్రణవమునే గ్రహించి, రెండింటికీ అన్వయబరచి, మరల వివేకవైరాగ్యాది సాధన చతుష్టయమునే లక్షించి, యిట సతిసూక్ష్మమైన ప్రణవోపాసనావిధానమును ఉపనిషత్తు ప్రతిపాదించుట గ్రాహ్యము. ఈ ప్రణవోపాసనము సులభసాధ్యముగాక కేవలము సాధనాదిక చతుష్టయసిద్ధిగలవారికే సాధ్యమగుటచే, నిది ఎక్కువ వైరాగ్యవంతులగు యతీశ్వరులచేతనే నవలంబింపబడుచున్నది. కాన నీయుపనిషదుత్తరభాగముగూడ సతిప్రధానమై, అతి సున్నితమై, ఉత్తమసాధకలోకమునకే ఆచరణయోగ్యమని దృష్టియం దుంచుకొందముగాక.

‘చిదేకత్వపరిజ్ఞానేన శోచతి న మూహ్యతి’ (అన్నపూర్ణ. 4-34) చితియొక్క ఏకత్వవిజ్ఞానముచే శోకమోహము లుండవు. అట్టి చిదేకత్వవిజ్ఞానార్థము ‘అభ్యాసవాసనాశక్త్యా తరంతి భవసాగరం’ (యోగకుండలి. 3-18) అభ్యాసబలముచే భవసాగరమును తరింపసాధ్యము గాన, ‘భ్యాసం సంసారనాశనం’ (జాబాలదగ్గన. 9-1) అనియు నగుటచే ‘భావనృత్యా హి భావత్వం శూన్యవృత్యా హి శూన్యతా! బ్రహ్మవృత్యా హి పూర్ణత్వం తయా పూర్ణత్వమభ్యసేత్ ||’ (తేజోబిందు. 1-42)

భావవృత్తిచే భావత్వము, అటులే శూన్యవృత్తిచే శూన్యత్వము, బ్రహ్మవృత్తిచే పూర్ణత్వములు గలుగును గాన బూర్ణత్వమునే అభ్యసించవలయునను బోధచే బూర్ణబ్రహ్మవృత్తిని అభ్యసించవలయునని ఆదేశము.

దానికై 'చిత్తం కారణమర్థానాం తస్మిన్ సతి జగత్ప్రియం! తస్మిన్ క్షీణే జగత్ క్షీణం తచ్చికిత్స్వం ప్రయత్న తః॥' (యోగశిఖ. 6-59) సర్వార్థములకు జిత్తమే కారణము. దానివలన దిలోకము టున్నట్లు తోచును. అది నిశ్చలము కాగా జగత్తు లేకుండును. కాన బ్రయత్నపూర్వకముగ జిత్తమును నిరోధింపుము. అంతియగాక 'చిత్తే చలతి సంసారో నిశ్చలం మోక్ష ఉచ్యతే! తస్మాచ్చిత్తం స్థిరీకుర్యాత్...॥' (యోగశిఖ. 6-58) చిత్తము చలించ సంసారము నిశ్చలమునొంద మోక్షమగుచున్నదిగాన చిత్తమును స్థిరపరుపుము అనియు యోగశిఖ ఉపదేశము. కాన 'మన యేవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః' (శాట్వాయని, అమృతబిందు. 2) మానవుల బంధమోక్షముల గారణము మనస్సే కావున, 'పౌరుషేణ ప్రయత్నేన లాలయే చ్చిత్తబాలకం' (ముక్తిక. 2-12) పురుషకారప్రయత్నముచే జిత్తమను బాలకుని లాలించిన గాని సాధన కుదురనేరదు. 'నావిరతో దుశ్చరితా న్నాశాంతో నాసమాహితః | నాశాంతమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైవ మాప్నుయాత్॥' (కఠ. 1-2-24) దుష్టత్వమునుండి విడిపడనివాడు, ఇంద్రియముల నిరోధింపనివాడు, సమాహితత్వము లేనివాడు, మనశ్శాంతి నొందనివాడు, ప్రజ్ఞానముచేనైనను అత్యును బొందనేరడు. అందుచే సర్వోపనిషత్తులు 'మనః

ప్రశమనోపాయో యోగ ఇత్యభిధీయతే ' (మహా. 5-42);
మనస్సును ఉపశమింపజేయుటయే యోగమని వాఙ్మను-
చున్నది.

అట్టి మనోపశమనమునకై 'యావత్సర్వం న సంత్యక్తం
తావదాత్మా న లభ్యతే । సర్వవస్తుపరిత్యాగే శేష ఆత్మేతి
కథ్యతే ।' (అన్నపూర్ణ. 1-45) సర్వత్యాగము గావింపనంత
వరకు ఆత్మ లభింపదు. సర్వవస్తుత్యాగశేషమే ఆత్మ అని చెప్ప
బడుటచే, 'ఆత్మావలోకనార్థం తు తస్మాత్సర్వం పరిత్యజేత్'
(అన్నపూర్ణ. 1-46) ఆత్మావలోకనమునకై సర్వమును త్యజింప
వలయునని అన్నపూర్ణ ప్రబోధ. అట్లు చిత్తమునగల సర్వ
విక్షేపముల వాసనలతో గూడ ఛేదించినగాని, అద్వైతార్థ
గ్రహణము సాధ్యము కాకుండుటచే నుపశమత్తులు త్యాగముపై
దృష్టిని మిగుల కేంద్రీకరించుట సహజము.

అంత బ్రాహ్మోపాసనము బోధింపబడును. 'సర్వస్య
ప్రణవో హ్యదిర్మధ్యమంత స్తథైవ చ । ఏవం హి ప్రణవం
జ్ఞాత్వా వ్యక్నుతే తదనంతరం ॥' (1-27) ఓంకారమే సర్వము
నకు ఆదిమధ్యాంతములు. అట్లు గ్రహించినవాడు వెంటనే
నిస్సందేహముగ ఆత్మను బొందును. ఎందుచేనన, 'ప్రణవో
హ్యపరం బ్రహ్మ ప్రణవశ్చ పరః స్వతః ।' (1-26) ఓంకారమే
అపరబ్రహ్మము, అటులే అది పరబ్రహ్మము. కావున 'సర్వ
వ్యాపి న మోంకారం మత్వా ధీరో న శోచతి' (1-28) సర్వ
వ్యాపి అయిన ఓంకారమును నెరింగి వివేకవంతుడు శోకింపడు.
అటులే '...ప్రణవో బ్రహ్మ నిర్భయం । ప్రణవే నిత్య
యుక్తస్య న భయం విద్యతే క్షణీత్ ॥' (1-25) ఓంకారము

నిర్భయమైన బ్రహ్మము. ఓంకారముతో నేకమైనవాడు ఎట్టి భయమును పొందడు. కాన 'యుజిత ప్రణవో చేతః' (1-25) నట్టి ప్రణవముతో మనస్సును ఏకము గాచింపవలెను. అదెట్లు అనిన, ఓంకారమును సమగ్రిముగా నొకేప్రత్యాయము అనుసంధింప యున్నప్పుడు 'ఓంకారం పాదశో విద్యాత్ పాదా మోత్రా న సంశయః । ఓంకారం పాదశో జ్ఞాత్వా న కించి దపి చింతయేత్ ॥' (1-24) ఓంకారార్థమును పాదశః గ్రహింప వలెను. పాదములు మాత్రమేయని సందేహము వలదు. ఓంకారతాత్పర్యమును గ్రహించినంత నింక దేనిని నెరుంగ ననావశ్యకము అని శారితా శారుడైన గౌడపాదాచార్యుని వాదానము.

స్తుప్తరణి సుసనివత్తులలో బ్రణవోపాసనమునుగూడ జూచెదముగాక. ప్రణవోపాసన అనునది యుపనివత్తులలో సర్వేసర్వత్ర బహుళవిధములుగా గానుపించుచున్నది. ఛాందో గ్యాది శ్రుతులు ఉద్గీర్ణరూపమున (1-1-2) దాని నుపాసించు చున్నవి. 'ఓమితి బ్రహ్మ । ఓమి తీదం సర్వం॥' (1-8-1) అని తైత్తిరీయము మొదలైనవి దాని ప్రాధాన్యమును బోధించు చున్నవి. మహా, పరమహంసపరివ్రాజక, నారదపరివ్రాజక, మొదలగు ఉపనివత్తులు దాని పోడశమాత్రామాత్రముగ విభజించి, దాని, అవస్థాపోడశకముతో సమన్వయించి, దాని ఉపాసనా విధానము మిగుల బహుళమొనరించి యున్నవి. అనగా అకార, ఉకార, మకార, అర్థమాత్ర, నాద, బిందు, కలా, కలాతీత, శాంతి, శాంత్యాతీత, ఉన్మనీ, మనోన్మనీ, పురీ, మధ్యమా, పశ్యంతీ, పరారూపముల ఓంకారమాత్రలు

పోడశకముగా రూపించి, తదనుగుణముగ జాగ్రజ్జాగ్రత, జాగ్రత్స్వప్న, జాగ్రత్సుషుప్తి, జాగ్రత్తురీయరూపమున జాగ్రత్తును జతుర్విధములుగ విభజించినట్లు స్వప్నమును జతుర్విధముగను, సుషుప్తిని జతుర్విధముగను, అటులే తురీయమును విభజించి, మొత్తమునకు పోడశపాదములుగ గావించి క్రిమముగా బ్రణవముయొక్క పోడశమాత్రల కన్వయించియున్నవి.

నాదబిందు మొదలైన ఉపనిషత్తులు దీని ద్వాదశకముగనే విభాగించి యున్నవి. ఘోషిణీ, విద్యా, పతంగినీ, వాయువేగినీ, నామధేయ, చైంద్ర్య, వైష్ణవీ, శాంకరి, మహతీ, ధృతి, నారీ, బ్రాహ్మీ, అని వాని నామధేయములు. తారసారానికి శ్రుతులు ప్రణవమునకు అష్టమాత్రల మాత్రము దెలిపి, అకార, ఉకార, మకార, బిందు, నాద, కళా, కళాతీత పరముల వానికి నామకరణ మొనరించియున్నవి.

ప్రణవమును సప్తభూమికలతో వరాహాదికశ్రుతులు సమన్వయించి శుభేచ్ఛా, విచారణ, తనుమానసి, సత్త్వాపత్తి, అసంసక్తి, పదార్థభావనా, తురీయగ అను సప్తభూమికలను బ్రస్తావించి, అటులే అవస్థాచతుష్టయము పోడశకముగ బరిణమింపజేసి, అకారములోగల జాగ్రత్తురీయము వరకు బ్రథమ ద్వితీయ తృతీయ భూమికలుగను, ఉకారములోగల స్వప్నతురీయమువరకు జతుర్థభూమికగను, మకారగత సుషుప్తితురీయమువరకు బంచమీ భూమికగను, అర్థమాత్రలో తురీయ తురీయమువరకు షష్టమభూమికగను తదతీతము సప్తమ భూమికగ నన్వయ మొనరించియున్నవి.

ఈ విధముగా సర్వోపనిషత్తులు ప్రణవమునకు అతి ప్రాధాన్యము నొసంగియున్నవి. 'సకృదుచ్చరితమాత్ర ఊర్ధ్వమున్నా మయతీ త్యోంకారః' (అథర్వశిఖ) ఒక్కమారు ఉచ్చరించినమాత్రమున ఊర్ధ్వమైన పరమపదప్రాప్తి నొందించును గాన ఓంకారమనియు, 'యస్మాదుచ్చార్జ్యమాణ ఏవ ప్రాణాన్ ఊర్ధ్వ మున్నమయతి తస్మాదుచ్యతే ఓంకారః' (అథర్వశిఖ. 4-1) దేని నుచ్చరించుటచేత సర్వప్రాణములు ఉన్నతినొందునో అది ఓంకారము అనియు, నోంకారము స్తుతిపాత్రమై యున్నది. 'సర్వవిఘ్నహరో మంత్రః ప్రణవస్సర్వదోషహః' (యోగతత్త్వ. 64) సకలవిఘ్నములను సర్వవాసములను బ్రణవము నశింపజేయును అని యోగతత్త్వముపదేశించును. 'సదా నాదానుసంధానాత్ సంక్షీణా వాసనా భవేత్' (యోగశిఖ. 5-70) సంతత నాదానుసంధానముచే వాసనలు క్షీణించుచుండుటచే 'నాస్తి నాదాత్పరో మంత్రః' (యోగశిఖ. 2-21) నాదానుసంధానముకంటె శ్రేష్ఠమైన మంత్రము కానరాదు. అందుచే 'సర్వేవేదా యత్ పదమామనంతి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదంతి యదిచ్చంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి తత్తే వదం సంగ్రహేణ బ్రవీమి ఓమిత్యే తత్' (కఠ. 1-2-15) దేనినిగూర్చి వేదములు పవిత్రమనుచున్నవో, సర్వతపములు పలుకుచున్నవో, దేనిని గోరి బ్రహ్మచర్యమును అవలంబించుచున్నారో, ఆపదమునుగూర్చి సంగ్రహముగా నీకు తెలుపుదును అది ఓం అని యమునిచే స్తుతింపబడి 'ఏతధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏతధ్యేవాక్షరం పరం! ఏతధ్యేవాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్చతి తస్య తత్' (1-2-6)

ఈపదమే బ్రహ్మము. అదియే పరము. దీనిని దెలిసికొనినవాడు కోరినదాని నెల్ల బొందును అని వచింపబడియున్నది. కాన 'ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠ మేతదాలంబనం పరం ఏతదాలంబనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥' (కఠ.1-2-17) ఈవిధానము ఉత్తమము, పరము. దీని నెరిగినవాడు బ్రహ్మలోకమున స్తుతింపబడును. అట్టి పవిత్ర నాదానుసంధానమును, 'శుచి శ్వాస్యశుచిశ్వాపి యో జపే త్రృణవం సదా న స లిప్యతి పాపేన పద్మపత్ర మివాంధసా॥' (91) శుచియైగాని అశుచియై గాని ప్రణవమును సదా జపించు వానికి బద్మపత్రమునకు ఉదకము అంటని విధము పాపము లంటవు అని యోగచూడా మణి ప్రతిజ్ఞ గావించియున్నది.

ఓంకారమునకు బూర్వగ్రంథము చందము 'అకార ఉకార మకార ఇతి త్ర్యక్షరం ప్రణవం' (ఆత్మబోధ) అయి యున్నది. వీని కనుగుణముగ నాత్మకు జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తులు గలవు. ఇవి పరస్పరాధీనములై కార్యకారణసంబంధమున వెలయుచున్నవి. 'పూర్వాస్య మాత్రా జాగర్తి జాగరితం ద్వితీయా స్వప్నం తృతీయా సుషుప్తిః చతుర్థీ తురీయం మాత్రా మాత్రాః ప్రతిమాత్రాగతాః సమ్య త్సమస్తానపి పాదాన్ జయతీతి స్వయం ప్రకాశః స్వయంబ్రహ్మ భవతీ త్యేవ సిద్ధాకర ఏతస్మాత్ ధ్యానాదా ప్రయుజ్యతే' (అథర్వ శిఖ. 3) ప్రణవములోని ప్రథమమాత్ర జాగత్తు. రెండవది స్వప్నము. మూడవది నిద్ర. నాల్గవది తురీయము. ఒక్కొక్క మాత్ర మరియొక మాత్రలో లయించును. అట్లు ఒక్కొక్క మాత్రనుండి మరియొక మాత్ర జనించును. ఇది స్వప్నం

ప్రకాశము. దీని ధ్యానముచే బూర్వపదముల సిద్ధిగలుగును. మోక్షముగూడ సిద్ధించును. ఈవిధముగా నోంకార ప్రాశస్త్యమును దెల్పు మాత్రాపాద సమన్వయమున, అనగ మాత్రా అవస్థా సమన్వయముగ నిక ఉపాసనావిధానమును మాంధూర్యము బోధించుచున్నది.

తొమ్మిదవ మంత్రము

జాగరితస్థానో వైశ్వానరోఽకారః

ప్రథమా మాత్రాఽఽప్తే రాదియత్వా ద్వా ఆప్నోతి

హ వై సర్వాక్ కామానాశ్చ భవతి య ఏవం వేద.

జాగ్రదవస్థా వ్యవహర్తయైన వైశ్వానరుడు అకారము. సర్వవ్యాప్తమగుటచే బ్రథమమగుటచేత బ్రథమ మాత్రయగు అకారము అతడే. దీని నెరింగినవాడు సర్వకామములబొంది ఎల్లరకు బ్రథముడగును.

పూర్వమంత్రమున ఆత్మోంకారములకు బాదచతుష్టయ పూర్వకముగా వచింపబడిన సామ్యమే పాదామాత్రాలకు ప్రత్యేకముగా నిండు దెలుపబడుచున్నది. అందుచే బ్రథమతః ఓంకారమున ప్రథమమైన అకారము, విశ్వాదులలో బ్రథముడు వైశ్వానరుడును యిట స్వీకరింపబడి వారి సమానత్వము నిరూపింపబడుచున్నది. జాగ్రదవస్థావ్యవహర్త విశ్వము అనగ వైశ్వానరుడు, ఇతడు ద్వితీయ మంత్రార్థము రీతిగా సప్తాంగో పేతుడగుటచేత సర్వవ్యాప్తిగలవాడగుట స్పష్టము. భూలోకాది

ద్యులోకపర్యంతము అతడే అని అచ్చట ఛాందోగ్య శ్రుతి ప్రమాణముగ వివరింపబడియున్నది. అటులే ఓంకార ప్రథమ మాత్రీయగు అకారముగూడ 'అకారో వై సర్వావాక్' అను శ్రుతిచందము సర్వశబ్దములకు అకారమే వ్యాప్తమై ఆధారమై యున్నది. అది సర్వశబ్దములకు అంతర్గతమే గదా. నోరు తెరచుటలో అకారమే ఉచ్చరింపబడుట సామాన్యవిషయము. అటులే జాగ్రదవస్థయు గూడ నాల్గవస్థల సంతర్గతము. దాని నుండియే మిగతా అవస్థల జ్ఞానము సంభవించుచున్నది. కాన జ్ఞానరూపముగ నది సర్వావస్థాంతరము అని వచింపనగును. మరియు సకారము సర్వాక్షరములకు బ్రథమస్థానము నలంకరించి యున్నది. అనగ సకారము ఓంకారమునగల అ ఉ మ అక్షరములకు ఆదియేగాక సర్వాక్షరములకు బ్రథమమే. దానికి బూర్వము ఏ అక్షరమును గూడ సభావము. అట్లే విశ్వాది చతుష్టయమునకు వైశ్వానరుడే మొదటివాడు. ఇట్లు అకార వైశ్వానరులకు ద్వివిధ సామ్యము గోచరించుచున్నది. ఈవిషయము నెరిగిన సాధకుడు సర్వకోరికల బొందినవాడై గొప్ప వారిలో బ్రథముడగును.

ఇచట జాగ్రదవస్థా సాధనోపాయము తెలుపబడినది. సర్వవిధ సాధనల కనుకూలమును ఆధారమును అయి యీ అవస్థ గలదు. కాన దీనియం దుత్తీర్ణతనొందినచో సర్వేతర అవస్థలును సాధ్యములనియే చెప్పనగును. అందులకై శాస్త్రముపదేశించు కర్మ భక్తి జ్ఞానాదిక సాధనలన్నియు జాగ్రదవస్థాధీనములే యగును. నాదోపాసకుడు ప్రథమతః అకారసాధన గావించి, దాని హ్రస్వ దీర్ఘ ప్లుతరూప సర్వవిధోచ్ఛారణముల

సాధించి, పిమ్మట నెట్లు ఇతరశబ్దముల నుచ్చరింప బూను చున్నాడో, అటులే సాధకుడు జాగ్రదవస్థను సాధ్యము గావించు కొనుట ముఖ్యము. అందుచే జాగ్రత్తులో అనుభవకారణములైన చతుర్దశోపకరణములలో స్థూలములైన దశేంద్రియముల శుద్ధపరచి, వాని సభోముఖమునుండి యూర్జ్యముగ మరలించి, సద్వినియోగము గావించిననే సాధన సిద్ధించును. దానికై యోగవిధానము యమ నియమాది సమాధిపర్యంత సాధన విధానము నుపదేశింప, సద్వైతశాస్త్రము వివేకాది సాధన సంపత్తిని బోధించియున్నది. దాని ననుసరించి, సద్గురువు నాశ్రయించి, అధ్యయనము గావించి, పరోక్షజ్ఞానము నాజ్ఞించి, తత్త్వాలమున సత్యాసత్యవివేకము గావించి, అనాత్మ వస్తునైన అనద్వస్తువును దృఢించినచో వైరాగ్య మేర్పడుచున్నది. బాహ్యవస్తుసంస్పర్శము లేకుండుటచే నింద్రియాదుల కెట్టి సంగములేక శాంత్యాది పట్కమును బొందుట సహజము. అంత బ్రభవతః నిశ్చయింపబడియున్న సద్వస్తువుపై దృష్టిమరలి దాని బొందు నాకాంక్ష వృద్ధియగును. కాన నిట్టి శాంత్యాదుల బొందిన సాధకుడే మోక్షాధికారియగుటకు అవకాశ మేర్పడుచున్నది.

ఆకారణమున ముముక్షుత్వమునకు సత్యాసత్యవివేకము పునాదిగ నేర్పడుచున్నది. దాని సంఘమున నుపయోగించినచో నది అనేక సత్ఫలితముల నొసంగుట సహజమే. అనగ బ్రహ్మచర్యమున గల సర్వవస్తుచయములో పంచభూతములతో బాటు గుణత్రయము గూడ సంతర్గతమై యొప్పానుచున్నది. గుణములలో దమస్సు ప్రధానముగనున్న అచరములును,

సత్వము ముఖ్యముగనున్న చరములు నేర్పడుచున్నవి. అందును సత్వమునకుమించి రజోతమములున్నచో పశుపక్ష్యాదికములును, తమమునకుమించి రజోసత్వములుగల్గుచో మానవత్వమును గలుగుచున్నవి. కాన నుపాసకుడు సత్త్వాంత్యవివేచనా విధానమున బ్రతిపస్తువుతోగల సత్త్వాంశముపై దృష్టిసూచి దానినే గ్రహింప నుక్యమిందుట యీ జాగ్రత్తాధారముఖ్యాంశముగ నున్నది. సత్త్వాంశమే ఆత్మకు సన్నిహితముగాన, నదే దృష్టి ఆత్మను జేచ్చుమార్గమని వేరుగ జెప్పనవసరములేదు. అందుచేతనే 'రసో వై సః' (తై. 2-7) సర్వమునకు అది రసస్వరూపమైనది అనియు, 'క్షౌ వై జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేద జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ స్వానాం భవతి' (బృ. 6-1-1) జ్యేష్ఠమైనది శ్రేష్ఠమైనదానిని నెవ డెరుంగునో వాడు తన వారిలో జ్యేష్ఠుడు శ్రేష్ఠుడుగ గౌరవింపబడును అనిగదా శ్రుతి వాక్యములు. అట్లు సర్వ చరాచరభూతకోటిలో సత్త్వాంతరముగనున్న శ్రేష్ఠత్వమును అనగ సత్త్వాంశమును గాంచు ఉపాసనలో నుత్తీర్ణతనొందుట జాగ్రదుపాసనావిధానములో బ్రధానము. అదియే ప్రథమము. అదియే శుద్ధమైన వైశ్వానరుని అనగ విరాట్బ్రహ్మదర్శనము గావించు పద్ధతి. ఆస్థితికి జేరిన సాధకుడు పై బృహదారణ్యకశ్రుతిరీతి జ్యేష్ఠుడై శ్రేష్ఠుడై సాటివారిలో నగ్రస్థానము నలంకరించి, మాండాక్యమంత్ర విధానముగ 'ఆదిశ్చ భవతి' ప్రథముడగును. అట్టివానికి సర్వ కామములు సిద్ధించుటయందింత సంజేహము లేదు. జాగ్రద్వస్తుచయ మంతయు నతనిదే.

అందుచే 'త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః' (కై. వల్. 3) త్యాగ మొక్కటియే అమృతత్వసిద్ధి కుపాయమని కై. వల్. 3 పనివత్తు ప్రకటించియున్నది. అనగ బాహ్యమున గోచరించు వస్తు జాతములలో స్థూలమైన నామరూపములు తృజించి, తదధి స్థానమైన సచ్చిదానందలక్షణ ప్రాప్తికై యత్నింపవలయునని అన్వయింపనగును. అప్పుడు 'అన్నాధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే' అన్నేన జాతాని జీవంతి. అన్నం ప్రయంత్యభి సంవిశంతి' (కై. 3-2) ఆను స్థూలబుద్ధి నశించి, 'ఆనందాధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే' ఆనందేన జాతాని జీవంతి. ఆనందం ప్రయంత్యభి సంవిశంతి' (కై. 3-6) ఆనంద ములోమాత్రమే యీ సర్వభూతములు జనించుచున్నవి. ఆనందములోనే జీవించుచున్నవి. ఆనందముననే లయించుచున్నవి అను పరమార్థమును యీ సాధనముద్వార సాధకుడు పొంది, సర్వే సర్వత్ర ఆనందమును గాలించి ఆనందింప సాధ్యపడగలడు. అందుచే నీ జాగ్రదవస్థాస్థితమైన వైశ్వానరోపాసనము అత్యంత ముఖ్యమని తాత్పర్యము.

అట్లు వైశ్వానరోపాసనము గావించి ఉత్తీర్ణతనొందిన వాడు 'స సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేష్వాత్మ స్వన్నమత్తి' (ఛాం. 5-18-1) సర్వలోకముల సర్వే సర్వత్ర సర్వవిధముల నాహారమును భుజించి జీర్ణింప జేసికొనును అని ఛాందోగ్యశ్రుతి. అట్టివాడు 'మహిమాన మను భవతి' (5-3) గొప్పదనము ననుభవించుననియు బ్రశంస పనివత్తు ప్రకటించినది. కాన నీ వైశ్వానరోపాసనము ఇతరములలో బ్రథమ స్థానము నలంకరించి యున్నది.

సాధనాభ్యాసమున ముఖ్యముగ ధ్యానాభ్యాస విధానమున గోచరించు విశ్లేష కషాయ లయ రసాస్వాదనములు ఇటగూడ యథాతథముగ గోచరించును. ధ్యానాటంకములలో విశ్లేషము కేవలము సాధకునికి బాహ్యమై, దశేంద్రియముల ద్వారా ధ్యానభంగమును గలుగజేయుచుండును. అటులే స్థూలేంద్రియ సమన్వితమైన జాగ్రదవస్థగూడ సాధకుని బాహ్యలక్షణములుగలదై అతని ఆత్మానుభూతికి అటంకదాయకముగ నేర్పడుచున్నది. ధ్యాననిమగ్నతకు బాహ్యసంబంధ విదూరత్వ మెంత అవసరమో యిటగూడ జాగ్రదవస్థాస్థిత సర్వసంగములు అసంగతములై ఆత్మరతి కాటంకహేతువులగునుగాన సర్వసంగ పరిత్యాగము ఆవశ్యక మగుచున్నది. కషాయస్థానమున సట స్వప్నము గలదు. ఉభయము మానసికములే యగుచున్నవి. చిత్తసంస్కార జన్యములుగ రెండును రూపొందుచున్నవి. అందుచే చిత్తమునకు ధ్యానవ్యతిరేకసంస్కారములు జనింపకుండునట్లు జాగ్రదవస్థలో జాగ్రతవహించుట ముఖ్యావసరమగుచున్నది. అనగా బరవిషయములలో నెంత సంగము తగ్గిన నంతవరకు సంస్కారములు ఉపశమించి ధ్యానములో గమాయ బాధను తగ్గించును. అటుల స్వప్నమును సాధనోపయుక్తముగ నొనరించి, అందు అధిష్ఠానముగనున్న ఆత్మపరిశీలనము గావించ శుద్ధసంస్కారములు అనగ అనుకూలసంస్కారము లుండినచో సాధ్యము. మరల ధ్యానమున లయము, నిద్ర, విస్మృతి యనబడునవియు నొక ముఖ్యాటంకము. అటులే జీవునికి అజ్ఞానరూపముననున్న సుషుప్తియు ఆత్మజ్ఞానమున కాటంక హేతువే యగుచున్నది. కాని విశ్లేష కషాయములు నీరసించిన

కొలది నిద్ర స్వాధీనమయి, అది విస్తృతిరూపముగగాక అన్యముగ బరిణమించి, నుషుప్తి తురీయముగ మారి, ఆత్మనవ్యక్తముగావించు స్థితిగ గ్రమముగ మార్పుజెందును. అటులే యీమూడు స్థితు లుడిగిపోవ, రసాస్వాదనమను కించిదానంద స్ఫురణముగూడ ఆటంకమే యగుచున్నది. అదేవిధముగ నవస్థాత్రయమును దాటినను, తురీయము పాదచతుష్టయములో జేరియుండుటచే సంకుచితమై, అపరిమిత బ్రహ్మనుభూతి కాటంకకారణముగ రాజిల్లును. కాని సాధకుడు అటకూడ, నా అల్పానందమున నిలచిపోవక, తదతీత బ్రహ్మముపై బ్రథమము నుండి దృష్టిచూచినచో, నటగూడ నతడు నిలువక బురోగమించి, సర్వాతీతబ్రహ్మమును బొందును అనిమాత్రము వ్యావహారికముగ బ్రస్తుతమునకు జెప్పకొనెదముగాక.

ఈ విశ్లేష కపాయలయ రసాస్వాదనములు మరల బ్రతి అవస్థలోనుగలవు. ధ్యానమునలేకున్నను, జాగ్రత్తులో నీనాళుగు ఆటంకములు ఎందున్నను సాధకుని నెదుర్కొనుచునే యుండును. ధ్యానమున నుపయోగింపబడిన ఆటంకనివారణోపాయములను యిటకూడ బ్రయోగించి సాధించినచో సాధకు డెటనున్నను, ఏస్థితిలోనున్నను, ఆత్మానుభూతిలో నోలలాడుచుండు నవకాశము గలదు. అటులే యితర అవస్థలలోగూడ నన్వయింపనగును. ఇట్లు అన్వయించుకొని సాధించుటకు ఎక్కువ ప్రజ్ఞయుండవలెనని వేరుగ జెప్పనవసరములేదు. ఇక సాధించి సిద్ధిగాంచుట అత్యంత కష్టసాధ్యము. మరియు నొక జాగ్రడవస్థను సాధించుటయే బహుప్రయత్నహేతువుగ నుండ, నొక నిదేవిధముగ నితర అవస్థల సాధించుటెట్లు, సిద్ధి నొందుటదెట్లు? అది కేవలము

దుస్సాధ్య మనిపించును. కాని సాధనకు దిగినవానికి సులభము కాకపోదు. అందుచేత గౌడపాదాచార్యుడుగూడ 'అస్పర్శ యోగో వై నామ దుర్దర్శః సర్వయోగిభిః | యోగినో భిభ్యతి హ్యస్మాదభయే భయదర్శినః||' (మాం. కా. 3-39) చేతుతోడను యోగముగాని యీ అస్పర్శయోగము, సామాన్యయోగులకు సాధ్యముకానిది. యోగులు దీని జూచి భీతి జెందెదరు. అచ్చట యథార్థమున భయహేతువులేకున్నను వారందు భయమును గాంచెదరని వచించుచు, సామాన్యుల కది దుస్సాధ్యమే అని సమ్మతించుచు, అధికారులకు అది సులభసాధ్యమే అని గౌడపాదుని వాగ్దానము. దీని నిక ముండుగూడ గాంచెదము గాక.

ప ది య వ మ ం త్ర ము

స్వప్నస్థాన స్తైజస ఉకారో
ద్వితీయా మాత్రోత్కర్షా దుభయ
త్వావోత్కర్షాతి హ వై జ్ఞానసంతతిం
సమానశ్చ భవతి నాస్యా బ్రహ్మవిత్కులే
భవతి య ఏవం వేద |

స్వప్నస్థానాభిమానియైన తైజసుడు, అధిక్యతచేత, రెండుస్థానములకు మధ్యనుండుటచేత ఓంకారములోని ద్వితీయ ఉకారము అగుచు, దీని నెరింగినవాడు, విజ్ఞాన సంచయమును అధిక మొనర్చుచున్నాడు. ఎల్లరచేత సమాన గౌరవాదరముల

జూడబడును ఈతని వంశమునందు, బ్రహ్మవిదుడు కానివాడు జనింపడు. ఇచట తైజస ఉకారములకుగల సామ్యము విచారింపబడుచున్నది. ఆధిక్యతచేత ననుటకు ఉత్కర్ష శబ్దముపయుక్తము. పూర్వముండిన విశ్వ అకారములకంటె నీద్యయముత్కృష్టము. ఎట్లు? విశ్వము కేవలము బహిష్కృష్టగలవాడై, స్థూలభుక్కునిపించుకొనియున్నాడు. అతని ఆనందమునకు స్థూలేంద్రియములేగాక స్థూలవిషయములుగూడనున్నగాని సాధ్యముకాదు. అదియునుగాక నతని ఆనందసాధనమంతయు స్వాధీనముగాక ఈశ్వరకల్పిత వ్యావహారిక సృష్టిపై నాధారపడియున్నది. కాని తైజసునిస్థితి తద్వ్యతిరేకము. అతనికి స్థూలేంద్రియ విషయాపేక్ష లేదు. వాని వాని సంస్కారముల మాత్రము వెంటగొని, వానికి స్వరూపచైతన్యముల గల్పించి, వానితో సుఖదుఃఖముల భోగించును. ఆయంతాసృష్టి నంతటిని అన్యముపై నాధారపడక కేవలము స్వశక్తిచేత దన సర్వావసరముల సృజించుకొనును. అందుచేత విశ్వనికంటె దైజసునికి అధికతర శక్తిసామర్థ్యము లున్నట్లు విదితము. అతనికి మనస్సే ఆధారము. అది అతని రూపము, శక్తి, సర్వము. తన స్వకల్పిత దృశ్యముల నొక పర్యాయము సృజించి, పోషించుచు అనుభవించి, అంత్యమున నకారణముగ వాని నుపసంహరించుకొనును. అనగ మరల తనలో లయింపజేసికొనును. అందుచేత తైజసుడు జగత్సృష్టి స్థితి లయక ర్తయైన పరమేశ్వరుని తాత్కాలిక ప్రతిరూపమా అనిపించు శక్తిసామర్థ్యముల స్వప్నములో బ్రకటించును. అందుచే నితడు విశ్వనికంటె నధికమే యనుట కెట్టి సంశయములేదు. కావున నతనికి జంటగ

గల ఉత్కారముగూడ అకారముకంటె సధికముగ జెప్పబడి యున్నది.

ఈతని ఆధిక్యతకు మరియొక కారణము వాగొనబడి యున్నది. తైజసుడు విశ్వప్రాజ్ఞులకు మధ్యనుండుట యగును. అందుచేతనే స్వప్న వస్థను సంధ్యావస్థ అనియు, గాన తైజసుడు ఉభయలోకముల దర్శించుచుండుననియు బృహదారణ్యక వాక్యముల బూర్వము గాంచియున్నాము. అట్టి అవకాశము విశ్వ ప్రాజ్ఞులకు అభావము. అంతియగాక బూర్వగ్రంథమున మనము గాంచినట్లు తైజసునికి, విశ్వనికిగల సర్వానుభవ సంపత్తి గలదు. అందుచే నతని సర్వరహస్యముల నాతడెరుంగును. అటులే తైజసునికి స్థూలాతీత యింద్రియాతీతస్థితి యైన ప్రాజ్ఞుని విషయము గ్రాహ్యమే. వీరిరువురు కేవలము సంస్కారాధీశులు. స్థూలత్వము పూర్తిగ నిరువురికిని లేదు. అంతియగాక, విశ్వని లోపమైన స్థూలత్వము తైజసునికి లేదు. అటులే ప్రాజ్ఞునికి సహజమైన విస్మృతి అనగ అజ్ఞానముగూడ లేదు. ఈకారణములవలన విశ్వ ప్రాజ్ఞులకు మధ్యనుండి, యిరువురి లక్షణములగలిగి, దోషములు లేకయుండుట తైజసుని ఆధిక్యత యని చెప్పనొప్పును. ఇదే అన్వయము అకార మకారముల మధ్యగల ఉత్కారమునకుకూడ చేయబడియున్నది.

ఈ తైజసరహస్యమును గ్రహించినవాడు, తన జ్ఞానమును బెంపొందించుకొనును. స్థూలేంద్రియములపై నాధారపడని మనస్సుపై దృష్టినిలిపి, దాని బరీక్షించుచు, ధ్యానించుచు నుండుటచే నామనస్సునకు బలముచేకూరి సర్వ సామర్థ్యము సిద్ధించుట సహజమే. దానిచే దానికి ఏకాగ్రత సూక్ష్మత

వర్షడి సాధకు దేవిషయమును గ్రహింపయత్నించినను అది అతిసులభమై సాధ్యపడును. కావున నతని జ్ఞానమభివృద్ధి గాంచునని ఉపనిషత్తు. అట్టి ప్రజ్ఞాశక్తిని ఉచితరీతి గౌరవింపనివా డెవడుండును? అతని గౌరవించుట స్వాత్మగౌరవముగా బాటించి మిత్రశత్రు లేకమగుదు రనుటలో నభిశయోక్తియుండదు. అతనికి శత్రువులే ఉండజాలరు. అట్టి అపూర్వ ప్రజ్ఞావాతా వరణములో బుట్టినవాడుగాని పెరిగినవాడుగాని బ్రహ్మవేత్త కాక నుండగలడా? ఆశక్త్యావరణము ఎట్టివానినైన నభివృద్ధి గలుగజేయు సామర్థ్యముతో నుండ నిక నందే పుట్టి, అందే పెరుగువారి విషయము నాలోచింప ననావశ్యము. అనగ నతని సన్నిధానమున తజ్జన్యముగ బ్రహ్మవిడులే యుందురని మంత్రతాత్పర్యము.

పదునొకండవ మంత్రము

సుష్మస్తస్థానః ప్రాజ్ఞో మకార స్తృతీయా
మాత్రా మితేరపీతేర్వా మిసోతి హ వా
ఇరం సర్వసపీతశ్చ భవతి య ఏవం వేదః

సుష్మస్తస్థానమున కధిమూర్తి అయిన ప్రాజ్ఞుడు ఓంకారమున దృతీయమూత్రయయిన మకారము. ప్రాజ్ఞత్వ మకారములు రెండును పరిమాణమువలనను, సర్వముయొక్క ఏకీభూతత్వమువలనను సమూహము. ఈవిషయము నేర్చినవాడు,

సర్వముయొక్క మానము నెరుంగును. సకలమును తనయందే గాంచును.

విశ్వ తైజసులను అకార ఉకారములతో సమన్వయ పరచి, అందందుగల తత్త్వముల బోధపరచి, తత్సంబంధ ఉపాసనావిధానముల నుపదేశించి, పిమ్మట వానివాని ఫలితములగూడ ఉపశిష్యులకు వివరించియున్నది. ఈ మంత్రమున సుష్మ ప్రస్థాన ప్రాజ్ఞానికి మకారమునకును సన్వయించుచున్నది. ఈ రెండింటికి గల సామ్యములగూర్చి తెలుపుచు, 'మితి' అనగా కొలత మోనము అని వచించినది. అనగా ధాన్యాదుల నొక కొలతపాత్రతో గొలిచినట్లు యీ ప్రాజ్ఞ మకారములు కొలుచుచున్నవని యర్థము. వీనిచే గొలువబడు పదార్థము లెవ్వి? జాగ్రత్స్వప్నములు ఏకీభూత చేతోముఖరూపముగా ప్రాజ్ఞానిచే గొలువబడుచున్నవి. విశ్వతైజసస్థితులు సంస్కార పూర్వకముగా బ్రహ్మసమనమై ప్రాజ్ఞానిలో నిమిడియుండి కాలాంతరమున సంచలనమునొంది చేతోముఖములై అనగ బహిర్గతములై స్వప్నజాగ్రత్తులుగా మారుచున్నవి. ప్రజ్ఞాన ఘనత్వమున లేని విషయముల తైజసప్రాజ్ఞలు గ్రహింపజాలరు కాన వారి వ్యవహారము ప్రాజ్ఞుడు పరిమితము గావించుచున్నాడనియే తాత్పర్యము. అట్లయినచో జాగ్రత్తులో నూత్నానుభవములు నూత్నప్రజ్ఞానములు గలుగుటలేక అని సంశయించినచో, లేదు అని అద్వైతశాస్త్రము వక్కాణించును. తురీయుడు శుద్ధచైతన్యస్వరూపుడు. అతడే ప్రాజ్ఞుడు. కాని తాను తురీయుడైన ఆత్మను అనుజ్ఞానము విస్మరింపబడుటచే బ్రత్యేకముగ నతడు ప్రాజ్ఞుడని చెప్పబడియున్నాడు. విస్మరించినంత

మాత్రమున నతడు ఆత్మ కాకుండబోవునా? అందుచే నతనిలో ఆత్మలక్షణము అజ్ఞాతముగ నుండియే యున్నది. సాధనాదులచే నతని అజ్ఞానమాలిన్య మెంతతొలగునో అంత తురీయజ్ఞానము అతనికి గలుగుచుండును. ఆశ్చర్యమందు లేని విషయము అవస్థాదులయందు లేదుగదా? అవస్థాదులలో ఆత్మలక్షణము లుండియు, అంతఃకరణావచ్ఛిన్నములయి తత్సంబంధమైన అన్యధాజ్ఞానములు గోచరించుచుండుటచే ఆత్మ ప్రత్యక్షముగ లేనట్లు దోచుచు గాని అన్యోన్యధ్యాసపూర్వకముగ సర్వ నామరూపములలోనుండి అది కర్తృత్వ భోక్తృత్వములుగల పృగ్రూపముగ దొంగిచూచుచునే యున్నది. కాన నెంత నామరూపములు వానిజ్ఞానము లోపించుచుండునో అంతగ ఆత్మ ప్రస్ఫుటమగుచుండునని అద్వైతతాత్పర్యము. అందుచే బ్రహ్మచర్యమున నూత్న విషయముగాని క్రొత్తజ్ఞానముగాని అభావము. కాని ఆత్మజ్ఞానము ఏకము అద్వయము. అందుచే జాగ్రత్తులో మన కనుభూతమగు నూత్నత్వమంతయు, అన్యధాజ్ఞాన సంస్కారపుంజరూపమున సర్వజ్ఞుడై సృష్టి స్థితి లయ కారణుడైన ప్రాజ్ఞునిలో బూర్వమే యిమిడియుండి పై పేర్కొనిన విధాన సాధనమగ్నత నొందుచున్నకొలది ఆ సంస్కారములు ఉద్భూతములగుటచే నూత్న మనిపించునుగాని అది పూర్వకాలికమే. అయినను ప్రాజ్ఞుని సర్వజ్ఞత్వము అవస్థాపరిమితము గాన అజ్ఞానజన్యమే యయి అపరిమితగ బరిగణనము. జాగ్రత్తులో గ్రహింపబడుచున్న విషయ వినూత్నత్వమంతయు, బ్రాజ్ఞుని సర్వజ్ఞత్వములో నంతర్గతమే యగును. సదా జ్ఞానాభివృద్ధి గలుగజేయుచున్నదని భ్రమింపజేయు

జాగ్రత్తస్థితియే యిటులుండ నిక విశ్వప్రాజ్ఞ సంస్కారములపై నాధారపడుచుండు తైదసుస్థితిని వచింపవలెనా? అతనిలో గూడ గ్రోతందసమేద్రియును ఉండజాలదు. ఈవిధముగ విశ్వ తైదసులు ప్రాజ్ఞునిచే బరిమితము జేయబడుచుండుటచే 'మితి' అను శబ్దమును మాండూక్య మువయోగించి ప్రాజ్ఞుని లక్షణ మును వర్ణించియున్నది. అదేవిధముగ మకారము ఆకార ఉకారముల గొలుచుచు బరిమితపరచుచున్నది. అకారము ఉకారమునను ఉకారము మరల మకారమునను లయించుట విదితమే. వెంటవెంట వాని నుచ్చరించిన నది వ్యక్తము. అటుల మరల మకారమునుండియే ఉకార ఆకారము బుద్ధవింశతులయు స్పష్టము. కాన మకారము వాని గొలుచుచున్నది అర్థము.

మరియొక సామ్యత్వమును దెలుపుచు 'అపీత' పదము లయించుట అను అర్థముతో దెలుపబడియున్నది. ఈవిషయము అయిదవమంత్రమున 'ఏకీభూత' పద వివరణసందర్భమున దెలుపబడియున్నది. స్థూలేంద్రియములు స్థూలవిషయముల సంస్కారములనుగా నొనర్చి, తమవృత్తులతో వాని స్వస్థ స్థితిలోనికి బంపి తాము విశ్రాంతి గొనుచుండును. అటులే సూక్ష్మేంద్రియములు స్వస్థవిషయముల అజ్ఞాతసంస్కారము లనుగా నొనర్చి, అతగ బీజసంస్కారములనుగ మార్చి ప్రాజ్ఞునకు అందించి ఇవియు నుపశమించును. ప్రాజ్ఞునిలో నీయింద్రియవృత్తులు తమ విషయములతో నెట్టి భోక్తృభోగ్య భావసంబంధము లేక, దమ కర్తృత్వాహంకారాదికమును మరచి అభేదవృత్తి బ్రహ్మనకున స్వరూపమున నొత్తిగలి యుండును. అందుచే అపీత పదము యిట్లబయోగింపబడి

యున్నది. అటులే అకార ఊకారములు మకారమున లయించుటయు బ్రత్యక్షనిదర్శనమే యని పూర్వమే నిర్ణయింపబడియున్నది. ఈరెండుకారణములచే బ్రాజ్ఞమకారములు సమములు అని తెలుపబడియున్నది.

అయిననీ జ్ఞానమువలన బ్రయోజనమేమి? ఇట్లు యీ రహస్యము నెరింగినవాడు సృష్టియొక్క రహస్యమునంతటిని గ్రహించును. అనగ దాని పుట్టు పూర్వోత్తరముల దెలిసికొనును. అది ఆత్మేతరముగాక ఆత్మాధిష్ఠానము గల్గినదే అనియు, దాని ఆత్మ లక్షణములుమాత్రమేగాక, దానియందు అజ్ఞానజన్యమైన ఆత్మేతరగుణములును మిశ్రితములై అన్యోన్య విభాగమున కసాధ్యములై యున్నవనియు, ఆలక్షణద్వయ జ్ఞానమును గ్రహించి, దృగ్దృశ్యవివేకమున దృక్ స్థానము ఆత్మకును దృశ్యస్థానము లోకమునకును ఒసంగి, ఆత్మేతరముల ఆభాసముగ అజ్ఞాన అన్యథాజ్ఞానములుగ గ్రహించి, త్యజించి, ఆత్మావలోకన సామర్థ్యమును గురించి, సాధనాబలముచే 'ఆత్మై వాహం' 'న జీనోస్మి' అను దృఢజ్ఞానము నొందుటకు ఈ విశ్వవిజ్ఞాన ముపయుక్తమగుచున్నది. ఆసర్వసృష్టి స్థితి లయకర్తయైన ఈశ్వరుడు తానే యను అచంచలజ్ఞానమునను ద్రోవదీయును. అనగ విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞరూపమున జాగ్రత్ స్వప్న సుషుప్త్యవస్థల వ్యవహరించు జీవాత్మనుమాత్రమే తాని గ్రహించుకొనుట గాక, తత్తత్సంబంధమున నెలుగొందు విరాట్ హిరణ్యగర్భ ఈశ్వరుడును అనగ కార్య, కార్యకారణ, కారణబ్రహ్మములు గూడ దానే అని గ్రహించును. తాని కార్యము కారణభేదమున నుండునను అద్వైతసిద్ధాంతమురీతి

కార్యబ్రహ్మమైన విరాట్టు కార్యకారణ బ్రహ్మమైన హిరణ్య
గర్భనకు బరుడు గాకుండుటచే అనగ నతడే యితటగుటచే
బూర్వము జాగ్రదహస్యముల గ్రహించి, విశ్వుడుగ గోచరించు
తా యథార్థముగ సమష్టిరూపముననున్న విరాట్టు తానే యని
ప్రథమతః సాధకుడు గ్రహించును. అటులే మరల విశ్వ తైజస
విభేదము కల్పితమే అని గ్రహించి, దాని సమష్టియం దన్వ
యించి, విరాడ్ధిరణ్యగర్భ లొక్కటియేయనియు నెరింగి,
అందుచే హిరణ్యగర్భుడుగూడ తానే అనియు దెలిసికొనును.
అంత హిరణ్యగర్భనకు గారణమైన ఈశ్వరుడుగూడ, దైజసుషు
ప్రాజ్ఞుడుగ యథార్థమున నున్నట్లు వ్యక్తము గావించుకొని
ఈశ్వరుడుగూడ తానే అని గ్రహించుకొనును. అనగ నొక
ఆత్మ స్థానభేదముచే బ్రాజ్ఞ తైజస విశ్వనామముల బరగునేగాని
యథార్థముగ నొక్కడే యయినట్లు, ఒకే బ్రహ్మము వివిధ
దృష్టుల గాంచినచో నీశ్వర హిరణ్యగర్భ విరాట్టులవోలె
దోచును గాని సత్యమున నొక్కడే యనియు గ్రహించి,
జీవేశ్వరాభేదమున దానే ఈశ్వరుడని సాధకు డెరుంగునని
ఉపనిషత్ప్రార్థము.

పండ్లెండు ప మంత్రము

అమాత్ర శ్చతుర్థోఽవ్యవహార్యః
ప్రపంచోపశమః శివోఽద్వైత ఏవ మోం
కార ఆత్మైవ సంవిశత్యాత్మనాఽత్మానం
య ఏవం వేద.

అమాత్ర యనగా మాత్రలు లేనిదియు, అవ్యవహార్యమును, ప్రపంచోపశమమును, ఆనందకరమును, అద్వైతమును అగు ఓంకారము నాలుగవపాదము. అనియే ఆత్మదాని నెరింగినవాడు ఆత్మలయము నొందును.

‘అకారః ప్రథమాక్షరో భవతి| ఉకారో ద్వితీయాక్షరో భవతి| మకార స్త్వతీయాక్షరో భవతి| అర్థమాత్ర శత్రుర్థాక్షరో భవతి’ (రామోత్తరతాపిని. 3) మొదలగు నుపనిషత్తులవలె అర్థమాత్రను జతుర్థాంశముగ మాండూక్యము గైకొనక, బూర్వము ఏడవమంత్రమునందువలె ఆత్మనే చతుర్థపాదముగ గైకొనియున్నది. ఇది అమాత్ర అనబడియున్నది. ఇది పూర్వ అకార ఉకార మకారములతోగూడి వానికి పరమైన నొక ప్రత్యేకతను గలిగి చతురాంశశోభితమైన ఓంకారమని అర్థము. ఇందు నిక నేభాగములులేక బూర్హత్వము నొందియుండుననియు గ్రాహ్యము. అటులే విశ్వము తైజసునందును. అతడు ప్రాజ్ఞునందును లయింప, సతడజ్ఞానమును బోనాడి తురీయుడైన ఆత్మలో లయించునని స్థూలార్థము. అట్లుగాక విశ్వనిలోని స్థూలమైన అన్యధాజ్ఞానత్వము నశింప, సూక్ష్మమైన అన్యధాజ్ఞానవిశిష్టమైన తైజసుడుగ సతడు పరిణమించును. మరల

నతనిలో నానూత్న అన్యధాత్వము నశింపజేయగ నతడు బీజ సంస్కారియై అజ్ఞానమాత్రవిశిష్టుడై యొప్పారును. అతడే ప్రాజ్ఞుడు. ఈ ప్రాజ్ఞునుండి అజ్ఞానబీజమును దొలగింప, నత డవ్యయమైన ఆత్మగ నగునని యథార్థము. అందుచే దురీ యునిలో నేభాగములు లేక సమపూర్ణత్వము యిట నుపదేశింప బడియున్నది.

అతడు అవ్యవహార్యుడు. పూర్వోక్తచండము 'విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ స్వస్వోపాధిలయా త్రుత్యగ్మాత్మిని లీయంతే' (పైంగల. 3) విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞులు తమ ఉపాధులతో బ్రత్య గాత్మలో లయింపగా 'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ' (తై. 2-4; 2-9; బ్రహ్మ. 25) వాక్కు పొంద జాలక దేనినుండి మనస్సుతో సహ నివర్తించునో అనునట్లు వాఙ్మనములు రెండును అంతర్ధానమగును. సూక్ష్మదృష్టి విచారించుచో అభిధాన అభిధేయములు అనగ నామరూప ములు రెండును మనోవికారములై మనోస్పందనముగ నున్నవి. జ్ఞానోపయమున అవి మనోలయముతోగూడ నదృశ్యమై పోవును. కాన తురీయమునకు నామరూపముల నన్వయింప నశక్యము. అట్లు నామరూపాత్మకముగాని దాని నెట్లు వ్యవహరించుట! అందుచే నది అవ్యవహార్యము అని వచింపబడినది. అట్లు అజ్ఞానము తనకార్యసంచయముతో సహ లయింప 'ఏవం త్రిపుట్వాం నిరస్తాయాం నిరస్తరంగ సముద్రవ న్ని వాతస్థ దీపవ దచల సంపూర్ణ భావాభావవిహీన కైవల్యజ్యోతి ర్భవతి' (మండలబ్రాహ్మణ. 2) ఇట్లు త్రిపుటీ నిరస్తమగుచోట నిస్తరంగ సముద్రమువలెను, గాలిలేనిచోట దీపమువలెను, భావా

భావములేని సంపూర్ణ నిశ్చల కైవల్యజ్యోతి యగుచున్నది. 'యథా నద్యః స్వందమానాః సముద్రేస్తంగచ్ఛంతి నామ రూపే విహాయ' (ముం. 3-2-8) నదు లెటుల బ్రహ్మించుచు సముద్రమున దమ నామగూఢముల వదిలి లయించుచున్నవో అనునట్లు చిత్తము లయింప, సర్వద్వంద్వము నశించి 'తల్లియా చ్ఛుద్ధాద్వైతసిద్ధిః భేదాభేదాత్ ఏతదేన పరమతత్త్వం' (మండలబ్రాహ్మణ. 5) మనోలయమువలన భేదభావములేమిచే అద్వైతసిద్ధి కలుగుచున్నది. అదే పరమతత్త్వము. 'యత్తు చంచలతా హీనం తస్మనోఽమృత ముచ్యతే తదేవ చ తపః శాస్త్రసిద్ధాంతే మోక్ష ఉచ్యతే' (మహా. 4-101) ఏమనను నందు చంచలత్వము నశించునో అది అమృతము. అదియే తపము. శాస్త్రసిద్ధాంతమున నదియే మోక్షము. 'మనస్తత్ర లయం యాతి తద్విష్ణోః పరమంపదం' (నాదబిందు. 47) చిత్తమట లయింప నిదియే విష్ణుప్రయొక్క పరమపదము. 'నాదాంతేఽపి మనోన్మనీ' (నాదబిందు. 48) నాదాంతమున ఉన్మనీ అనియు ఉపనిషత్ప్రయము పలురీతుల నావిషయము నుక్కడించియుండుటచే, నది సర్వప్రపంచోపశమమై వెల్లొందును. అందుచే నది శివంకరమై ఆనందస్వరూపముగ నగునని 'రసో వై సఃరసం హ్యేవాయం లభ్యానందీభవతి' (తై. 2-7) అది రసస్వరూపమైనది. ఆరసమునుబొంది ఆనందమును బొందును అనియు, 'ఆనందో బ్రహ్మణో విద్వాన్ స భిభేతి కదాచనేతి' (తై. 2-4) అట ఆనందస్వరూపుడైన బ్రహ్మణ్యుడైన విద్వాంసుడు కొంచెమేని భీతినొందడు అనుటయు 'ద్వితీయాద్వైత భయం భవతి' (బృ. 1-4-2) అనునట్లు ద్వైతము

లేని స్థితికావుననే శివంకరమై యున్నదని ప్రపంచోపశమ శివ అద్వైతపదముల బూర్వము విమర్శించి గ్రహించియున్నారము. అవి పరస్పరాపేక్షికములై ఆత్మస్థితియొక్క సమగ్రస్వరూపమును వ్యక్తపరచును. అదియే ఓంకారము, ఆత్మ.

అట్లు మంత్రార్థరహస్యము నెరింగిన బుధవర్యు డేమగును అనగ నాజ్ఞానఫలిత మెట్టిది? 'బ్రహ్మవిదావృత్తి పరం' (తై 2-1) బ్రహ్మవిదుడు పరత్వమును బొందును. పర మనగా నేమి? 'స యో హ వై తత్పరం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి' (ముం. 3-2-9) ఈ బ్రహ్మము నెరింగినవాడు బ్రహ్మమే యగును. 'బ్రహ్మసిత్ బ్రహ్మైవ భవతి' అనునట్లు అతడు బ్రహ్మమే అగుచున్నాడు. 'యథా నద్యః స్యందమానాః సముద్రేస్తం గచ్ఛంతి నామరూపేవిహాయ తథా విద్వాన్ నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యం॥' (ముం. 3-2-8) ఎట్లు నదులు ప్రవహించి, నామరూపముల బరిత్యజించుచు సముద్రములో అస్తమించునో, అట్లే విద్వాంసుడు, నామరూపాది విముక్తుడై దివ్యమైన పరాత్పరునిలో లయించును. అనగ 'తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి' (ముం. 3-1-3) అంత విద్వాంసుడు పుణ్యపాపముల దన్ని వేసి నిర్మలుడై పరమైన లయమును బొందును. అపుడు ఇంతవరకు జీవుడుగా నున్నవాడు 'కర్మనాశే నదాశిః' 'పాపముక్త స్సదాశివః' (స్కంద. 6, 7) అప్పటిక జీవాత్మలలో విభేదము అదృశ్యమై 'యథా జలే జలం క్షీప్తం క్షీరే క్షీరం ఘృతే ఘృతం అవిశేషో భవేత్తద్ద్య జీవాత్మ పరమాత్మనోః॥' (పైంగల. 4-10) ఎట్లు జలము

జలమునను, క్షీరము క్షీరమునందును, ఘృతము ఘృతములోన లయించి అవిశేషమగునో అనగ అభేదమునొందునో అట్లు జీవాత్మ సరమాత్మ లేకమగుదురు. అంత 'అభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే! అథ సోఽభయం గణో భవతి' (తై. 2-7) ఆత్మలో అభయస్థిరత్వము నొందగ అభయత్వమే సిద్ధించును. 'యే తద్విదు రమృతాస్తే భవంతి' (బృ. 4-4-14) దాని గ్రహించిన వాడు అమృతత్వమును బొందుచుడు. 'అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే' (బృ. 4-4-7) అంత మర్త్యుడు అమృతుడగును. అచట బ్రహ్మమును బొందును. 'అజం ధృవం సర్వతత్త్వైర్విశుద్ధం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః' (శ్వే. 2-15) అజము, ధృవము, విశుద్ధము అయిన దాని గ్రహించి సర్వపాశములనుండి విముక్తి నొందును. అప్పు డతడు 'ఏతమేవ విదిత్వా ముని ర్భవతి' (బృ. 4-4-22) ఇట్లు దాని గ్రహించి ముని అగును అను వాక్యములు బ్రహ్మజ్ఞాని బ్రహ్మమే అని తీర్మానించుటచే నతనిలో నింక నెట్టి పాశములు గాని అభావము అని గ్రాహ్యము.

అట్టి ఆత్మజ్ఞాని 'సర్వావస్థా వినిర్ముక్తః సర్వచింతా వివర్జితః' (నాదబిందు. 51) సర్వఅవస్థావిముక్తిని బొంది ఏ చింతయు లేకుండును. అతడు 'కాష్టవత్ జ్ఞాయతే దేహే ఉన్మన్యావస్థయా ధృవం | న జానాతి స శీతోష్ణం న దూఃఖం న సుఖం తథా' (నాదబిందు. 53) ఉన్మనీయవస్థతో ధృఢ మైనవాడై దేహమును కాష్టమునువలె గాంచును. అతడు శీతోష్ణాదులను సుఖ దూఃఖములను గ్రహింపడు. మరియు 'భిద్యతే హృదయగ్రంథిః భిద్యంతే సర్వసంశయాః! క్షీయంతే

చాన్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే॥' (ముం. 2-2-8) పరావరుని గాంచుటచే మృదయగ్రంథులు భిన్నము గావింప బడెను. సర్వసంశయములుగూడ భిన్నమైనవి. అతని కర్మములు క్షీణించినవి. కాన 'మా శోచీరాత్మవిజ్ఞానీ శోకస్యాంతం గమిష్యతి' (శాండిల్య. 2-0) ఆత్మవిజ్ఞాని శోకింపడు. అతడు శోకముయొక్క అంతమును బొందును. అట్లగుటచే 'శాంతి మత్యంత మేతి' (శ్వే. 4-11) అత్యంతశాంతిని బొందును. 'నిర్మమోఽమనసః శాంతో గత పంచేంద్రియ భ్రమః' (సంన్యాస. 2-19) అతడు నిర్మముడై మనసరహితుడై పంచేంద్రియ భ్రమశూన్యమున శాంతు డగుచున్నాడు. 'శాంత మచల మద్యయానంద విజ్ఞానఘన ఏవాస్మి' (పరమహంస. 2) అని స్థిరుడై 'శ్రుత్వా స్పృష్ట్యా న భుక్త్వా చ జ్ఞాత్వా శుభా శుభం । న మృష్యతి గ్లాయతి యః స శాంత ఇతి కథ్యతే॥' (మహా. 4-32) శుభాశుభముల నాకర్షించినను, స్పృశించినను, భుజించినను, గ్రహించినను సుఖదుఃఖముల బొందక ఎవ డుండునో అతడు శాంతుడు అని పలుకబడును అనురీతి నుండి, 'లబ్ధా శాంతిపదం గతే తదా ప్రభామనోబుద్ధిశూన్యం భవతి' (పైంగల. 4-9) 'శాంతిపదమును బొంది అంత ప్రభామనోబుద్ధి శూన్యతను బొందిన వాడగును. అతనికి నిక 'న చాస్తి కించి త్కర్తవ్యం' (దర్శన. 1-23); అతనికి గాంచెమేని కర్తవ్యము లేదు. 'తచ్ఛాశంద సముద్రమగ్నా యోగినో భవంతి । తదపేక్షయా ఇంద్రాదయః స్వల్పానందాః ఏవం ప్రాప్తానందః పరమయోగీ భవతి॥' (మండలబ్రాహ్మణ. 2) అట్టి జీవన్ముక్తి ఆనందసాగర మగున్నతైన యోగులకు లభించును. ఈఆనంద

మూలం బోల్చినచో ఇంద్రాదులు అల్పానందముగలవారగుచున్నారు. ఈ బ్రహ్మానందమును బొంది పరమయోగి అగుచున్నాడు.

‘యదా న భావ్యతే భావః క్షుణ్ణిజ్జగతి నస్తుని । తదా హృదంతరే శూన్యే కథం చిత్తం ప్రజాయతే॥’ (అన్నపూర్ణ. 4-49) జగతిలోని వస్తువుల నెచ్చోటనైన భావింప నవ్వడు, హృదయాకాశములో నపుడు శూన్యత్వముండగా చిత్తము ఎట్లు సంకల్పించును? అని అన్నపూర్ణ ప్రశ్నించినట్లు ‘అభేద దర్శనం జ్ఞానం ధ్యానం నిర్విషయం మతః! ’ (స్కంద. 11) అనురీతి జ్ఞానధ్యానముల నారూఢుడైన యోగి చిత్తవృత్తి ఎట్లుండును? ‘వృత్తి విస్మరణం సమ్యక్సమాధి రభిధీయతే’ (తేజోబిందు. 1-37) బాగుగా వృత్తుల విస్మరించుట సమాధి అనియు ‘ధ్యానస్య విస్మృతి స్సమ్యక్సమాధి రభిధీయతే’ (త్రిశిఖ్రబ్రాహ్మణ. 37) ‘ధ్యాన విస్మృతి స్సమాధిః’ (మండల బ్రాహ్మణ. 1) సర్వవృత్తిరాహిత్య స్థితియే యని నిర్వచింపబడిన నిర్వికల్పసమాధిలో మగ్నుడై యోగి ఉండును. ‘సమాధి సమతావస్థా జీవాత్మ పరమాత్మనోః’ (యోగతత్త్వ. 106) జీవబ్రహ్మముల సమత్వస్థితియే సమాధి అనియు, ‘జీవాత్మ పరమాత్మైక్యావస్థా త్రిపుటీరహితా పరమానంద స్వరూపా శుద్ధచైతన్యాత్మికా భవతి’ (శాండిల్య. 1-11-0) సమాధి యనగా జీవాత్మపరమాత్మలకై కృత్రిమై త్రిపుటీరహితమై పరమానందస్వరూపమై శుద్ధచైతన్యముగ యున్నదని శాండిల్యము బోధించును. మరియు ‘ధ్యాత్వ ధ్యానే విహాయ సీవాత్మసిత దీపవద్భ్యయైకగోచరం చిత్తం సమాధి ర్భవతి’

(పైంగల. 3) ధ్యాతధ్యానముల వదలి, గాలితేనిచోట నిశ్చల దీపికవోలే చిత్తముండుట సమాధియని పైంగల ముపదేశింప, 'ధ్యాత్వ ధ్యానే పరిత్యజ్యక్రమాధ్యేయైకగోచరం నివాతదీపవ చ్చిత్తం సమాధిః త్యభిధీయతే' (అధ్యాత్మ. 35) అని అదే అర్థమును అధ్యాత్మ గానముచేసివది. 'సలిలే సైంధవం యద్వత్ సామ్యం భవతి యోగతః తథాత్మమససోరైక్యం సమాధి రితి కథ్యతే' (వరాహ. 2-75, సౌభాగ్యలక్ష్మి. 14) నీటిలో లవణము కలిసి ఏకమైనట్లు ఆత్మ మనముల ఐక్యత్వము సమాధి యనబడును. అందుచే 'ప్రభాశూన్యం మనశశూన్యం బుద్ధిశూన్యం నిరామయం । సర్వశూన్యం నిరాభాసం సమాధి రభిధీయతే' (సౌభాగ్యలక్ష్మి. 17) అనుచు సౌభాగ్యలక్ష్మి సమాధిలో ఆత్మే తరసర్వము శూన్యముగ బోధించియున్నది. కాని 'ఉడితౌదార్య సౌందర్య వైశాగ్య రసగర్భిణీ ఆనందస్యందినీ యైష్వాస్య సమాధి రభిధీయతే' (మహా. 4-61) వచింపబడిన ఔదార్య సౌందర్యవైశాగ్యరసములగలిగిన ఆనందప్రవాహము సమాధియని మహాపనిపత్తు సమాధిగల ఆనందలక్షణముల గొంచెము సూచించినది. అందుచే జన్మహేతువులగు 'సమస్తా వాసనాస్త్యక్త్వా నిర్వికల్ప సమాధితః' (అన్నపూర్ణ. 4-62) సమస్తవాసనలు పరిత్యజింపబడిన నిర్వికల్పసమాధి అగుటచే 'సమాధి భవనాశనం' (జాబాలదర్శన. 10-1) సమాధి జన్మరాహిత్య కారణమగుచున్నది. అచట 'సమాధౌ మోక్ష మోహోన్నతి' (యోగచూడామణి. 116) మోక్షము గలుగును అనియు నుపనిషత్తులు సమాప్రముఖముల బలుకుచున్నవి.

ఇట్టి సమాధిలో నిత్యరతుడైయుండువాడు జీవన్ముక్తుడని చెప్పబడును. అట్టివానికి 'కర్మ జన్మాంతరీయం యత్ ప్రారబ్ధమితి కీర్తితం' (23) జన్మాంతరమైన కర్మ ప్రారబ్ధముగుటచే, భ్రాంతిజ్ఞాననాశమున 'రజ్జుఖండే పరిజ్ఞాతే సర్పరూపం న తిష్ఠతి' (27) రజ్జువు దెలియబడగ సర్పరూపము పోయినట్లు 'అధిష్ఠానే తథా జ్ఞాతే ప్రపంచే శూన్యతాం గతే। దేహస్యాపి ప్రపంచత్వాత్ ప్రారబ్ధావస్థితః కుతః॥' (28) అధిష్ఠానము దెలియబడగా ప్రపంచము శూన్యమగును. దేహము గూడ ప్రపంచము గాన నిక నా ప్రారబ్ధ మెట్లుండును? అందుచే 'ఉత్పన్నే తత్త్వవిజ్ఞానే ప్రారబ్ధం నైవ ముంచతి। తత్త్వజ్ఞానోదయాదూర్ధ్వం ప్రారబ్ధం నైవ విద్యతే॥' (22) తత్త్వజ్ఞానము ఉదయింపగానే ప్రారబ్ధము విడివడును. తత్త్వజ్ఞానానంతరము ప్రారబ్ధ ముండనేరదు అని సవివరముగ నాదబిందు ఉపనిషత్తు బోధించి జీవన్ముక్తునికి బ్రారబ్ధలేశము గూడ నుండజాలదని వ్యక్తపరచినది. ఎందుచేతనన 'అహం బ్రహ్మేతి విజ్ఞానా త్కల్పకోటికతార్జితం। సంచితం విలయం యాతి ప్రబోధా త్స్వప్నకర్మవత్॥' (అధ్యాత్మ. 50) 'అహం బ్రహ్మస్మి' అను జ్ఞానముచే శతకోటిజన్మలు సంచితకర్మగూడ స్వప్నకర్మవలె నశించును. 'క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి' (ముం. 2-2-8) అతని సర్వకర్మలు క్షీణించును అనియు నుపనిషద్బోధ.

అట్లు అతడు సర్వకర్మవివర్జితుడై 'బ్రహ్మణి స్థితః' (ధ్యానబిందు. 6) అయి యుండగ, 'అమృతేన తృప్తస్య

వదునా కిం ప్రయోజనం! ఏవం స్వాత్మానం జ్ఞాత్వా వేదైః
 ప్రయోజనం కిం భవతి।' (పైంగల. 4-9) అమృతముతో
 దృష్టుడైనవానికి క్షీరముతో బ్రయోజనమేమి? అట్లే ఆత్మను
 నరింగినవానికి వేదముతో ప్రయోజన మేమి? అందుచే
 'దేహజాత్యాది సంబంధాన్ వర్ణాశ్రమ సమన్వితాన్ వేద
 శాస్త్రాణి చాన్యాని పదపాణసు మివ త్యజేత్।' (బ్రహ్మవిద్య.
 31) దేహజాతీసంబంధములను, వర్ణాశ్రమములను, వేదశాస్త్ర
 ములను మరియితరములను బాదధూళివలె దృఢింపుము అను
 రీతి నతడు త్యజించును. అటులే 'ఉల్కావాస్తా యథా కశ్చిత్
 ద్రవ్యమాలోక్యతాం త్యజేత్ | జ్ఞానేనజ్ఞేయ మాలోక్యవశ్చాత్
 జ్ఞానం పరిత్యజేత్।' (బ్రహ్మవిద్య. 36) కొరివిని గొనినవాడు
 వస్తువును గాంచిన పిమ్మట దాని త్యజించునట్లు, జ్ఞానముతో
 జ్ఞేయమును దర్శించి అంత నా జ్ఞానమును బరిత్యజించును.
 అతని కట 'న తస్య విద్యతే కార్యం న లింగం నా విపశ్చితః |
 నిర్మమో నిర్భయః శాంతో నిర్వంద్యోఽవర్ణభోజనః।' (నా.
 ప. 4-31) ఏకార్యమును లేదు. లింగముగూడ ఆపండితునకు
 లేదు. అతడు నిర్మముడు, నిరహంకారుడు, శాంతుడు,
 ద్వంద్వాతీతుడు, అవర్ణభోజనుడునై విరాజిల్లును. 'సందిగ్ధః
 సర్వభూతానాం వర్ణాశ్రమవివర్జితః | అంధవ జ్ఞడవచ్ఛాపి మూక
 వచ్చ మహీం చరేత్।' (నా. ప. 4-36) సర్వభూతములలో
 సందిగ్ధుడై వర్ణాశ్రమాచారరహితుడై. అంధు శుగనో, జడుడు
 గనో, మూగిగనో, ప్రపంచమున జరించును. లేక 'బాలో

స్మృతపిశాచవజ్జడవృత్త్యా లోక మాచరేత్' (మండల
(బాహ్య. 5) బాలోస్మృతపిశాచమువలె జడవృత్తితో లోక
మున జరించును. అప్పుడతడు సర్వద్వంద్వాతీతుడు.

అట్టి అసమానస్థితిలో 'యత్పూర్ణానందైకబోధ స్తద్రు
హైవాహ మస్మీతి' (సరమహంస) ఏది పూర్ణానందైకబోధ
స్వరూపముగలదో ఆబ్రహ్మమే నేను అని కృతకృత్యుడగును.
'వేదాహమేతం పురుషం మహంతనూదిత్యవర్ణం తమసః
పరస్తాత్' తమేవ విదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి' (శ్వే. 3-8) తమ
మున కావల, సూర్యప్రభాతేజుడగు మహాపురుషుని నే గాంచి
తిని. అతని నెరింగి మృత్యువు నతీతించును అని అజ్ఞమాన
పుల సంబోధించి ప్రకటించుచు, సయ్యానంద పారవశ్యమున,
'జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాదిప్రపంచం యత్రకాశతే | తద్రు
హ్మహం' (కైవల్య. 17) అవస్థాత్రయమున దోచు నేజగత్తు
గలదో అది బ్రహ్మమే అది నేనే, 'త్రిషు ధామసు యద్యోగ్యం
భోక్తా భోగశ్చ యద్భవేత్ | తేభ్యో విలక్షణ స్సాక్షీ చిన్మా
త్రోహం సదాశివః' (కైవల్య. 18) దేహాత్రయమువ భోగ్య
భోక్తభోగరూపమున ఏది గలదో దానికి విలక్షణమైన చిన్మాత్ర
స్వరూపుడను నేను సదాశివుడను. 'న బద్ధోస్మి న ముక్తోస్మి
బ్రహ్మైవాస్మినిరామయం ద్వైతభావవిముక్తోఽస్మిసచ్చిదానంద
లక్షణః' (అన్నపూర్ణ. 5-68) 'నాహం దుఃఖీ న మే దేహో
బంధః' (మహా. 4-126) 'బ్రహ్మైవ కేవలమహం పరిపూర్ణమస్మి'
(వరాహ. 2-73) 'స ఏ వ హి పరంబ్రహ్మ తద్రుహ్మహం.

న సంశయః! జీవ శ్శివ శ్శివో జీవ స్సజీవః కేవలశ్శివః॥
 (స్కంద. 5) అదియే పరబ్రహ్మము. ఆబ్రహ్మమును నేను.
 నిస్సందేహము. జీవుడు శివుడే. శివుడు జీవుడే. ఆజీవుడు కేవ
 లముశివుడే అని ఆనందతన్మయత్వమున నాజీవన్ముక్తుడు గానము
 చేసినను జేయవచ్చును, చేయుచుండును.

